

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYHÜLİSLAM SA'Dİ EFENDİ'YE AİT
AMASYA BEYAZIT İL HALK KÜTÜPHANESİ 439
NUMARADA KAYITLI FETVÂ MECMUASI'NIN
TAHKİK VE TAHLİLİ

Mehmet Naci ÇAĞLAR

2501150757

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Ahmet Hamdi FURAT

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MEHMET NACİ ÇAĞLAR Numarası : 2501150757
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Danışmanı : DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT
Tez Savunma Tarihi : 23.08.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "ŞEYHÜLİSLAM SADİ EFENDİYE AİT AMASYA BEYAZIT İL HALK KÜTÜPHANESİ 439
NUMARADA KAYITLI FETVA MECMUASININ TAHKİK VE TAHLİLİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUyla karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ENVER OSMAN KAAH		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH TIRABZON		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET EFE		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH DURMUŞ		

ÖZ

**ŞEYHÜLİSLAM SA'Dİ EFENDİ'YE AİT AMASYA
BEYAZIT İL HALK KÜTÜPHANESİ 439 NUMARADA KAYITLI
FETVÂ MECMÛASI'NIN TAHKİK VE TAHLİLİ**

MEHMET NACİ ÇAĞLAR

Bu tez XVI. yüzyıl Osmanlı şeyhülislâmlarından olan Sa'di Çelebi'nin *Fetvâ Mecmûası*'nın günümüz Türkçesine çevrilmesini, onun fetva verirken izlediği metodu, en çok kullanmış olduğu kaynakları ve bu dönemde en çok karşılaşılan problemleri açıklamayı amaçlamaktadır.

Araştırma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi açıklanmıştır. Birinci bölümde, Sa'di Çelebi'nin hayatı ve eserleri kısaca tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, Sa'di Çelebi'nin fetvaları klasik fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş ve bu meyanda Kuduri'nin *el-muhtasar*'ı nazarı itibara alınmıştır. Eserde bulunan kapalı kısımlar, günümüz Türkçesiyle anlaşılabilir hale getirilmiştir. Arapça olan fetvaların tercüme ve açıklamaları yapılmıştır. Ayrıca fetvalar tahlil edilerek, Hanefî mezhebinin klasik kaynaklarından ilgili fetvaların karşılığı bulunmuştur.

Son bölümde ise, Sa'di Efendi'nin fetvalarının tamamı, orijinal diline bağlı kalınarak latinize edilmiş ve günümüz insanının istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sa'di Çelebi, Şeyhülislam, Fetvâ mecmûaları.

ABSTRACT
THE ANALYSIS AND VERIFICATION ON SHEIKH AL-
ISLAM SADİ CELEBİ EFFENDİ'S JOURNAL OF FATWAS
WHICH IS THE REGISTERED BOOK WITH THE NUMBER 439
IN THE PUBLIC LIBRARY OF AMASYA

MEHMET NACİ ÇAĞLAR

In this thesis, it was aimed at translating the Journal of Fatwas of the XVI th century Ottoman Sheikh al-Islam Sa'di Çelebi into modern Turkish, and explaining the method he followed in giving Fatwas, his mostly used sources, and the most common problems of that era.

This research was composed of an introduction and three chapters. In the introduction, it was explained what the research is about, the reason for writing and methods of the research. In the first chapter, it was shortly introduced the life and works of Sa'di Çelebi.

In the second chapter, the fatwas of Sa'di Çelebi were classified according to the classical fiqh (islamic law) chapters and the Ottoman Turkish parts were made understandable in modern Turkish. The Fatwas in Arabic were translated into Turkish and expounded on them. In addition to analysis of all Fatwas, they were corresponded to the classical main source of Hanafi School.

In the last chapter, all the fatwas of Sa'di Çelebi were written in the Latin Alphabet by providing their authentic translation and made available for today's human being.

Key Words: Sa'di Çelebi, Sheikh al-Islam, The Journal of Fatwas

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık makamında bulunmuş ve devletin hukuk, ilim ve ahlak alanlarındaki gelişimine büyük katkılar sağlamış olan Şeyh Sa'di Efendi, ömrü boyunca müderrislikten, kadılığa birçok hizmetlerde bulunmuştur.

Bu çalışmada onun şeyhülislamlık dönemine takabül eden, *Fetvâ Mecmûası*'ndaki fetvaları Hanefi İslam Hukuku prensipleri açısından tahlil edilmeye çalışıldı. Fetvaların güncel olup olmadığını tespit amacıyla böyle bir konu seçilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı döneminde fetvaların ne kadar etkin olduğu ve hangi alanlara hitap ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Beni bu konuyu seçmeye teşvik eden, çalışmamın her safhasında yardımlarını esirgemeyen ve yönlendirmeleriyle her daim bana yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Ahmet Hamdi FURAT hocama teşekkürlerimi arz ederim.

Çalışmak bizden, başarı Allah'tandır.

İstanbul, 2019

Mehmet Naci ÇAĞLAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA ŞEYHÜLİSLAMLİK VE ŞEYHÜLİSLAM SA'Dİ ÇELEBİ

1.1 Osmanlı Yönetiminde Şeyhülislam ve Şeyhülislamlık.....	6
1.2 Şeyhülislamın Görev ve Yetkileri	7
1.3. Şeyhülislamlık ile Siyasi İktidar Arasındaki İlişkiler	9
1.3.1 Dînî bürokraside Şeyhülislamlığın Gücü	9
1.3.2 Şeyhülislamlığın Sosyal Olaylar Üzerindeki Etkisi	10
1.3.3 Şeyhülislamın Gücü ve Fetva.....	11
1.4 Şeyhülislamlık Kurumunun Gerilemesi.....	12
1.4.1 Şeyhülislamın Atanması ve Görevden Alınması	12
1.4.2 Meşihat Makamı ve Ona Bağlı Kurumlar	13
1.4.3 Şeyhülislamlık Kurumunun Sona Ermesi	14
1.5 Şeyhülislam Sa'di Çelebi	15
1.5.1 Hayatı ve Kişiliği	15
1.5.2 Eserleri	18

İKİNCİ BÖLÜM

SADİ ÇELEBİ'NİN FETVA MECMUASI VE TAHLİLİ

2.1 Fetvâ Mecmûası'nın Genel Özellikleri	19
2.1.1 Mecmua'nın Sa'di Efendi'ye Ait Olduğunu Gösteren Bulgular.....	19
2.1.2 Mecmu'a'da Yer Alan Konuların Genel Yapısı.....	19
2.1.3 Dil ve Üslup Özellikleri	20
2.1.4 Soru ve Cevapların Genel özellikleri	21
2.2 Fetvâ Mecmûası'nda Yer Alan Konular	22
2.2.1 Bey' (Alım-satım akdi)	24
2.2.1.1 Tanımı	24
2.2.1.2 Akitte Geçerli Sözler.....	25
2.2.2 İcare (Kiralama)	33
2.2.3 Şüf'a	40
2.2.4 Hıytan	42
2.2.5 Şirket	45
2.2.6 Müdarebe.....	47
2.2.7 Kefalet	49
2.2.8 Sulh.....	52
2.2.9 Hibe	56
2.2.10 Vakıf.....	60
2.2.11 Gasp.....	73
2.2.12 Abık.....	74
2.2.13 Nikâh	77
2.2.14 Talak.....	82
2.2.15 Nafaka	86
2.2.16 Hıdane	87
2.2.17 Mükatebe	89
2.2.18 Diyet	90
2.2.19 Hadler (Cezalar) ve Tazir	93
2.2.20 Dava	95
2.2.20.1 Davanın Mahiyeti.....	96
2.2.20.2 Davanın Sıhhat Şartları	97
2.2.20.3 Mahkemeye Ait Şartlar	99
2.2.20.4 Taraflara İlişkin Şartlar	100
2.2.21 Şahitlik	109
2.2.22 Kerahiye	113
2.2.23 Vasiyet.....	114
2.2.23 Miras.....	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMÛ'U'L-FETÂVÂ'NIN LATİNİZE EDİLMESİ

3.1 Fetvâlar Mecmuâsı'nın Tam Metni.....	119
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	168
EKLER.....	181
Ek-1 Mecmû'ı'l-Fetâva'dan Örnek Sayfa	181

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Fetva Mecmuasında Yer Alan Konu Adetleri	23
--	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.y.	: Aynı yer
AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn.
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktor
EÜİF.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
krş.	: Karşılaştırınız
MÜİF.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
md.	: Maddesi
nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sn.	: Sayın
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
yy.	: Yayın yeri yok
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Fetvaların pratik yaşamda hitap ettiği alanları gözlemlediğimizde, fıkıh ilminin diğer birçok İslami ilmi de kuşatıcı bir yapıya sahip olduğunu görürüz. İlimlerde branşlaşmaya gidildiği hicri ikinci yıldan itibaren, pratik yaşamın eylem alanına yönelik fıkıh ilminin özel bir ilim dalı olmaya başladığı görülmektedir. Bu yönüyle fıkıh, günlük yaşamda karşılaşılan ibadet, sosyal ilişkiler ve cezalar ile ilgili dinin hükümlerini ortaya koymuş, bu alanda meydana gelen problemlere cevaplar vermiştir.

Füru’u-fıkıh denilebilecek söz konusu meselelere ilişkin fikhın ürettiği çözümler fetva kültürü ve literatürünün oluşması sonucunu doğurmuştur. Bir meselenin dini karşılığını öğrenmeye yönelik soru sorma eylemine “fetva vermek” denilecek olursa, Allah elçisinin bu görevi en başından beri yaptığı gerçeğinden hareketle, beşeri çapta fetva vermenin de İslam’ın ilk yıllarına dayandığını söylemek gerekir. Bununla birlikte ilk dönemlerde “fetva” kelimesi sözlük anlamından daha geniş bir anlamda kullanılmamış olup, terimsel anlam kazanması ve fikhın bir kavramı olması sonraki dönemlerde olmuştur.

Osmanlı’da söz konusu soru-cevap şeklinde fetva faaliyeti en başından itibaren var olmakla birlikte, kurumsal bir yapıya kavuşması, genel kabule göre, Molla Fenari’nin 1425 yılında Bursa müftülüğüne atanmasıyla birlikte olmuştur. İlmiye sınıfının temsil ettiği ve kontrol ettiği bir kurum olması ise 16. Yüzyılda olmuştur.¹

Anılan döneme gelinceye kadar fıkha ait geniş bir külliyat olduğu görülmektedir. Osmanlı’daki âlimler kendilerinden önce var olan birikimi büyük oranda kullanmış, onlara şerh ve haşiye türü eserlerle katkı sağlamış, daha güncel olaylara yönelik oluşturdıkları fetva mecmualarıyla da söz konusu birikime hizmet etmişlerdir.²

¹ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, **DİA**, İstanbul, 2010, XXXIX, s. 92.

² Süleyman Kaya, “Osmanlı Tatbikatında Tek Mezhebe Bağlılık”, **Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu**, ed. Halit Çalış, Konya, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Derneği Yayınları, 2016, s. 113.

Osmanlı'da ilk dönemden itibaren, revaçta olan Arapça yazılan fıkıh kitaplarından derleme türü eserler yazılmakla birlikte, 16. yüzyıldan itibaren, özellikle şeyhülislam ve müftülerin Türkçe fetva mecmuaları yazdığı görülmektedir.³

Osmanlı'da genel kabule göre, tercih edilen görüşe uygun (müftâ-bih olan kavile göre) fetva vermek zorunluluğu vardı. Konuyla ilgili olarak, İbni Abidin, Hanefî kadıların cumhura göre hüküm vermelerinin zorunlu olduğunu söylemekte, buna uymayan hükümlerin geçerli olmayacağını ifade etmektedir.⁴

Osmanlı'da var olan fetva mecmuaları iki ayrı tür olarak öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bizim de tahlilini yaptığımız eseri de içine alan, müftü ya da şeyhülislam'ın vermiş olduğu fetvaların bir araya geldiği "asli fetva mecmuaları" dır. Pratik hayatta kişilerin karşılaştığı problemlere bu fetvalarda cevaplar verilmiştir. İkinci tür mecmualar ise, kadı ve müftüler için müracaat edilecek bir kaynak olarak, Hanefi mezhebinin muteber kitaplarından derlenmiş "menkul fetva mecmuaları"dır. Her iki gruba ait eserler gerek şeyhülislam gerekse de kadı, fetva emini gibi daha alt mertebede olan alimler tarafından telif edilebilir olmasına rağmen, şeyhülislam'ın yazdığı fetvalar çoğunlukla kendileri tarafından derlenmiş, katipleri yada fetva eminleri marifetiyle bir araya getirilmiş eserlerdir.⁵

i. Araştırmanın Konusu

Tezimizin konusu, 16. yüzyıl şeyhülislamı olan Sa'di Çelebi'ye ait Fetvâ Mecmûası'nın incelenmesidir. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde, 439 numarada kayıtlı olan eserde bulunan fetvalar, herhangi bir sistematığe göre düzenlenmiş değildir. Toplamda 221 adet fetvânın yer aldığı eserde, konular dağınık olarak yer almaktadır. Söz konusu eserin latinize edilerek fıkıh bablarına göre tasnif edilmesi, diğer yandan eserde yer alan fetvaların ilk dönem Hanefi kaynaklarıyla örtüştüğü ya da ayrıştığı noktaları tespit etmek araştırmamızın konusudur.

³ Emine Arslan, **Nükûllü Fetva Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî'nin el-Ecvibetü'l-Kâni'a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri**, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, 2010, s. 41.

⁴ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b.Ömer ed-Dîmeşkî, **Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, Dâru'l-Alemi'l-Kütüb, Riyad, 2003, IX, s. 12.

⁵ Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 3-5**, İstanbul, Bisav Yayınları, 2005.

ii. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı devri İslam Hukuku alanına dair çok sayıda eser kaleme alınmış olmasına rağmen, ilgili eserlerin el yazması olması ve latinize edilmemesinden dolayı kendilerinden gerektiği ölçüde istifa edilememiştir. Diğer taraftan bu dönemin eserleri incelenmeden, Osmanlı Hukuku ile ilgili yorumlarda çoğunlukla isabetsiz hükümler verildiği görülmektedir.⁶

Söz konusu gerekçeye binaen, öncelikli amacımız, önemli olduğunu düşündüğümüz bir fetva mecmuasının, günümüz insanının okuyabileceği bir alfabeye, bir başka deyişle Latin alfabesine aktarılmasıdır. Böylelikle eserdeki tüm fetvalar latinize edilip, neşredilmiş olacak, Osmanlı dönemine ait bir eser gün yüzüne çıkarılmış olacaktır.

Diğer taraftan, benzer çalışmalarda alışlagelen, bir eserin bir kısmını ele almak yerine, tamamının neşredilecek olması, söz konusu eserden istifade edilmesi açısından son derece önemlidir.

Bir diğer amacımız ise, Sa'di Çelebi'nin takip ettiği yöntemi ve eserin genel özelliklerini ortaya koymaktır.

iii. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamız öncelikle fetva mecmuasını günümüz insanının istifadesine sunmayı hedef aldığından dolayı, bu çalışmamızı ilgili eseri latinize etmek, fıkıh baplarına göre tasnif etmek, gerekli görülen yerlerde günümüz Türkçesine uyarlamakla ve yer yer bazı fetvaların Hanefi klasik kaynaklarda hangi eserlerde geçtiğine atıfta bulunmakla sınırlı tutacağız.

iv. Araştırmanın Metodu

Öncelikle mecmuanın tamamını latinize ederek, çalışmamızın üçüncü kısmına koyduk. Daha sonra hangi fetvanın hangi konunun alt başlığına girdiğini tespit ederek bir tasnif yaptık. Fetva verirken Sa'di Efendi'nin hangi yöntemleri takip ettiğini elimizden geldiğince tespit etmeye çalıştık.

⁶ Süleyman Kaya, "Fıkıh Tarihi Bağlamında Osmanlı Tecrübesini Doğru Anlamak", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 18-33, Haziran, 2016.

Sa'di Çelebi'nin Fetvâ Mecmûası'nda geçen fetvalardan bazıları kırktan fazla fetva adediyle bir alanı ilgilendirirken, kimisi sadece iki ya da üç fetva sayısı ile fıkıhın bir alanına giren fetvalardır. Fetvaların İslam Hukukunun hangi alanına girdiğine dair tespitini yaparak, o alanla ilgili kısa bir malumat verip ardından fetvaların dayandığı gerekçeleri ortaya koymaya çalıştık.

Son olarak anlamda eksiklik olduğu düşünülen yerlerde manayı tamamlamak üzere köşeli parantezler içerisinde ilaveler yapılmıştır. Bazı yerlerde ise metin içerisinde yanlış yazıldığı düşünülen yerler düzeltilmiş ve metinde geçen ifade dipnotta belirtilmiştir. Arapça fetvalar ise tercüme edilerek metnin üslubuna uygun şekilde yazılmaya çalışılmış, fetva metni de dipnotta gösterilmiştir

v. Araştırmanın Planı

Birinci bölümde Osmanlı'da Şeyhülislamlık kurumunun işlev ve önemine yer verdik. Diğer yandan Şeyhülislam Sa'di Efendi'nin hayatına ve eserlerine kısaca değindik.

İkinci bölümde, araştırmamıza konu olan eserde Sa'di Efendi'nin takip ettiği yöntem ve usulü ortaya koyduk. Eser dili ve üslubu hakkında bazı tespitlerde bulunduk. Mecmuada geçen meseleleri, klasik fıkıh bablarına göre tasnif ettik. İlgili fetvaların dayandığı gerekçelere yer yer değinmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde Sa'di Efendi'nin fetvalarının tamamı, orijinal diline bağlı kalınarak latine edilmiş ve günümüz insanının istifadesine sunulmuştur

Ayrıca tezimize 1 adet ek koyduk. Bu ekte *Mecmû'u'l-Fetâvâ*'nın ilk sayfasına ait bir resmi koyarak tezimizi tamamladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA ŞEYHÜLİSLAMLİK VE ŞEYHÜLİSLAM SA'Dİ ÇELEBİ

Şeyhülislam kavramı, “ilmiye sınıfının başında bulunan şahıslara verilen bir unvandır”⁷ Hicri dördüncü asrın ikinci yarısında, miladi 11. Yüzyılda, ortaya çıkan ve İslam Hukukçuları arasındaki ihtilaflı olan birtakım konulara vakıf olan yüksek ilmiye sınıfına nişan olan bir ünvandır.⁸

Günümüzde bu makamın işlevini eğitimden sorumlu olan Milli Eğitim Bakanlığı, hukuk sisteminin icrasını deruhte eden Adalet Bakanlığı ve toplumun din hizmetlerini görme görevini üstelenen Diyanet İşleri Başkanlığı yerine getirmektedir.

Şeyhülislam (Şeyhü'l-İslam) kavramı, ilk olarak onbirinci yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bu asırda “İslam” kelimesinin öncesine birtakım eklemeler yapılarak çeşitli lakaplar kullanılıyordu. Umadü'l-İslam (İslam'ın Ana Direği, Temeli), Fahrü'l-İslam (İslam'ın Övüncü), Ruknü'l-İslam, Zeynü'l-İslam (İslam'ın Süsü), Cemalü'l-İslam, Burhanü'l-İslam, Nizamü'l-İslam, Hüccetü'l-İslam ve benzer ifadeler gibi. Şeyhü'l-İslam lakabı da aynı mantıkla oluşturularak kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nden daha önce de müslümanlar arasında kullanılmakta olan Şeyhülislam kavramı, daha çok, bilgisi fazla olan ve fetva vermeye yeterli ilim ve kapasitesi olan âlimlere verilmiş olup, müslümanlar bu âlimlere şeyhülislam demişlerdir.⁹ Örneğin İslam bilginlerinden İmam Gazzâli (1058-1111), “Hüccetü'l-İslam” lakabıyla, aynı şekilde İbn Teymiye de (1263-1328) “Şeyhü'l-İslam” ünvanıyla anılmışlardır.

Benzer şekilde, sonraki yıllarda Şeyhülislamlar için kullanılan “Müftiyü'l-Enâm” terkihi de halk arasında kullanılan bir kavramdı. Diğer yandan bu ve benzer

⁷ Veli Ertan, **Meşhur Şeyhülislamlar**, Bahar Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 6.

⁸ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, **DİA**, İstanbul, 2010, XXXIX, s. 92.

⁹ Davut Dursun, **Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989, s. 230; Ertan, a.g.e. s. 6.

ifadeler resmi bir hüviyet ve makamın karşılığı olarak kullanılmıyordu. Bu kişilerin devlet memurlarını tayin etme veya görevden alma gibi hakları yoktu.¹⁰ Kısaca Osmanlılardan daha önce Şeyhülislam ünvanı, öncelikli olarak "saygı lafzı" şeklinde halk arasında yayılmış ve herhangi bir resmî anlam bu kavramlarla kast edilmemiştir. Osmanlıların kurulma yıllarında, aynı şekilde, Şeyhülislam lakabının "saygı lafzı" olarak kullanılmayı sürdürdüğü ve resmî bir anlamı olmadığını görmekteyiz.

Tarihte ilk kez resmîlik kazanıp, Osmanlı siyasî-idarî sisteminde Şeyhülislam Unvanının kullanıldığını ve Şeyhülislam başkanlığında bir örgütlenmeye gidilerek dinî-idari bir yapının oluştuğunu görmekteyiz.¹¹

1.1 Osmanlı Yönetiminde Şeyhülislam ve Şeyhüislamlık

Şeyhüislamlık makamının Osmanlılarda kurulmasının nedeni ile ilgili şu görüşler öne sürülmektedir:

a) Batılı araştırmacı G. Demombynes'ün başını çektiği bu görüş, Osmanlı devletinin yönetim ve idarede Memluk devletini taklit ederek Memluk Sultanı'nın kendi işlerinde ona yardımcı olmak için Halifenin yerine Sultanların kendi yanlarında, Şeyhülislamı buldundurduğu şeklindedir.

b) Diğer Teori ise Osmanlı Sultanı, Hristiyan Ortodoks Patriğini taklit ederek, ulema sınıfını benzer bir biçimde "Şeyhüislamlık" unvanı altında birleştirmiş olduğu görüşü.

c) Üçüncü görüş ise, Osmanlı Devleti'nde "İslâmî, tasavvufî görüşlerin etkisiyle dünyevî bir hükümlanlığın yanında dinî bir güç ve otorite isteyen halkın, bu duygularının temsilcisi olarak" Şeyhüislamlık makamının oluşturulduğunu savunan görüştür.¹² Bu son görüş, daha tutarlı ve en fazla taraftar bulan bir görüştür.

Osmanlı Devleti'nde resmî bir kurum anlamını taşıyan "Şeyhüislamlık" unvanına ilk defa Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnâmesi'nde rastlamaktayız:

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946, III, s. 348.

¹¹ Dursun, a.g.e. s. 231.

¹² Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhüislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**. 2. Sayı, 1977, s. 201-209; Dursun, a.g.e. s. 234.

*"Şeyhülislam ulemanın reisidir. Ve muallim-i sultanî dahî kezalik serdar-ı ulemadır Vezir-i âzam onları riayeten üstüne olmak münasibdir Ammâ müfti ve hoca sâyir vüzerâdan bir nice tabaka yukarıdır ve tasadduk dahi ederler.*¹³ Şeyhülislam âlimlerin başı olarak bildirildiğine göre, bu kavram ilmi en yüksek olan kişiye verilen resmi bir anlam taşımaktadır.

Fetva verme yetkileri olan müftülerden başkentte müftülük yapanlara, Şeyhülislam ünvanının Osmanlılarda resmi olarak ilk hangi müftüye verildiğini bilmiyoruz. Yalnız II. Mehmed'in kanunnâmesinde yer alan Şeyhülislam "ulemanın reisi" şeklinde ifade edildiğinden hareketle, Fatih'ten daha önceleri "şeyhülislam" ünvanının resmi olarak kullanıldığı ve bilindiği söylenilebilir.¹⁴

Diğer yandan Şeyhülislam kavramı siyasî otorite tarafından o zamanlar başkent olan Edirne müftüsüne verilmiştir. Böylelikle "Şeyhülislamlık"ın resmi olarak devlet sistemi içerisinde yer bulması, II. Mehmed devrinden daha önce II. Murat döneminde olmuş, ayrıca bu resmi göreve ilk defa Fahreddin-i Acemi atanmıştır. Şeyhülislamlık görevini temel alırsak daha da önceye gitmek mümkündür. Zira Fahreddin-i Acemî'den daha önce de halkın dini sorularına fetva vermek için bazı âlimler görevlendirilmiştir. Bu anlamda Şeyh Edebali başta olmak üzere, Dursun Fakih, Şemseddin Fenarî gibi fetva vermekle görevlendirilmiş kişiler sayılabilir. Şu kadar var ki bu kişilere resmen "Şeyhülislam" ünvanı verilmemiştir.¹⁵

Molla Şemseddin Fenarî'nin ilk resmi Şeyhülislamlık ünvanını alan kişi olduğunu söyleyenler de vardır. Bu zat Bursa kadılığı döneminde (1424), "Müftiyü'l-Enam" ünvanını almış ve yukarıda bahsettiğimiz üç görev de kendisine verilmiştir.¹⁶

1.2 Şeyhülislamın Görev ve Yetkileri

Tarihi sürece bakıldığında Şeyhülislamlık kurumunun fetva verme yetkisinin yanı sıra bugünkü Adalet, Milli Eğitim bakanlıklarının da yetkilerini kapsayan geniş

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1984, s. 175.

¹⁴ Dursun, a.g.e. s. 232.

¹⁵ Dursun, a.g.e. s. 232

¹⁶ İsmail Hamî Dânişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, V, s. 110; Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 132; Ertan, a.g.e. s. 29.

bir yetki sahasının olduğunu görmekteyiz.¹⁷ Ancak Şeyhülislam'ın örfî hukuk sahasına müdahale yetkisi yoktu. Yargı belgesi olarak, Şeyhülislam fetvaları ileri sürülemezdi.¹⁸

Şeyhülislamın asli görevi, dini konularda kendisine sorulan bir takım soruları açıklayarak fetva vermektir. Osmanlı'da fetva kurumu başta padişahlar olmak üzere, halkın teveccüh ettiği ve kendisine müracaat edilen faal bir kurumdur. Osmanlı Devletinde daha Şeyhülislamlık Kurumu oluşturulmamışken, halkın dini ihtiyaçlarına fetva vermek üzere bazı kişiler atanmıştır. Şeyhülislamlıktan önce padişahlar her hangi bir meselenin dini karşılığını payitaht müftüsüne sorarken, Şeyhülislamlık Kurumu'nun sistemleştirilmesinden sonra Şeyhülislamlardan fetva almaya başlamışlardır. Osmanlı padişahları bir yere savaş ilan etmek, barış yapmak, devleti ve milleti ilgilendiren konularda kati kararı vermek gibi meselelerde fetva'ya başvurdukları gibi; sıradan kişilerde de Şeyhülislam'dan kendileriyle ilgili meselelerde fetva isteyebiliyorlardı. Osmanlı Devleti'ndeki siyasi çekişmelere bizzat katılmış ve çıkardıkları fetvalarla kitleleri yönlendirmiş olan Şeyhülislamların vermiş olduğu fetvalar önemli sonuçlara neden olmuş, çok sayıda insan bu fetvalarla haklı veya haksız olarak hayatını kaybetmiş veya hiç değilse sahip olduğu makamından olmuştur.¹⁹

Şeyhülislamın diğer bir sorumluluğu ise, başında bulunduğu Din Bürokrasisini bir devlet görevlisi olarak yönetmekti. Dini müesseselerin bünyesinde yer alan Kadı'ların atamalarıyla, müftü ve müderrislerin tayin ve görevde yükselmeleri de Şeyhülislam tarafından yapılıyordu.²⁰ XVI. yüzyılın sonlarına kadar sadrazam tarafından atamaları yapılan kadı, müftü ve müderrisler, 1574 tarihinden sonra müderris, mevalî ve müftülerin atamaları da Şeyhülislamlara devredilmiştir. Bu dönemden sonra orduda görev yapan kadıların atamalarıyla; vilayet, sancak ve kazalarda görevli müftülerin atamaları, diğer yandan imam, müezzin ve mevalî ismi

¹⁷ Hüseyin Gazi Yurdaydın, **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1987, s. 101.

¹⁸ “Şeyhülislam” **Ana Britannica**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2004.

¹⁹ Davut Dursun, **Din Bürokrasisi**, İşaret Yay. İstanbul, 1992, s. 155.

²⁰ Dursun, a.g.e. s. 155.

verilen kadıların ve askeri yargı yetkisi olan kazaskerlerin atamaları da onlar tarafından yapılmıştır.²¹

Şeyhülislamın bunlardan başka diğer bir görevi de, III. Mustafa tarafından ilk defa 1759 yılında başlatılan huzur derslerine katılacak kişileri görevlendirmek ve saraya göndermektir. Devrin ileri gelen bilginlerinin katıldığı ve Ramazan ayında yapılan huzur dersleri Saray'da yapılır; âlimlerden kimi Kur'an okumak için, kimi de sorular sormak için katılır ve sultanın karşısında ilmi fikri münazaralar yapılır. Burada bulunacak ulemayı seçmek de Şeyhülislamın görevleri arasındaydı.²²

Kadırlardan hiç kimse her hangi bir meselede Şeyhülislam'ın daha önce verdiği bir fetvanın aksine fetva vermeye kalkışamazdı. Devlet sisteminde görevi, önceleri halkın dini birtakım sorularına cevap vermek olan Şeyhülislamların bu yetkisi, İbn-i Kemal ve Ebu's-Suud gibi ilmi yönden dirayetli ve karizmatik kişilerin yetişmesi ile ayrı bir anlam kazanmış ve yetki alanı da buna bağlı olarak genişlemiştir.²³

1.3. Şeyhülislamlık ile Siyasi İktidar Arasındaki İlişkiler

1.3.1 Dînî Bürokraside Şeyhülislamlığın Gücü

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra İstanbul müftüsü olan Şeyhülislam, Kazaskerliğe takaddüm etmiş ve Dînî Bürokrasi'nin zirvesinde yer almıştır. Söz konusu tarihten sonra Şeyhülislamlar Kazaskerlerin amiri durumuna gelmişlerdir. XVII. yüzyıla kadar Kazaskerler Sadrazamın arzı ile atanırlarken bu yüzyıldan itibaren Kazaskerler ve 500 akçeli mevleviyet kadılıklarına atamalar Şeyhülislamın arzı ile yapılmaya başlanmıştır. Daha doğrusu Kazaskerlerin ve mevleviyet kadılıklarının atamaları yetkisi, sadrazamdan Şeyhülislamlığa geçmiştir.²⁴

²¹ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 179.

²² Uzunçarşılı, a.g.e. s. 215-222; Davut Dursun, **Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989, s. 239.

²³ Ziya Kazıcı, **İslam Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 170.

²⁴ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 159; Davut Dursun, **Din Bürokrasisi**, İşaret Yay. İstanbul, 1992, s. 157.

1.3.2 Şeyhülislamlığın siyâsî ve sosyal olaylar üzerindeki etkisi

Şeyhülislamlar verdikleri fetvalar ile siyâsî bir takım olayların yanı sıra sosyal ve kültürel alandaki gelişmelerde de etkili olmuşlardır. Verdikleri fetvalar ile bazı padişahların tahttan indirilmesine neden olmuşlardır. Devletlerarası ilişkilerin en uç noktası denilebilecek savaşların ilanı için Şeyhülislamların fetvaları gerekli görülmüştür. Şeyhülislam Ali Cemali Efendi'nin fetvası ile 1516'da Mısır'a savaş ilan edilmiş, aynı şekilde 1570'de Venedik'e savaş ilanı da, Ebu's-Suud Efendi'nin buna imkân veren fetvaları ile gerçekleşmiştir.²⁵

Osmanlı Devleti'nde bazı padişahların tahttan indirilmesi de Şeyhülislamların verdikleri fetvalarla meşruiyet bulmuştur. III. Selim, Sultan Abdülaziz ve II. Abdulhamid ilk akla gelenlerdir.²⁶

Şeyhülislamların atanmasında birinci derecede vezir-i azamlar etkili olduğu gibi, sadrazamların görevden alınmasında ve siyaseten katledilmelerinde Şeyhülislamların önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu durum ikisi arasındaki ilişkileri dengeliyordu.²⁷

Şeyhülislam genellikle Rumeli veya Anadolu Kazaskerleri görevinden azledilenlerden atanırdı. Bazen de bu iki Kazaskerliğin şartlarını taşıyan fakat fiilen Kazaskerlik yapmamış kişilerden seçilirdi. Özü itibariyle Sadrazam kendisine ters düşmeyecek birisini o makama sevk ederdi.²⁸

XVI. yüzyılın sonlarına doğru ehemmiyetleri artan Şeyhülislamların sadr-ı azamla ilişkileri sistemleşmiş ve ilk defa 1584 yılında veziri azam Özdemiroğlu Osman Paşa, Padişah'ın emriyle Şeyhülislam Çivizade Mehmed Efendi'yi zirayet etmiş ve böylelikle vezir-i azamların Şeyhülislamları ziyarete gitmeleri kanun

²⁵ Kaydu, a.g.e. s. 212.

²⁶ Kaydu, a.g.e. s. 210.

²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 189; Davut Dursun, **Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989, s. 236.

²⁸ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 190.

olmuştur.²⁹ Böylece Şeyhülislamlık Kurumu, manen sadrazamlıktan daha yüksek olarak algılanmıştır.³⁰

Şeyhülislamlar Osmanlı Devleti'ndeki siyasal mücadelelere bizzat katılmış ve verdikleri fetvalarla kitleleri etkilemiştir. Sultan İbrahim'in 1648 tarihinde tahttan indirilmesi ve yirmi gün sonra öldürülmesinde Şeyhülislam Abdurrahim Efendi'nin fetvası önemli rol oynamış ve onun fetvasıyla öldürülmüştür.³¹

1.3.3 Şeyhülislamın Gücü ve Fetva

Osmanlı yönetiminde Şeyhülislamlığın etkisini artıran, hiç şüphe yok ki fetva verme yetkisi olmuştur. Siyasî karışıklıklarda Şeyhülislamların devlete baş kaldıranların yanında yer almaları ve Padişah'ın görevinden el çekmeye fetva vermeleri; bu kurumun gücünü ortaya koyması bakımından bir örnektir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Padişahları devamlı Şeyhülislamlar ile aralarını iyi tutmak için gayret göstermişlerdir. Osmanlı yönetiminin başı olan Sadrazamla, Şeyhülislamın ilişkilerinin iyi olması arzulanır bir durum değildi. Çünkü şeyhülislamla arası iyi olan taraf, karşı tarafı azlettirme imkânını elde ediyordu.³²

Şeyhülislamlık makamının Osmanlı siyasî-idari yapısında gücünü artırmasında etken, aslında fetva vermeye yetkisidir. Şeyhülislamlar şahsi ve genel konularda fetvalar vermişlerdir. Herhangi bir şahsın bir mesele hakkında dinin hükmünü sorması üzerine verdikleri fetvalara şahsi-özel fetva; padişahların devleti ilgilendiren savaş, barış gibi sorunlar hakkında sordukları fetvalara da genel fetva deniyordu.³³

Osmanlı yönetiminde Şeyhülislamlığın etkisini artıran iki değişik öğeden bahsedilebilir: Bunlardan ilki dinî otoriteyi kendisinde bulundurması ve dini alanı temsil ettiğinden toplum nezdinde bulunan ulemaya saygı, diğeri de fetva verme yetkisidir. Osmanlı toplumunda dinî değerlerin ve normların temsilcisi sayılan

²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 187.

³⁰ Mehmet Şeker - Ziya Kazıcı, **İslam-Türk Medeniyeti Tarihi**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, s. 141.

³¹ Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vukuât**, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, II. s. 248.

³² Davut Dursun, a.g.e. s. 242.

³³ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 188-189.

Şeyhülislamlık makamına halkın yüksek seviyede saygı gösterdiği, ona itaatte kusur etmediği bilinmektedir.³⁴

Şeyhülislamlık makamı, şekilsel yönden fetva veren makam anlamında kabul edilebilirse de, kısa bir süre sonra fetvaları “fetva eminliği” diye oluşturulan kurula getirilen kişi, fetvayı hazırlamakla görevlendirilmiştir. Siyasî ve önemli devlet işlerinde Şeyhülislamın, siyasî yönden kendisinin bizzat fetva verdiği görülmektedir.³⁵

Fetva eminliğinin oluşturulması, Şeyhülislamın sefere katılması, veya hastalanması gibi bir anormal durumun ortaya çıkması ihtimaline binaen olmuştur. İlk fetva emini, Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemalî Efendi'nin hastalanması üzerine atanmıştır. Atanan bu ilk kişi Balıkesirli Mehmed Muhyiddin Efendi'dir.³⁶

1.4 Şeyhülislamlık Kurumunun Gerilemesi

1.4.1 Şeyhülislamın Atanması ve Görevden Alınması

Şeyhülislamlar devletin kuruluş dönemlerinde hayatta kalmaları kaydıyla yani ömürleri süresince bu makama atanırlar, ancak istifa etmeleri halinde bu makamdan ayrılırlardı. İlmî yönleriyle kendilerini kabul ettirirler, bu suretle gerektiğinde en sert padişahları bile etkileyerek, onlara doğru yolu göstermek için de gerektiğinde en sert sözleri söylemekten geri durmazlardı. Mesela Molla Fenari, mahkemede Yıldırım Bayezid'in tanık olarak dinlenmesini reddetmiş, bu yüzden Karaman'a gitmiş, ancak Yıldırım bu ilim adamının gönlünü etmiş ve onu Bursa'ya tekrar geri getirmiştir.³⁷

Şeyhülislamlar, genellikle Vezir-i azamla geçinememeleri, onlar hakkında padişaha şikayette bulunulması ya da yaşlılıkları sebebiyle görevden alınırlardı. Bunlardan başka, padişahın tahttan indirilmesi konularına karışan Şeyhülislamlar görevden alınıp, sürgüne gönderildikleri gibi, yine bu yüzden idam edilenlerde

³⁴ Dursun, a.g.e. s. 243.

³⁵ Abdulkadir Altunsu, **Osmanlı Şeyhülislamları**, Ayyıldız matbaası, Ankara, 1972. s. 118.

³⁶ Ertan, a.g.e. s. 11; Kazıcı, a.g.e. s. 172.

³⁷ A.Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1970. s. 13; Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, XII. s. 424.

olurdu.³⁸ İlk idam edilen Şeyhülislam ise 1634 yılında öldürülen, Ahizâde Hüseyin Efendi'dir.³⁹ Bu ilk idam edilen Şeyhülislamdan başka, IV. Mehmed devrinde Şehzade Süleyman'ı tahta geçirmek istemesi nedeniyle Hocaîade Mesud Efendi de idam edilmiştir. Bunlardan başka Feyzullah Efendi, 1703 Edirne Vak'ası'na karışması sonucu öldürülmüştür.⁴⁰

1.4.2 Meşihat Makamı ve Ona Bağlı Kurumlar

Şeyhülislamların 1826'da yeniçeri ocağının kaldırıldığı tarihe kadar bağımsız bir daireleri yoktu. Şeyhülislam olarak atanan kişi, oturmakta olduğu konak müsait değilse ona uygun bir konağa çıkardı. Konağın selamlık kısmında Şeyhülislam kurumu erkânı bulunup, meşihate ait işleri görürdü.⁴¹

Varlığının sonlarına doğru Şeyhülisamlık müessesesinin detaylı bir tavsifi 1916 yılında, o zaman Şeyhülisamlık makamında olan Mustafa Hayri Efendi tarafından yayınlanmış bulunan İlmiye Salmâmesi'nde anlatılmaktadır. O zamanlar Şeyhülisamlığın başlıca şubeleri, şunlardı:

Fetvâhane, Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyye, medreselerin idaresi için ders vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talibiye, Kur'an tablalarının ve fıkıh eserlerinin kontrolü için Tetkik-i Mesâhif ve Müellefat-ı Şer'iyye Meclisi, tarikatlarla ilgili meseleler için Meclis-i Meşâyih, Beytü'l-Mal veya Emvâl-ı Eytam idareleri. Bundan başka bir evrak işleriyle ilgili kayıt ve hesap işlerinin tutulduğu daireleri vardı. Diğer vekâletlerde de yer alan bir müsteşar mevcuttu.⁴²

Osmanlı Devleti kuramlarının dünyevileşmesi oranında, Şeyhülisamlığın devlet içindeki yetki ve nüfuzu da azaldı. 1839 yılında Şûra-yı Devlet'in kurulması, onun iç işlere yönelik siyaset üzerindeki nüfuzunu olumsuz yönde etkilemiştir. Sonra 1879'da yeni kurulan Adliye Bakanlığına bağlı yeni asliye ve ceza mahkemelerinin tesis edilmesi, etki sahasının diğer büyük bir kısmını da kaybetmesi sonucunu

³⁸ Yıldız, a.g.e. XII, s. 425.

³⁹ Paşa, a.g.e. s. 236; Mehmet İpşirli, "Ahizâde Hüseyin Efendi", *DİA*, İstanbul, 1988, I, s. 548.

⁴⁰ Orhan Fuat Köprülü, "Feyzullah Efendi", *İA*, İstanbul, 1965, IV. s. 593-600; Halaçoğlu, a.g.e. s.133.

⁴¹ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 195-196.

⁴² Dursun, a.g.e. s. 159.

doğurdu. Bunu takip eden bir sıra kanunî düzenlemeler şer'iyeye ve nizamiye mahkemelerinin yetkilerini sınırlandırdı.⁴³

1.4.3 Şeyhülislamlık Kurumunun Sona Ermesi

1916 yılına gelindiğinde ise Jön Türklerden oluşan Hükümet, bütün şer'iyeye mahkemelerinin idaresini Adliye Nezareti'ne; medreselerin yönetim ve idaresini ise Maarif Nezareti'ne verdi.⁴⁴

Böylece Şeyhülislamlığın gücü ve etkisi gittikçe azaldı. 1917 yılında şeyhülislamlıkta propaganda amacıyla bir Dârü'l-hikmeti'l-İslamiye kuruldu. Bununla beraber Mondros Ateşkesi 1918'nden sonra Jön-Türk ıslahatı yeni hükümet tarafından kaldırıldı. Ancak bu sıralarda artık Şeyhülislamlık müessesesi sonuna yaklaşmış bulunmakta idi. Zira 1922'de Ankara'da kurulmuş olan yeni hükümet, Osmanlı idaresine bağlı tüm müesseseleri ortadan kaldırdı. Kaldırılan bu kurumların görevleri Ankara'daki yeni hükümet tarafından üstlenildi. Yeni hükümet ise, artık bir Şeyhülislamlık kurumunu tanıımıyordu. Her ne kadar Ankara hükümetinin kurulmasından sonra bir Şer'iyeye Vekâleti kurulmuş olsa da, Büyük Millet Meclisi'nin laik düşüncesi, kurulan Şer'iyeye Vekâletinin, Şeyhülislamlık müessesesinin taklidi olması gerekçesiyle buna göz yummadı. Bu vekâlet 3 Mart 1924'te, diğer bir ifadeyle Osmanlı hilafetinin yürürlükten kaldırıldığı aynı tarihte çıkan bir kanunla "Diyanet İşleri Reisliği" haline getirildi.⁴⁵

Osmanlı'da meşihat makamının tarihine bakıldığında ilk Şeyhülislam "İstanbul Müftüsü" unvanıyla 1424-1425 tarihinde göreve getirilen Molla Şemseddin Fenârî Efendi'dir. Son şeyhülislâm Medenî Nuri Efendi'nin (1920-1922) 26 Eylül 1922'de istifa etmesiyle 498 yıl süren Osmanlı "Meşihat" döneminde 129 (veya 131) şeyhülislâm gelmiş, bunlar arasında 185 değişme olmuş, 54 kez de aynı kişiler yeniden göreve çağrılmışlardır.⁴⁶

Osmanlı devrinde en uzun "Meşihat" süresi Kanuni ve Sarı Selim zamanlarının ünlü Şeyhülislâmı Ebu's-Suud Efendi'ye ait olup 28 yıl II ay kadar

⁴³ Dursun, a.g.e. s. 155.

⁴⁴ Kaydu, a.g.e. s. 216.

⁴⁵ Dursun, a.g.e. s. 157.

⁴⁶ Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", **DİA**, Ankara, 1998, XXXIX, s. 91.

sürmüştür. En kısa süre ise Memikzâde Mustafa Efendi'nindir; 13 saat kadar devam etmiştir.⁴⁷

1.5 Şeyhülislam Sa'di Çelebi

Sa'di Çelebi'nin tam ismi Sadullah Sa'di b.İsa b.Emirhan ed-Dadayi el-Kastamonî'dir. Ondan bahsedilen kaynaklarda adı genellikle, Sa'di Çelebi veya Sa'di Efendi diye geçmektedir. Bu iki isminin yanı sıra “Muhaşşi-i Beyzâvî”, “er-Rumi”, “Mevla Allame”, “Sa'düddin”, “Muhaşşi Sa'di Efendi” isimleriyle de anılmaktadır.⁴⁸ Sa'di Çelebi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda onun doğumuyla ilgili herhangi bir kayıta rastlanmamıştır.

1.5.1 Hayatı ve Kişiliği

Sa'di Efendi, Kastamonu iline bağlı Daday ilçesinin Eflani beldesinde doğmuş, İstanbul'a küçük yaşta babasıyla birlikte gelmiştir. İlk tahsilini Aksaray'da, Murad Paşa Camii'nde imam olan babasından almıştır. Sonrasında devrin ileri gelen bilginlerinden ilim tahsil etmiştir.⁴⁹ Kendisi bir icazetnamede İbn Yahya el-Ensari, Yusuf b. Hasan el-Huseyni, Muhammed b. İbrahim es-Samedini'yi ilim tahsil ettiği hocalarının arasında bahseder. Meşhur Şeyhülislam Kemal Paşazade'nin öğrencisi olduğu ve ona fetva eminliği (danışmanlığı) yaptığı hususunda Müstakimzade Süleyman Sa'deddin Efendi (v.1202/1788), çeşitli bilgiler nakletse de kronolojik açıdan bu bilgiler doğru görünmemektedir.⁵⁰ İlerleyen yıllarda Mevlana Muhyiddin Mehmed Samsuni'ye intisap ederek onun hizmetine girdi ve mülazemet⁵¹ aldı.⁵² Medrese öğreniminin ardından, önce Başçı İbrahim Medresesine, ardından sırasıyla Edirne'de Taşlık, İstanbul'da Vezir Mahmud Paşa Medreselerine, Bursa'da Sultaniye ve yine İstanbul'da Sahn-ı Sernan Medreselerine müderris oldu. Daha sonra kadılık mesleğine geçti ve İstanbul kadısı oldu. Osmanlı Devletinde İstanbul kadısı önemli

⁴⁷ İpşirli, a.g.e. s. 95.

⁴⁸ Ersin Çelik, “Şeyhülislam Sa'di Çelebi ve Kâdî Beyzâvî Haşiyesinin Değerlendirilmesi”, **II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu**, Kastamonu Üniversitesi, 4-6 Mayıs, 2014, s. 642.

⁴⁹ Çelik, a.g.e. s. 643.

⁵⁰ Mehmet İpşirli - Ziya Demir, “Sa'di Çelebi”, **DİA**, İstanbul, 2008, XXXV, s. 404-405.

⁵¹ Osmanlı zamanında müderrisler; sahn düzeyindeki bir medreseyi bitirdikten sonra "mülazemet" denen ve esaslı sıra beklemeye dayanan bir sistemle atanırdı. Bu sıra bitince artık bir akademisyen gibi vazifeye katılırlardı.

⁵² Taşköprüzâde, **eş-Şekaiku'n-Numaniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye**, Çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 444.

bir makamı ihraz ediyor, tahtgah-ı selase denilen Bursa, Edirne ve İstanbul kadılarının en ileri derecelisiydi. Merasimlerde beylerbeyi ile bir tutuluyordu.⁵³ Bu üç kadılığa son derece fazilet ve kemal sahibi olanlar atanırlardı. Sa'di Çelebi, 10 yıl boyunca kaldığı bu görevde önemli hizmetler gördü ve birçok olayda yer aldı.⁵⁴ Bir dönem önemli bir sosyal ve dini mesele haline dönüşen Molla Kabız'ın yargılanması olayına İstanbul kadılığı döneminde müdahil oldu. O dönemde yazılan kaynaklara göre, Hz. İsa'nın peygamberimizden daha üstün olduğu fikrini ileri süren Molla Kabız'a karşı divan üyesi iki kazasker mahkemede yetersiz kalınca, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle yargılama işini Şeyhülislam Kemalpaşazade ile birlikte Sa'di Efendi üstlendi. 940 tarihinde kadılık vazifesinden azledildi ve günlük 100 dirhem ödenmek suretiyle yeniden Sahn-ı Seman Medresesi'nde müderris oldu.⁵⁵

Şeyhülislam Kemal Paşazade'nin ölümü üzerine, Hicri 2 Şevval 940, miladi 16 Nisan 1534'de Osmanlı Devleti'nin 10. Şeyhülislamı oldu.⁵⁶

Bazı kaynaklara göre şeyhülislamlık için o günlerde Rumeli Kazaskeri olan Abdülvasi b. Hızır Çelebi ile Sa'di Çelebi'nin ismi geçiyordu.⁵⁷ Ancak kendisini destekleyen Veziriazam Makbul (Pargalı) İbrahim Paşa'nın İrakeyn seferinde bulunması dolayısıyla bu sırada İstanbul'da bulunamaması ve yerine vekil olarak ikinci vezir Ayas Paşa'nın bakması, Şeyhülislamlıkla ilgili adı konuşulan Abdülvasi Efendi'yi öne çıkardı. Daha sonra büyük ihtimalle İbrahim Paşa'nın olaya müdahale etmesiyle şeyhülislamlığa Sa'di Efendi tayin edildi. Şeyhülislamlık makamına atanma tarihi 3 Şevval 940 (17 Nisan 1534) şeklinde gösterilse de o tarihte hem padişah hem veziriazam İstanbul'da bulunmadığı için bu tayinin Kemal Paşazade'nin vefatının ertesi günü gerçekleşmiş olması şüphelidir.⁵⁸ Şeyhülislam atamalarında birinci derecede sadrazamın etkili olduğu bilgisi bunu kısmen desteklese de farklı uygulamalarda olduğu için bu hususta net bir şey söylemek mümkün değildir.⁵⁹

⁵³ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 88.

⁵⁴ Taşköprüzâde, a.g.e. s. 443-445.

⁵⁵ İpşirli-Demir, a.y. s. 404-405.

⁵⁶ Abdülkadir Altunsu, a.g.e. s. 21; Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, **Devhatü'1-Meşayih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 18-19; Taşköprüzâde, a.g.e. s. 443-445.

⁵⁷ İpşirli-Demir, a.y. s. 404-405.

⁵⁸ İpşirli-Demir, a.y. s. 404-405.

⁵⁹ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 189.

Mecdi Efendi de *Şekaik*'te bununla ilgili ilginç bir olay nakletmektedir. Şeyhülislamlık için Abdülvasi Çelebi'yle ve Sa'di Çelebi'nin adları konuşulurken, o gece yaşlı bir zat gelip “*Sebeplerin sahibi olan Allah'a dayan. Rızık sana geleceği zaman kapını çalar*” anlamında Arapça bir beyit okur. Ertesi sabah kuşluk vaktinde bir çavuş gelip Sa'di Efendi'ye Şeyhülislamlık makamının verildiği müjdesini verir.⁶⁰

Sa'di Çelebi, şeyhülislamlık vazifesini vefat etmesine beş yıl kalıncaya kadar sürdürmüştür. Kaynaklarda onun bu makamı deruhte ettiği sırada ilmi ve şahsi tavrı ile öne çıktığı belirtilmektedir. Sa'di Efendi'yle ilgili olarak Mecdi, onun eğitim, yargı ve fetva görevlerinde göstermiş olduğu dirayet ve başarısından uzunca söz eder ve sağlam inancı, kuvvetli lisanı ile Sa'di Efendi'den eksik bir davranış ve sözün çıkmadığını anlatır.⁶¹

Sa'di Efendi, fetva işlerinde olduğu gibi, aynı ölçüde öğrencileriyle ilgilenir; titiz, planlı ve programlı çalışırdı. Her gün sabah namazından sonra evradı ve zikrini okur, seccadesinden kalkmadan öğrencileri ile derse başlardı. Birçok konuda öğrencileri ile münazara eder, onların beyan ettiği isabetli görüşleri kabul eder ve kaydederdi.⁶² Sa'di Efendi ilme olan özel merakı ve iştiağının yanı sıra çok güçlü bir hafızası ve mükemmel bir zekaya sahip olmasıyla da ilmiye sınıfında tebarüz eden şahsiyetlerden birisi olmuştur. Dini ilimlerin yanı sıra edebi ilimlerle de ilgilenmiş ve tarihi bilgisi ile de nam salmıştır. Önemli gördüğü birçok tarihi olayları ezberlemiş ve sohbetlerinde bunları ibret malzemesi olarak titizlikle kullanmayı bilmiştir.⁶³

Bunların yanında şiir, onun özel ilgilendiği bir alan olup şu beyti pek meşhurdur.

Âleme doldu meserretlik ben şad olmadım,

Ah! Kim ben bende bir dem gamdan azad olmadım .

⁶⁰ Şerafettin Turan, “Hoca Sâdeddin Efendi”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, s. 196-198.

⁶¹ Altunsu, a.g.e. s. 21.

⁶² Mecdi Mehmet Efendi, *Şekayık-ı Numaniye ve Zeyilleri*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 444.

⁶³ Taşköprüzâde, a.g.e.

Sa'di Efendi, ehl-i tasavvuf bir zat olup Ahmediye tarikatına intisap etmiş bir âlimdir. Ayrıca İstanbul'da bir "darü'l-kurra" yaptırmış ve bunun giderlerini karşılamak üzere zengin bir vakıf bırakmıştır. Daru'l-Kurra binasını, döneminin ünlü mimarlarından Mimar Sinan inşa etmiştir. Şeyhülislam Sa'di Efendi, 945 Şevvalin ikinci günü (21 Şubat 1539) da vefat ederek Eyüp Sultan'da Gufran Toprağı'na defnedilmiştir.⁶⁴

1.5.2 Eserleri

Sa'di Efendi'nin çok sayıda eseri olmakla beraber, bunlar genellikle şerh, Haşiye ve ta'likat şeklinde kaleme alınmıştır.⁶⁵ Eserleri arasında en önemli ve meşhur olanı, Kâdî Beyzâvi Tefsiri'ne yazmış olduğu haşiyedir. Başta İstanbul olmak üzere Türkiye'de, Kahire, Şam, Bağdat ve Saraybosna Kütüphanelerinde birçok nüshası olan haşiyenin çok okunduğu, özellikle İstanbul Medreselerinde tefsir derslerinde yardımcı kitap olarak yararlanıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁶

Muhammed b. Hasan el-Kevakibi, *İ'tirazat 'ala Haşiyeti Sa'di Çelebi* adlı eserini, Sa'di Efendi'nin *Tefsiru'l-Beyzavi* üzerine yazdığı meşhur haşiyesini derste kendi talebelerine okuttuğu sırada kaleme aldığını ifade etmiştir. Sonraki dönemlerde yazılar çok sayıda tefsir kitabında onun haşiyesinden alıntılar yapılması onun bulduğu şöhret ve âlimlerce kabul edilir yanını göstermektedir.⁶⁷

Tefsir-i Beyzavî Hâşiyesi'nden başka *Fetâvâ-yi Sa'diye* (*Mecmûa-i Fetâvâ*), *Hâşiye Alâ Şerh-i Hidâye* (*Bâbertî'nin Şerhi üzerine yazmıştır*)⁶⁸, *Es'ile-i Sûfî Ecvibe-i Sa'dî* gibi eserleri de vardır. Fetâvây-ı Sa'diyye (*Mecmua-i Fetâvâ*) isimli eser, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr. 2680; Saliha Hatun, nr. 112; Şehid Ali Paşa, nr. 1073 Kütüphanelerinde bulunmaktadır.⁶⁹

⁶⁴ Hayreddin Zirikli, **el-A'lâm (Kamusu Teracim)**, I-XI, Daru'l-İlim, Beyrut, 1990, III, s. 88; Altunsu, a.g.e. s. 21.

⁶⁵ Çelik, a.g.e. s. 642.

⁶⁶ Müstakimzâde, a.g.e. s. 19; Altunsu, a.g.e. s. 21.

⁶⁷ Çelik, a.g.e. s. 645.

⁶⁸ Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümmam", **DİA**, İstanbul, 2000, XXI, s. 87-90.

⁶⁹ İpşirli-Demir, a.y. s. 404-405.

İKİNCİ BÖLÜM

SADİ ÇELEBİ’NİN FETVA MECMUASI VE TAHLİLİ

Bu bölümde, çalışmamızın ilk bölümünde şahsiyeti hakkında bilgi verdiğimiz Şeyhülislam Sa’di Efendi’nin fetvalar mecmuasının incelemesi yapılacaktır. Söz konusu mecmuada geçen fetvaların incelenmesine geçmeden önce Sa’di Efendi’nin adı geçen eseri hakkında genel bir bilgi verilecektir.

2.1 Fetvâ Mecmûası’nın Genel Özellikleri

Eser, Şeyh Sa’di Efendi’ye sorulan sorulara kendisinin verdiği fetvalardan ibarettir. İçinde toplamda 221 adet fetvayı barındıran bu eser, fıkıhın konularına göre tasnif edilmiş değildir. Fetvaların pek çoğunun üst kısmında, fetvanın hangi alana ait olduğu bildirilmekle birlikte bazı fetvalarda bu notun olmadığı, bazılarında ise bu notun fetva içeriği ile uyumsuz olduğu görülmektedir.

Eserin bütünü incelendiğinde fetvaların konularına göre tasnif edilmeyip, kitabın tamamına serpiştirildiği göze çarpmaktadır.

2.1.1 Mecmûanın Sa’di Çelebi’ye Ait Olduğunu Gösteren Bulgular

Mecmû ‘u’l-fetâva, 16. Asrın meşhur Şeyhülislamlarından Sa’di Çelebi’nin Fetvalarının toplandığı fetva mecmualarından birisidir. Amasya, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 439 numarada kayıtlı Türkiye kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz tek nüshası olan bir eserdir.

Eserin Sa’di Efendi’ye ait olduğunu gösteren işaret her fetvanın sonunda, dua mahiyetinde yazılan “*Afallahü sa’di el-fakir*” şeklindeki ifadedir. Zira en meşhur eseri “*Kâdî Beyzâvî Şerhi*” başta olmak üzere birçok eserinde Sa’di Efendi bu mahlası kullanmıştır.

2.1.2 Mecmûada Yer Alan Konuların Genel Yapısı

Klasik Fıkıh kitaplarında geçen pek çok konuyla ilgili fetvanın söz konusu eserde olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar konularına göre tasnif edilmiş olmasa da

bu konularla ilgili sorulan sorulara Sa'di Efendi cevaplar vermiş ve ilgili fetvanın, İslam Hukuku'nun hangi alanına girdiğine çoğunlukla yer verilmiş fakat bir tasnif yapılmamıştır. Bu durum konularına göre tasnif edilmiş bir eser oluşturmaktan daha ziyade, sorulan sorulara cevap verilerek eserin çözüm odaklı kaleme alındığı şeklinde yorumlanabilir. Fetvaları incelediğimizde en çok fetva 45 fetva ile “dava” konusunda verilmiştir. Bu sıralamayı 24 fetva ile “bey” (alış-veriş), 20 fetva ile “vakıf”, 15 fetva ile “talak”, 12 fetva ile “İcare”, 9 fetva ile “Nikah”, 7’şer fetva ile “Hibe”, “Sulh”, “Şehadet”, “Hitan” ve 6 fetva ile “Müteferrika” takip etmektedir.

“Şirket” ve “Hadler(Ta’zir)” ile ilgili 5’er fetva olup, bunu 4’er fetva ile “Hidâne” ve “Kefalet” 3’er Fetva ile “Nafaka”, “Kerahiyye”, “Mükatep”, “Vasâyâ”, “Abık”, “Mudarebe”, “Diyet”, “Miras” konuları takip etmektedir.

“Gasp”, “Şüf’a”, “Kadaya” başlıklarında 2’şer fetva bulunurken, “Kasame”, “Vedia”, “Hul”, “Mefkud”, “Rikak”, “Salat”, “Rehn”, “Itak”, “Zekat”, “Cinayet”, “Müşkil”, “Cihad”, “Vekalet” ve “Velayet” konularına ait 1’er adet fetva olduğunu görmekteyiz.

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır. Kimi fetvalarda konular mündemic, iç-içe bir durumda olmasından dolayı, bazı fetvaların bir başka konuya ilave edilmesi mümkün olduğundan dolayı, yukarıda bahsettiğimiz konu adetlerine ilişkin rakamlarda ufak değişiklikler söz konusu olabilir.

2.1.3 Dil ve Uslûp Özellikleri

Her eserde olduğu gibi, incelemesini yaptığımız “*Mecmû’u’l-Fetava*” nın da sahibi olan Sa’di Çelebi’nin yaşadığı dönemin genel kültüründen izler taşıdığını görmekteyiz. Eser o dönemin dili, sosyal yapısı hakkında bir takım bilgileri bize aktarmakta ve dönemin sorunlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.⁷⁰

Sorulan soruların içeriği ve bu sorularda kullanılan dil de ilgili dönem hakkında bir fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Çünkü fetvalar, cevaplandığı dönemin gerek sosyal ve ekonomik, gerekse siyasi ve hukuki yönünü anlamamızda bize ışık

⁷⁰ Seda Örsen, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı, 4, 2007, s. 29-40.

tutmaktadır. Diğer yandan fetva mecmualarında dil ve anlatım özellikleri ile ilgili de bilgi sahibi olmaktayız. Zira fıkıhın furu'una ait eserlerden farklı olarak bu tarz eserler, güncel meselelere cevap vermeye yönelik olmasından dolayı, kendi döneminde kullanılan canlı bir dil yapısıyla ele alınmıştır. Bu da bize o dönemin dili, edebi uslubu ve bunların fıkıh diline nasıl yansıdığını göstermektedir.

Genelde eserde yer alan soru ve cevaplar Türkçe olmakla birlikte, bazı sorular Arapça sorulmuş ve Arapça cevaplanmıştır⁷¹ Türkçe olarak verilen cevap ve sorularda ise yer yer Arapça kavram ve kelimelerin de geçtiğini görmekteyiz. Bu durum, bu kavramların güncel dilde de o dönem kullanıldığı şeklinde değerlendirilebilir.

Eserde yer alan fetvaların tamamı düz metin (nesir) şeklinde soru ve cevaplar içermektedir. Müsteftinin (fetva talep eden kişinin) sorusu açık ve net bir şekilde düz yazı olarak sorulmuş, Sa'di Efendi'nin cevabı da aynı sadelik ve netlikte kaydedilmiştir.

2.1.4 Soru ve Cevapların Genel Özellikleri

Soruların fıkıh bâbları sistematığına göre ele alınmadığı ve muhtelif konuların sorular içinde dağınık bir şekilde yer aldığı daha önce zikredilmişti. Bu bâblardaki soru yoğunlukları aynı olmayıp, farklılık göstermektedir. Soru ve cevaplarla ilgili şu tespitleri yapmak mümkündür.

Eserde yer alan sorular, ülkenin hangi bölgesine ait soru-sorun olduğu belli değildir. Sa'di Efendi'nin Şeyhülislam olduğu ve İstanbul'da bulunduğu düşünülürse, kendisine yöneltilen soruların cevaplanmasından müteşekkil bu eserin, İstanbul içinden ve dışından gelen sorulara cevap vermek şeklinde oluştuğunu söyleyebiliriz. Eserde bir bölge ya da vilayet ismine rastlanamamıştır. Dolayısıyla sorunların hangi bölge ile ilgili olduğuna dair bir fikir yürütmek mümkün olmamakla birlikte, söz konusu sorunların mevcut dönemde yer alan sorunlar olduğunu söyleyebiliriz.

⁷¹ Sa'di Çelebi, **Fetvâ Mecmuası**, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Kayıt No: 439, Fetva nr. 196, 212.

Sorular ele alınırken “Zeyd, Amr, Bekir; Hind, Hatice, Zeynep” gibi hayali isimler zikredilmiş, soruyu soran kişinin kimliği gizlenmiştir. “Kadın, erkek, falanca” gibi genel ifade kalıplarına yer verilmemiştir. Arapça ifadelere de rastladığımız kimi fetvalarda “racul, mer’e, fulân” gibi Arapça kelimeler kullanılmış; bir isim zikredilmemiştir. Bu sebeple fetva talep eden kişinin kimliğiyle ilgili bilgiler eserde bulunmamaktadır. Meselerere direk giriş yapılarak, sorular yöneltilmiş; öncesinde selam, övgü tarzı bir ifadeye yer verilmemiştir.

Sa’di Çelebi sorulara cevap verirken sorunun durumuna göre birkaç farklı ifade tarzı kullanmıştır. Kimi cevaplarda, hiçbir açıklama ya da şart söylemeden; kısa ve net olarak, “caizdir / değildir”, “istima olunur - olunmaz” şeklinde sadelik söz konusudur. Uzun uzun açıklama yapılarak cevap verilen bir soru yoktur. Ancak bazen, “şöyle olursa, böyle olur...” şeklinde bir şart ön eki koyarak cevap verildiği görülmüştür.

Söz konusu durumu fetva soran kişinin, ilgili fetvanın hangi gerekçe ile verildiğine dair zihninde oluşan bir soru olmadığı ya da dönemin ulemasına olan güvenin bir sonucu olarak da değerlendirmek mümkündür. Aynı şekilde dönemin genel üslup özelliklerinin bu şekilde olması ve buna sadık kalınması olarak da ilgili durum yorumlanabilir.

Çalışmamızın bu bölümünde, eserde yer alan fetvaların yoğun olarak bulunduğu konular hakkında genel bir bilgi verdikten sonra, ilgili konuda Sa’di Efendi’nin verdiği fetvalardan bazılarını gösterecek, ardından genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

2.2 Fetvâ Mecnûasında Yer Alan Konular

Daha önce ifade ettiğimiz üzere kimi fetvalarda konular mündemic, iç-içe bir durumda olduğundan, bazı fetvaların bir başka konuya ilave edilmesi de mümkün olmakla birlikte, *Mecnû‘u’l-Fetâva*’da yer alan konuları, içerdiği fetva sayılarına göre şöyle bir tabloda göstermek mümkündür.

Tablo 1. Fetva Mecmuasında Yer Alan Konu Adetleri

Konu Adı	Fetva Sayısı	Fetva Numarası
DAVA	45	1-3-7-13-14-30-36-42-56-58-62-64-66-72-73-75-79-93-96-98-111-112-114-115-120-128-138-141-154-161-167-171-172-174-175-182-186-191-199-203-204-207-209-212-220
BEY'	24	6-23-29-34-39-52-60-65-67-80-87-105-119-122-147-152-155-156-159-180-181-189-198-218
VAKIF	20	2-20-35-40-53-54-61-85-89-90-117-131-133-148-158-162-166-208-219-221
TALAK	15	11-43-44-68-101-104-109-118-126-134-169-183-193-205-216
İCARE	12	19-31-46-97-99-136-139-143-145-153-157-184
NİKAH	9	27-107-116-127-146-150-187-194-213
HİBE	7	22-24-38-55-86-100-102
SULH	7	4-41-70-71-74-94-170
ŞEHADET	7	10-51-113-124-144-196-210
HÎTAN	7	17-28-48-83-135-164-165
MÜTEFERRİKA	6	57-59-76-106-132-195
HUDUT-TAZİR	5	21-45-103-129-179
ŞİRKET	5	5- 9-69-185-201
KEFALET	4	12-108-163-173
HİDÂNE	4	63- 82- 84-142
NAFAKA	3	15-137-214
MİRAS	3	78-177-197
KERAHİYYE	3	123-178-200
MÜKATEP	3	37-81-149
VASAYA	3	50-211-215
ABİK	3	176-190-202
MUDAREBE	3	8-92-95
DİYET	3	110-121-125
GASP	2	26-32
ŞÜF'A	2	16-192
KADAYA	2	25-33
KASAME	1	18
VEDİÂ	1	47
HUL'	1	49
MEFKUD	1	188
RİKAK	1	140
SALAT	1	151
REHN	1	160

ITAK	1	206
ZEKAT	1	130
CİNAYET	1	88
MÜŞKİL	1	91
CİHAD	1	77
VEKÂLET	1	168
VELAYET	1	217

2.2.1 Bey’ (Alım-satım akdi)

Sa’di Efendi’nin fetvâlar mecmûası’nda “dava” konusundan sonra hakkında en çok fetva bulunan konu “bey” konusudur. Söz konusu mecmuada alım satım akdi ile ilgili olduğunu tespit ettiğimiz yirmi dört adet fetva vardır. Biz bu fetvaların Hanefî İslam Hukuku’na göre tahliline geçmeden önce, İslam Hukukun’da alım-satım akdi hakkında kısa bir ön bilgi vermenin yerinde olacağını düşünmekteyiz.

Alış verişte asıl olan, karşılıklı rızanın tahakkuk etmesidir. “icap ve kabul” lafızları örfe göre söylendiğinde, önemli olanın anlam olduğundan akdin gerçek olması gibi, kıymetli ve kıymetsiz bütün mallarda, söz konusu rızanın tahakkuk ettiği anlaşıldığında, lâfzen hiçbir söz kullanmadan bile akit gerçekleşebilir. Zira önemli olan rızanın ve alım satım anlamının tahakkuk etmiş olmasıdır.⁷²

2.2.1.1 Tanımı

İslam hukuku kaynaklarında, alış veriş ile ilgili verilen tanımlardaki ifade farklılıklarını dikkate almazsak, alım satım akdini şöyle tanımlamak mümkündür:

Satış akdi, “malın, karşı tarafa mülk edindirmek maksadıyla, başka bir mal ile değiştirilmesidir.”⁷³

Kâsânî alım satım akdini, "istenilen şeyin benzeri ile değiştirilmesidir" şeklinde tanımlayarak, sözleşmenin sınırlarını bugünkü anlayışa zemin hazırlayacak şekilde genişletmiştir.⁷⁴

⁷² Burhanüddin Ebu’l-Hasen Ali b.Ebu Bekr el-Merğînânî, **el-Hidaye**, Çev. Ahmed Meylani, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2001, III, s. 39.

⁷³ Ebu Bekir Muhammed es-Serahsi, **el-Mebsut**, Beyrut trs. XI, s. 108; Abdullah b.Mahmud el-Mevsilî, **el-ihitiyar li ta’lîlî’l-Muhtar**, İstanbul, 1980, II, s. 3; Kemaleddin İbnü’l-Hümmam el-Hanefî, **Fethu’l-Kadir li’l-acizi’l-fakir**, Daru’l-Kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1991, V, s.72; Tahtavi, Ahmet b.Muhammed, **Haşiye ale’d-Dürri’l-muhtar**, Beyrut, 1987, IV, s. 3; Ali Bardakoğlu, “bey”, **DİA**, VI, s. 14.

Karşılıklı bu değişimde alım satım akdinin tanımı yapılırken “rıza ile” alış verişin yapılması kaydı ilk dönem İslam Hukukçularında görülmemekle birlikte sonraki dönemlerde Hanefi fıkıhçıların tanımlara “rıza” kaydını koyduğunu görmekteyiz.

"Alım satım sözleşmesi rıza ile, malın başka bir mal ile değiştirilmesidir."⁷⁵ şeklinde tanımlanmıştır.

2.2.1.2 Akitte Geçerli Sözler

İcap “sattım” ve kabul “aldım” demekle satış gerçekleşir. Bu iki sözünde geçmiş zaman kalıbında olması gerekir. Diğer bir ifade ile satan kişi “sattım” alan kişi de, “aldım” demesi gerekir. Yeni bir tasarruf hakkı elde etmek anlamına gelen alış veriş, ancak fıkıh terimi olan sözlerle gerçekleşir.⁷⁶

Bu sözlerden biri geçmiş zamanı ve biri de gelecek zamanı ifade etse, satış gerçekleşmez. Her ikisinin birden geçmiş zamanı ifade etmesi gerekir. Nikah akdi bunun aksinedir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında, Sa’di Efendi’nin nikah konusundaki fetvalarını incelerken bu konuyu daha ayrıntılı ele alacağız.

Örfe göre bazen “sattım, aldım” kelimeleri yerine, şu fiyata aldım, şu fiyata verdim, şu fiyata razı oldum gibi sözlerde alım satım akdinin gerçekleşmesi için yeterlidir. Çünkü burada kast edilenin alım satım akdi olduğu örfçe malumdur.

Taraflardan biri aldım, ya da verdim derse, karşı tarafın bunu kabul edip etmeme hakkı vardır. İsterse aynı mecliste kabul ya da reddedebilir. Buna İslam Hukukun’da kabul serbestliği denmektedir.⁷⁷

Taraflardan hangisi kabulden önce meclisten kalkarsa icap bozulur, alış veriş gerçekleşmez.⁷⁸

⁷⁴ Alaüddin Ebu Bekr b.Mesûd b.Ahmed el-Kâsânî, **Bedâi’u’s-Sanâyi fi tertibi’s-Şerâ’i** Beyrut, 1974, V, s. 133.

⁷⁵ Molla Hüsrev, Muhammed b.Feramüz, **Düreru’l Hukkam şerh’u Gureri’l-Ahkam**, İstanbul, 1308, II, s. 142.

⁷⁶ Ebu’l-Huseyn Ahmed el-Bağdadi, **el-Muhtasar**, Çev. Süleyman Fahir, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979. s. 122.

⁷⁷ Merğınani, a.g.e. s. 39.

⁷⁸ Kuduri, a.y.

Alım satım akdi geçekleşecek mahalde alıcı veya satıcıdan herhangi birisinin söz konusu mekânı terk etmesi, akdin gerçekleşmesine engel olarak görölmüştür. Çünkü iki taraftan birinin mekânı terk etmesi, alış verişe rızasının olmadığı olarak yorumlanmıştır.

Yazmak ve haber vermek de icap ve kabul de söylemek olarak sayılır. Hatta yazının ya da haberin ulaştığı mekânda alış verişin gerçekleştiği mekân olarak kabul edilir.

Gerek satıcı, gerekse alıcı; alış veriş akdi tahakkuk ettikten sonra malın bir kısmını satmak ya da almak konusunda serbest değildir. Alış veriş gerçekleşmeden bu açıklanırsa, o zaman caiz olur.

Bütün erkânıyla alış veriş gerçekleştikten sonra, gerek malın tamamından gerekse bir kısmından iki tarafın da cayma hakkı yoktur.⁷⁹ Mal kusuru ve Muhayyerlik şartı ile gerçekleşen alış veriş bunun dışındadır.⁸⁰

Sa'di Çelebi'nin Fetvalar Mecmuası'nda alım-satım (Bey') konusuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz yirmi dört adet fetvası vardır. Bu bölümde Sa'di Çelebi'nin ilgili eserinde bey' konusuyla ilgili olan fetvalarını toplu olarak verdikten sonra, genel bir değerlendirme yapacağız.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁸¹

Zeyd tilavet-i cüz için bir bezirhane vakf idüp tescil ve teslim ile'l-mütevelli eyleyüp fevt olsa nice yıllardan sonra mezbur vakf harabe müteveccih olduğu ecilden Zeyd'in varisleri mütevelli nâ-bedid olduğun kâdı'yı âharın ile Amr'a bey' eyleyüp Amr vakf-ı mezbur bezirhaneyi ta'mir idüp ol hakk-ı tilavet-i cüz için vakf eyleyüp fevt olsa nice yıllardan sonra Zeyd-i mezburun varisleri mezbur bezirhane bizim babamızın vakfıdır. Amr-ı mezbura ettüğümüz bey' sahih ve câiz değildir deyû bey'i fesh idüp babalarının vakfını mukarrar itmek isteseler şer'an ellerinden gelür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

⁷⁹ Merğınani, a.g.e. s. 40.

⁸⁰ Kuduri, a.g.e. s. 125.

⁸¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 20.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

Vereseleri tarafından satılan vakıf, uzun yıllar sonra satışın geçersiz olduğu ifade edilerek feshedilebilir mi?

Söz konusu fetva; vakıf, alım-satım (bey'i) ve dava konularını kapsayan bir suale verilen cevaptan oluşmaktadır. Sa'di Efendi fetvayı alım satım akdinin gerçekleştiği ve cayma hakkının olmadığı noktasından hareketle karara bağlamıştır.

Alış veriş akdi gerçekleştikten sonra malın bir kısmını satmak ya da almak konusunda satıcı ve alıcı serbest değildir. Alış veriş gerçekleşmeden bu açıklanırsa, o zaman caiz olur.

Bütün erkânıyla alış veriş gerçekleştikten sonra, gerek malın tamamından gerekse bir kısmından iki tarafın da cayma hakkı yoktur.⁸² Mal kusuru ve Muhayyerlik şartı ile gerçekleşen alış veriş bunun dışındadır.⁸³

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁸⁴

Zeyd bir yaya yerinde olan harap değirmen ocağına, benimdir deyüp bey' eylese şer'an onun bey'i sahih midir? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Sahih değildir.

Söz konusu satış şer'i bir yetkiye dayanmadığı için geçerli sayılamaz. Zira böyle bir yetki yalnız mal sahibi olmakla, ya da onun izin vermesiyle gerçekleşir. Burada ise her ikisi de bulunmamaktadır.⁸⁵ Satılan mal kişinin mülkü değilse, satış fasittir.⁸⁶

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁸⁷

Zeyd fevt olup nâ-bâliğ oğlanların terk eylese, vasî olan kimse yetimlerin kemalin bulmuş hasılını Amr'a bey' eylese Amr hasılı biçüp cem' idüp der-anbar idincek yetimlerin velisi vasînin bey'in kabul etmeyüp Amr'dan yine

⁸² Merğınani, a.g.e. s. 40.

⁸³ Kuduri, a.g.e. s. 125.

⁸⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 34.

⁸⁵ Merğınani, a.g.e. III, s. 112.

⁸⁶ Kuduri, a.g.e. s. 131.

⁸⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 39.

talep eylese şer'an alabilür mi? Alamaz mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Alamaz

Suret-i mezkurede; Amr hasılı biçüp cem' idüp der-anbar edincek Bekr gelüp ziyade eylese şer'an Bekr hasılı Amr'dan alabilür mi? Alamaz mı? Beyan buyurup müsâb ve mecur olasız.

el-Cevap: Alamaz. Vasî'nin Amr'a bey'inde gabn-i fahiş verdiği sabit değilse.

Söz konusu fetva vasiyet edilen malın satışı ve sonrasında söz konusu malın durumundaki ziyadelikten dolayı velinin bunda hak talep etmesini içermektedir.

Sözlükte “bitiştirmek, bağlamak, tavsiye etmek” anlamlarına gelen vasiyet,(çoğul kalıbı vasaya) İslam Hukukunda kişinin, malını ölümü halinde başkasına bağlayarak bir şahsa ya da hayır yoluna bağışlaması yoluyla temlik etmesini ifade eder.

Vasiyeti yapan kişiye mûsî, vasiyetten istifade edecek kişiye musa leh, vasiyete konu olan mal ya da menfaate mûsa bih denmektedir.

Ölen kişinin malının üçte birini vasiyet etmesi caizdir. Vasiyet, müstehaptır.⁸⁸ Malında üçte birinden ziyadesinin vasiyet edilmesi caiz değildir. Ölen kimse malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesi halinde, varislerin buna itiraz etme hakkı vardır. Katil de, öldürdüğü kimsenin vasi'si olması caiz değildir.⁸⁹

Sa'di Efendi, fetvasına konu olan meselede, ölen kişinin tahıl veya tohumluk tarzı zirai bir mahsulünü bir kişiye vasiyet ettiği görülmektedir. Vasiyetinden yararlanan kişi (musa leh) de malını başkasına satmış, söz konusu tohumu alan müşteri ise bu tohumu ekip, ürününü çoğaltmış ve ambarına kaldırmıştır. Ölen kişinin velisinin gelip, müşterideki bu mala itiraz edip onu talep etmeye hakkının olup olmadığı sorulmaktadır. Öyle zannediyoruz ki, velinin bu itirazına sebep, mahsuldeki artıştan dolayı terekenin üçte bir oranından fazlaca bir miktara ulaşmasıdır.

⁸⁸ Abdüsselam Arı, “Vasiyyet”, **DİA**, XLII, s. 552-555.

⁸⁹ Kuduri, a.g.e. s. 438.

Sa'di Efendi fetvasında, vasiyet olunan mal satıldıktan sonra onda artış olduğu noktasından hareketle, velinin burada bir hak talep edemeyeceğine yönelik fetvayı karara bağlamıştır.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁹⁰

Zeyd Amr boyacıya yetmiş dokuz altınlık l k virüp bununla bana ipek boyası vir dise Amr'ı mezbur dahî alup ipeği l ke boyamayup bakkama boyayacak sonra Zeyd-i mezbur lökün kıymeti ziyadedir bakkamın kıymetinden dey  Amr-ı mezkurdan bir miktar akçe alsa  er'an ol akçe Zeyd'e haram olur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: Haram denilmez.

Alım satım akdi karşılıklı rızaya uygun ve her iki tarafın kavli ya da  rfi kab l yle gerçekleşir. Söz konusu durumda alıcı ve satıcı arasında l k maddesine boyamak üzere bir anla maya varılmış olup; sehven satıcı boyaması istenilen ipi bakkam maddesine boyamıştır. Aldığı  cret daha değerli olan l k maddesine boyamak karşılığında olduğundan Sa'di Efendi, fazla ücretin geri iadesine yönelik karar vererek fetvayı sonuçlandırmıştır.⁹¹

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁹²

Zeyd Amr'dan bir cariye  ir  idüp dört günden sonra hamli zahir olucak Zeyd-i müşteri fesh etmek istese  er'an kâdir olur mu? Beyan kılınup m s b oluna.

el-Cevap:  ehadet-i ricalle ya racül-  vahit ve imraeteyn  ehadetiyle Amr elinde iken hamli vardığı sabit olursa veyahut hatunlar hamli vardır did kten sonra Zeyd'in hakk-ı reddi olmaduğna Amr'a yemin teklif olunup n k l iderse red idebilir.

Hanefi İslam Hukukunda zinada dört erkeğin  ahadeti gerekir. Kadınların  ahitlięi geçerli değildir. Kısas ve zina dışındaki  er'i cezalarda ise iki erkeğin şahitliği kabul edilir, kadının şahitliği kabul edilmez. Bunların haricindeki bütün

⁹⁰ Sa'di  elebi, a.g.e. Fetva nr. 52.

⁹¹ Meręinani, a.g.e. s. 39.

⁹² Sa'di  elebi, a.g.e. Fetva nr. 60.

davalarda ise iki erkeğin yahut bir erkekle iki kadının şahitlikleri muteberdir. Bu ister hak, ister mal olsun; isterse nikâh, talak, vasiyet ve vekâlet gibi konularda olsun hüküm birdir. Doğum, bekâretin sabit olması gibi erkeklerin vakıf olamayacağı yerlerde ise bir kadının şahitliği geçerli sayılmıştır.⁹³

Bu genel prensipten hareketle şahitlerin şahadeti ile satın aldığı cariye'nin satın almadan önce hamile olduğunu ve bunun kendisine söylenmediğini iddia ederek Zeyd alış verişi iptal etme hakkına sahiptir.

6. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁹⁴

Hind-i müteveffa cümle emlakını zevci Zeyd'e kıymet-i misliyle maraz-ı mevtime bey' idüp teslim eylese verese bey-i mezburu kabul etmeyüp fesh itmek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Elllerinden gelür.

Satışın rüknü, ehil bir kimse tarafından satışa konu olabilecek bir malın akde bağlanmasıdır. Bir başka deyişle tam ehliyeti olmayan bir kimsenin satış üzerindeki tasarrufu caiz değildir.⁹⁵

Sa'di Efendi söz konusu fetvasında, ölmek üzere olan kimsenin ölüm döşeğindeki satış akdini varislerin feshetme haklarına sahip olduğu sonucunu, Hanefi mezhebinin bu prensibine dayanarak sonuca bağlamıştır.

Suret-i mezburede; Bekr-i kâdî bey'in sıhhatine ve akçesinin vakfiyyetine hüküm eylese nafiz olur mu? Beyan buyrula.

el-Cevap: Olmaz.

Aynı meselenin devamında Sa'di Efendi, ilgili alım satım'ın caiz olarak görüp, mülkü varislere vermek yerine vakfetmenin de caiz olmadığına hükmetmiştir. Zira satıcının tam yetkili olmasına engel bir durum teşkil eden ölüm hastalığı ile yüzleşiyor olması, alış verişi geçersiz kıldığından, onu vakfetmek de caiz değildir.

7. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁹⁶

⁹³ Kuduri, a.g.e. s. 392.

⁹⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 65.

⁹⁵ Merğınani, a.g.e. III, s. 84.

Zeyd ile Amr iştirak üzerine bir cariyeyi dört bin akçeye iştirak eyleseler amma ol cariyenin kıymeti elli bin akçe olsa sonra Amr ol cariyeyi Zeyd'in izni olmadan tasarruf idüp hamile olıcak. Zeyd ol cariyenin Amr'dan kıymet-i nısfını mı alır yoksa semen-i nısfını mı alır? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Hiç birisinin alamaz. Ukr alır.

Bu mesele iki kişi arasında ortak olan bir cariyeye, ortaklardan birisi tarafından hamile bırakıldığı durumda diğer ortağın cariyedeki payını alma hakkı olup olmadığı hakkındadır.

Hanefi Mezhebinin ana kaynaklarından sayılan Kuduri'de bu mesele şöyle geçmektedir: *“İki ortak arasında müşterek olan cariyeye bir çocuk doğurur ve ortaklardan biri bu çocuğu iddia ederse nesebi ondan sabit olur ve cariyeye de onun ümm-ü veledi olur. Bu ortak, yaklaşma bedelinin yarısı ile cariyenin değerinin yarısını ödemekle yükümlüdür. Çocuk için bir şey ödemesi gerekmez. İkisi de çocuğu iddia ederse nesebi her ikisinden sabit ve cariyeye her ikisinin de ümm-ü veledi olur. Ortaklardan her biri, yaklaşma bedelinin yarısını üstlenir ve birbirlerinden alacakları mukabilinde takas yaparlar. Bu çocuk, ortaklardan her birinden tam evlat mirası alır, onların ikisi de çocuktan bir baba mirası alırlar.”*⁹⁷

Sa'di Efendi, söz konusu fetvada ortaklardan birinin yaklaşma bedelinin yarısı ile cariyenin değerinin yarısını ödemekle fetva vermemiştir. Bu noktada kendi içtihadını kullandığını ya da bizim ulaşamadığımız başkaca bir Hanefi kaynaktan bu fetvayı çıkardığını söyleyebiliriz.

8. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁹⁸

Zeyd Amr'dan karz-ı hasen almış akçe alup mülk bağçesini Amr'da rehin koyup mezbur akçeyi eda edince bağçenin meyvesini ekl eylediyse Zeyd mezkur olan akçeyi Amr'a eda etmeden fevt olsa Amr'ı mezbur bağçeyi Zeyd'den iştirak ettim deyû ikamet-i beyyine eylese müteveffanın varisleri almış akçeye rehindir deyû ikamet-i beyyine eyleseleler şer'an hangisinin

⁹⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 67.

⁹⁷ Kuduri, a.g.e. s. 392

⁹⁸ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 80.

beyyinesi evvelidir? Beyan buyurup musab oluna.

el-Cevap: Amr'ın beyyinesi evvelidir. Bey' beyyinesi rehinden evladır.

Söz konusu fetvada Zeyd borç olarak Amr'dan altmış akçe almıştır. Borcunu ödeyince bahçeyi almak üzere rehin olarak Amr'a bahçesini bırakmıştır. Daha sonra altmış akçe ödemedi Zeyd ölürse, Amr bu bahçeyi Zeyd'ten ben satın aldım diye ortaya delil koysa; ölen Zeyd'in varisleri de altmış akçeye rehindir, satın almamıştır diye delil sunsalar, hangilerinin delilleri öncelikli sayılır, diye sorulmaktadır.

Sa'di Efendi söz konusu fetvada, eğer alış verişin tahakkuk ettiğine dair Amr delil getirirse, alım satım akdinin gerçekleştiğine hükmetmiştir. Bir başka deyişle alım satım beyyinesini, rehine beyyinesine tercih etmiştir.

Bir kimse bedeline karşılık her hangi bir şeyi rehin almak üzere bir malı satarsa, müşteri rehini vermekten kaçınca satıcı bu konuda muhayyerdir. Dilerse rehineyi geri sahibine iade eder, dilerse satışı fesh eder.⁹⁹

Vadedilmiş bir borç karşılığında rehini satın almak caizdir. Pazarlık yapılarak alınmış mal hükmündedir.¹⁰⁰

9. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁰¹

Zeyd bir miktar buğdayını kıtlık zamanında koç konumu (zamanı) va'de ile bir miktar akçeye Amr'a bey' eylese ol bey' şer'an sahih olur mu? Beyan buyrula.

el-Cevap: Müteâkideyn ol vakti bilürlerse caizdir.

Bu meselede, koç konumu diye bilinen bir zamanı her iki tarafında da (alıcı ve satıcı) bilmesi durumunda, alış verişin geçerli olduğu konusunda fetva sonuca bağlanmıştır.

⁹⁹ Kuduri, a.g.e. s. 152.

¹⁰⁰ Mevsili, a.g.e. II, s. 132.

¹⁰¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 87.

Çünkü daha önce ele aldığımız, İslam Hukuku'nda alım satım akdinin gerçekleşmesi için varsayılan bütün rükunlar, icap-kabul, alım satımın şart ve rükunları, söz konusu mesele de mevcut olduğundan, satış sahihtir.

2.2.2 İcare (Kiralama)

Bir İslam Hukuk terimi olan icare, bir bedel karşılığında, bir şeyden yararlanmak amacıyla yapılan bir anlaşma-akittir. Taraflar arasında belli bir menfaat ve ücret olmazsa icare gerçekleşmez.¹⁰²

Bu çeşit bir akdin meşruiyeti kitap, sünnet ve icma ile sabittir.

*“Onlar sizin için çocuklarınızı emzirirlerse, onlara ücretlerini veriniz”*¹⁰³

Yüce Allah, Şuayb (a.s.)'ın iki kızından bahsederken şöyle demektedir:

*“İki kızdan biri; babacığım, ücretini vererek onu yanında çalıştır. Çalıştırdığın işçilerin en iyisi bu güçlü ve güvenilir kimsedir, dedi. (Şuayb a.s) dedi; Şu iki kızımdan birisini, bana sekiz yıl ücretli çalışman şartıyla-ki süreyi on yıla tamamlarsan bu senin bileceğin iştir. Sana nikâhlamak istiyorum.”*¹⁰⁴

Hanefi İslam Hukukçularına göre, aksine bir delil ve yeni bir hüküm olmadığı sürece, önceki ümmetlerin şariatlarında geçen hükümlerin bizim içinde bağlayıcı olduğunu söylemişlerdir. Hz. Musa ile Şuayb'ın belli bir menfaat karşılığında anlaşması, bu tarz bir anlaşmanın bizim için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Aynı şekilde *“İşçiye ücretini teri kurumadan önce veriniz”*¹⁰⁵ ve *“Bir işçiye kiralayan kimse ona vereceği ücreti bildirsin”*.¹⁰⁶ Şeklindeki Hz. Peygamberin buyuruları da ücret verme ve kira akdinin sahih olduğunu göstermektedir.

Söz konusu icare anlaşması, yıllık ya da aylık, haftalık ve günlük olarak tarafların belirlediği bir süre zarfını kapsayabilir. Akit yapılırken, bir zaman

¹⁰² Mevsili, a.g.e. s. 167.

¹⁰³ et-Talâk, 65/6.

¹⁰⁴ el-Kasas, 28/25-27.

¹⁰⁵ Zeylâi Abdullah b.Yusuf, **Nasbu'r-Râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidaye**, Çev. Şükrü Arslan, Anatolia yay. 2014, IV, s. 129; Nureddin el-Heysemî, **Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevaid**, Ocak Yay. İstanbul, 2012, IV, s. 97.

¹⁰⁶ Nesâî, **es-Sünen**, Imân, 44; Zeylâi, a.g.e. IV, s. 131.

konusulmamışsa süreye ilişkin örf esas alınır. Söz gelimi buğday ekmek üzere bir tarlayı kişi kiralasa, bu esnada kiralmanın süresine ilişkin bir şey konuşulmadıysa, o seneki ekim ve hasat mevsimi kiralamada esastır. Örfün esas alınmasının sebebi, icare’de süreye ilişkin, örf dahil hiçbir şey akitte mevcut olmazsa, icare akdi geçersiz olur. Aynı şekilde ücretin de önceden konuşulması gerekmektedir. Akit sırasında ücrete ilişkin bir anlaşma olmadıysa, yine icare akdi geçersiz kabul edilir. Kiralama anlaşması bozulduğu zaman ise, kiralayan kişi söz konusu menfaatten faydalanmışsa mal sahibine piyasa değeri (ecr-i misil) verir.¹⁰⁷

Mecmu’ul-Feteva’da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes’ele hususunda cimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁰⁸

Zeyd Amr’a iki ay miktarı hizmet eylese amma Amr-ı mezkur sabikan ta’yin-i ücret eylemese ve “hizmet ile emeğin zâyi olmaya” dimese ve bi’l-cümle ecrini ifham eder nesne söylemese bu surette şer’an Amr’dan Zeyd’e nesne hüküm olunur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Hüküm olunmaz.

Fetva, ücretle ilgili hiç bir şey konuşulmadan adam çalıştırmanın hükmünü beyan etmektedir. Konumuzun giriş bölümünde de değindiğimiz üzere, icare hukukunda, esas olan ücretin önceden konuşulmasıdır. Akit sırasında ücrete ilişkin bir anlaşma olmadıysa, icare fasit olur.¹⁰⁹

Sa’di Efendi söz konusu fetvada, şartları oluşmadığından hareketle meseleyi icare olarak değerlendirmemiş ve arada ücret konuşulmadan yapılan çalışmayı bir nevi yardım olarak değerlendirmek ve ücret ödenmeyeceğine hükmetmektedir.

2. Bu mes’ele hususunda cimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹¹⁰

Hind bir maraza mübtela olup Zeyd-i tabip “bana fûlan kadar akçe verin Hind’i halas ideyin” deyüp kavlı olunan akçeyi bî-kusur alsa, tımar iderken Hind fevt olsa, şer’an varisleri akçeyi Zeyd’dan almağa kâdir olur mu? Beyan

¹⁰⁷ Mevsilî, a.g.e. II, s. 137-138.

¹⁰⁸ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 31.

¹⁰⁹ Mevsilî, a.g.e. s. 137-138; Kuduri, a.g.e. s. 172.

¹¹⁰ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 19.

buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Ecr-i misilden zaitse alabilürler.

Bu meselede, iyileştirmesi şartıyla, bir hastanın tedavisi için doktora verilen para, hastanın ölümü durumunda geri alınıp alınmayacağı sorulmaktadır. Özel ücretli, her hangi bir kasıt olmadığı sürece, elinde ve ya çalışması sırasında, kendi kusuru dışında bir sebeple telef olan şey için ödeme yapmaz.¹¹¹

Söz konusu fetvada bir kişiyi iyileştirmek için anlaşılan doktor, ecri misili hak etmiş demektir. İyileştiremese bile ecr-i misle (örfen kabul edilen piyasa değeri) bir ücreti hak etmiş olur. Ancak piyasa değerinden fazla bir ödeme yapmaları durumuna, varisler fazla olanı geri isteyebilirler. Sa'di Efendi burada icare'nin yukarıda ifade ettiğimiz temel prensiperine göre fetvayı sonuca bağlamıştır.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹¹²

Zeyd ile Amr'ın müşterek yüz yundu¹¹³ olup mezkur Bekr'e "gel bize yoldaş ol varalum yundları satalum fâidesin beraber taksim idelüm" deyüp Bekr razı olup mezkurlarla sefer idüp yundlar satıldıkta Bekr'e fâideden nesne virmemek isteseler şer'an kâdir olurlar mı? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olurlar. Bekr ecr-i misil alır.

İki kişinin aralarında ortak olan mallarını satmaya yardımcı olan kişi, satılan malın üzerinden değil; yardımcı olmasının karşılığı olan piyasa değerine müstehak olur.¹¹⁴

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹¹⁵

Zeyd vakfın bir dükkanında icare ile sakin iken mezkur dükkanı Amr'a virüp yevmî bana iki akçe virüp icaresini dahî vakfa verirsin, ömrün oldukça sakin ol dese, Amr dahî kabul idüp yevmî iki akçe Zeyd'e virüp icaresini dahî vakfa virüp beş ay sakin olduktan sonra Zeyd-i mezkur Amr-ı mezburu

¹¹¹ Mevsilî, a.g.e. s. 137-138; Kuduri, a.g.e. s. 172.

¹¹² Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 46.

¹¹³ Yund; at, beygir anlamına gelmektedir. Baknz, **Kamusi Türki**, Yund mad.

¹¹⁴ Kâsânî, a.g.e. IV, 174; İbnü'l-Hümâm, a.g.e. VII, s.145.

¹¹⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 97.

dükkandan çıkarup kendi sakın olsa Amr dahî beş aydan beri Zeyd’e virdüğü yevmî iki akçeyi talep eylese şer’an alabilür mi alamaz mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Alamaz.

Söz konusu meselede, bir kişi vakıftan kiraladığı dükkânı, bir başkasının kullanımına vermiştir. Buna karşılık olarak günlük belli bir ücret kendisine, dükkânın normal kirasını da vakfa vermesi şartıyla aralarında bir anlaşma yapmışlardır. Daha sonra asıl kiracı, sonradan dükkânı verdiği adamı o yerden çıkarmış; dükkândan çıkarılan kişi ise, asıl kiracıya ödediği günlük ücretleri geri almak istemektedir.

Örf, bir menfaati kiralayan kişinin, bunu başka birisine kiraya vermesine uygunsa, kiracı kiraladığı malı bir başkasına belli bir bedel karşılığında kiraya verebildiği gibi hiçbir ücret ödemedi başkasının kullanımına da verebilir.¹¹⁶

Sa’di Efendi söz konusu fetvasında, kiracının bir başkasına kiraya vermesini caiz görmüş, bu anlamda ilk kiracıya ödenen ücreti, ikinci kiracının geri alamayacağını söylemiştir.

5. Bu mes’ele hususunda cimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹¹⁷

Zeyd mutasarrıf olduğu sipahi arzından mezraasını üç yıl ziraat etmeye sülüs-ü hisse hasıl olmak üzerine Amr’a virse ba’dehü üç yıl tamam olmadan Zeyd fevt oluncak oğlu Bekr zikr olan mezraayı Amr’dan talep eylese şer’an alabilür mi alamaz mı?

el-Cevap: Alabilir.

Hanefiler’e göre kira akdi taraflardan birisinin ölmesiyle geçersiz olur. Buna sebep olarak akdin devam etmesi durumunda, artık malın asıl sahibi olan varislerin haklarına tecavzü edilmesi durumu vardır. Bu ise caiz değildir. Miraçsı ile yeni bir

¹¹⁶ Mevsılî, a.g.e. II, 124.

¹¹⁷ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 99.

akit yaparak, kiralamayı sürdürmesi ise caizdir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, taraflardan birinin ölmesi ile kiralama akdi bozulmaz.¹¹⁸

Sa'di Efendi bu fetvasında, Hanefî Mezhebinin icare hukuku prensiplerine uygun olarak, kiracı kişinin, mal sahibinin ölmesi durumunda, varisle kira akdini yenileyerek o yerden menfaatinin devam etmesini caiz görmüştür.

6. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹¹⁹

İki üç yüz kimesnelerin Zeyd'de müşterek malları olup zikr olunan kimesnelerin ba'zı Amr'ı vekil idüp eğer mezbur Zeyd'den mezkûr malı alursan sana bir miktar ücret virelim deyüp Amr-ı mezkûr Zeyd'den malı alsa mezbur kimesnelerin ba'zı âharı Amr'a ücret vermeye razı olmadığı takdirce Amr-ı mezbur kimesnelerden kavlı olunan ücreti tamam alır mı şer'an? Beyan buyurula.

el-Cevap: Kavlı etmeyenlerden alamaz.

Kira akdinde tarafların karşılıklı rızası şarttır. Söz konusu maldan ne ölçüde ve kimlerin yararlanacağı net olarak belli olmalıdır. Kira akdinin temel konusu, faydalanmaktır. Faydalama yönü ve kimin faydalanacağı belli olmayan akitler geçersiz olur. Kimlerin yararlanacağı konusunda taraflar arasında rızanın olması esastır.¹²⁰

Söz konusu fetvada Sa'di Efendi, bir malda ortak olan kimselerin o maldaki kendi payları kadarını başkasına kiraya verebileceğini, tarafların tamamının rızası olmadan malın tamamının başkasının menfaatine yönelik bir akit yapılamayacağını hükme bağlamıştır.

7. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹²¹

Zeyd akçesini âhar ile muamele etmeye Amr'ı yılda yüz elli akçeye icareye tutup Amr'a on bin akçe teslim eylese Amr ol akçeyi bazı kimesnelere

¹¹⁸ Kâsânî, a.g.e. IV, 222; İbnü'l-Hüman, a.g.e. VII, 220; Ibn Âbidîn, a.g.e. V, 57.

¹¹⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 136.

¹²⁰ Kâsânî, a.g.e. IV, 176; Serahsî, a.g.e. XVI, s. 43.

¹²¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr.139.

muameleye virir dururken Amr'ın kulu ol akçeden bin akçesini alup gaybet idicek. Zeyd ol bin akçeyi Amr'a şer'an tazmin ettirebilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Amr'dan taksîr ve teaddî olmicak tazmin etdüremez.

İcareye tutup, ticaret yapması için para verdiği kişi, paranın bir miktarını kaybetse tazmin ettirilir mi?

Özel ücretli, her hangi bir kasıt olmadığı sürece, elinde ve ya çalışması sırasında, kendi kusuru dışında bir sebeple telef ya da zayi olan şey için ödeme yapmaz.¹²²

8. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹²³

Zeyd kervansaraycı ile Amr kervansaraycı icare-i muayyene ile tuttukları vakıf kervansaraylarını mütevellîleri marifetlersiz birbiriyle istibdal idişseler sonra Zeyd iki aydan sonra aylık icaresinde ziyan idicek Amr Zeyd'in elinden kervansarayı alup ve ziyanı tazmin ettirmeğe ve kendi elinde istibdalen tasarruf ettiği Zeyd'in kervansarayın Zeyd'e virmemeğe şer'an kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: İcare-i sahiha akd eylediler ise kâdir olur.

Kira akdinde tarafların karşılıklı rızası esastır.¹²⁴ Bir malın menfaat temin etme noktasında iki kişi karşılıklı bir akit yaptılarsa ve ilgili maldan zarar etmeye sebep olan kişi diğerine bunu tazin edeceklerine dair akit yapmışlarsa, buna uyulması gerekmektedir.

9. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹²⁵

Zeyd birinin değirmenine un öğütmeğe buğday iletse rüzgar olmayup gene alup gitmek istiycek, değirmen sahibi “koy dursun rüzgar olursa ben öğüteyim” dise sonra buğday sirkat olıncak, Zeyd değirmen sahibine şer'an

¹²² Mevsilî, a.g.e. s.137; Kuduri, a.g.e. s. 172.

¹²³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 143.

¹²⁴ Kâsânî, a.g.e. IV, 176; Serahsî, a.g.e. XVI, s. 43.

¹²⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 145.

tazmin ettirebilür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Taksir ve teaddî etmedi ise ettiremez.

Özel ücretli, her hangi bir kasıt olmadığı sürece, elinde veya çalışması sırasında, kendi kusuru dışında bir sebeple telef olan şey için ödeme yapmaz.¹²⁶

10. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹²⁷

Zeyd-i yââyâ Amr’ı on iki günlük yola yayalık hizmeti için bir miktar akçeye yerine bedel tutup amma akçeyi eda-i hizmet idüp geldikten sonra virecek olsa Amr yayalık hizmeti için vardıkta Sancağı Beği mezbur Amr’ı kabul etmese şer’an Amr’ı mezkur kavlı ettiği akçeyi Zeyd’den almağa kâdir olur mu?

el-Cevap: Kâdir olmaz.

İcare akdinde tarafların karşılıklı rızası esastır.¹²⁸ Buna göre akdin sınırları net olarak belli olmalı ve bu sınırlara uyulmalıdır. Söz konusu fetvada Amr, eda-i hizmet yapmak şartına bağlı olarak icare edilmiştir. Eda-i hizmeti yerine getiremediği için ücreti hak etmediğine dair Sa’di Efendi, fetvayı sonuca bağlamıştır. Eğer kiralama akdi esnasında, yaya olarak gittikten sonra, söz konusu hizmet yerine gelse de gelmese de, yayalık ücretimi alırım şeklinde bir anlaşma olsaydı, durum farklı olurdu. Bir başka deyişle o takdire Amr’ın ücret talep etmesi sahih olurdu.

11. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹²⁹

Zeyd hergeleci olan Amr’a gütmeye ücret ile üç katır virüp gündüzün giderken katırın birisi ormanda dereye düşüp kalkamayup kalsa hariçten Bekr Amr-ı mezbura katır dereye düşüp helak oluyor deyû tenbih eylese Amr ihmal idüp varup ol katır halas eylemeyüp katır ol mekanda helak olsa şer’an Zeyd Amr’a katırın kıymetin tazmin etdürmek elinden gelür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelür.

¹²⁶ Mevsilî, a.g.e. s.137; Kuduri, a.g.e. s. 172.

¹²⁷ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 153.

¹²⁸ Kâsânî, a.g.e. IV, 176; Serahsî, a.g.e. XVI, s. 43.

¹²⁹ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 157.

Özel ücretli, her hangi bir kasıt olmadığı sürece, elinde veya çalışması sırasında, kendi kusuru dışında bir sebeple telef olan şey için ödeme yapmaz.¹³⁰ Söz konusu durumda, kiracı ilgili hayvanın gözetimi konusunda tembihlenmiş ve akitte bu özellikle belirtilmiştir. Hayvanın düşüp telef olmasında Zeyd'in ihmali ve kusuru açık olduğu için Sa'di Efendi, telef olan hayvanın tazmin edileceğine dair fetvayı hükme bağlamıştır.

12. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹³¹

Zeyd bir cemaatin ecr ile davarların ra'y iderken ol cemaatten Amr'ın bargiri(beygir) zayi olup Zeyd'e sual olundukta Zeyd ne vech ile zayi olduğun bilmezsin deyû cevap virse bu surette Amr bargirini şer'an Zeyd'e tazmin ettirebilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Tazmin ettüremez.

Özel ücretli, her hangi bir kasıt olmadığı sürece, elinde ve ya çalışması sırasında, kendi kusuru dışında bir sebeple telef olan şey için ödeme yapmaz.¹³²

2.2.3 Şüf'a

Sözlükte “ekmek, ulamak, katmak” anlamlarına gelen şüf'a kelimesi, İslam Hukukunda satım veya bu anlamdaki bir anlaşma ile alınmış gayrimenkul veya gayrimenkul hükmünde olan özel mülkiyetle ilgili bir malı satın alan kişiye mal olduğu bedelle zorla alıp mülkiyetini kazanmayı ifade eder. Bu isim verilmesinin sebebi, bu hakkı kullanarak bir kişi, malına diğer bir malı eklediği için, “çift” anlamındaki şef'den türeyen bir kelime bu hakka isim olarak verilmiştir.¹³³

Şüf'a hakkının oluşması için bir takım şartlar olmalıdır.¹³⁴

Sa'di Çelebi'nin fetvalarında bu konuyla ilgili iki adet fetva olduğunu görmekteyiz. Bunların hangi gerekçelere dayandığını bu bölümde inceleyeceğiz.

¹³⁰ Mevsilî, a.g.e. s. 137; Kuduri, a.g.e. s. 172.

¹³¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 184.

¹³² Mevsilî, a.g.e. s. 137; Kuduri, a.g.e. s. 172

¹³³ İbrahim Kafi Dönmez, “Şüf'a”, *DİA*, XXXIX, 248-252.

¹³⁴ Şeyh Nizam Burhanpurlu, *Alemgiriyye (el-Fetâvâ'l-Hindiyye)* Çev. Mustafa Efe, Huzur yayınevi, İstanbul, 2014, XI, s. 89-93.

Mecmu'ul-Feteva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹³⁵

Zeyd ile Amr'ın bir havlı (avlu) içinde birer mülk evi olsa, sonra Zeyd seferde iken Amr evini Bekr'e bey' eylese mezbur Zeyd hazır oldukta ben şefi-i şüf'a dahî tuttum deyû ol evi talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Şerâit-i şüf'â mürâât olunmamış alamaz.

Kendisi seferde iken bir kimsenin evine komşu olan bir ev başka birine satılsa, kişi seferden dönünce benim şüf'a hakkım vardı, diyerek bu evi almayı talep edebilir mi diye sorulmaktadır.

Sa'di Efendi şüf'a şartlarına riayet olunmadığı için, ilgili kişinin böyle bir hakkının olmayacağına dair fetva vermiştir. Çünkü Şüf'anın şartlarından birisi de, ilgili mülkün satışı esnasında, şüf'a hakkı bulunan kişinin, o yerde olması gerekmektedir.¹³⁶

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹³⁷

Şefi-i şüf'a tutup aldığı evi(şüf'a hakkı olan kimse, şuf'a oluşurarak aldığı evi) semenin virmedin şefi' gâib olsa (bu kişi parasını ödemedi kayboldu); müşteri semenin virmedin gâib oldu ev benim mülkümdür ben zabt iderin dise (başka bir müşteri bu kişi parasını vermedi ben bu evi alacağım dese) şer'an elinden gelir mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelmez, şefi'a hüküm olundu ise.

Şüf'a oluştuğuna dair hüküm verildi ise, bu hakkı elinde bulunduran kimse hemen o evi satın almasa bile ilgili hakkı saklıdır.¹³⁸

¹³⁵Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 192.

¹³⁶ Alemgiriyye, a.g.e. s. 89-93.

¹³⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 16.

¹³⁸ Alemgiriyye, a.g.e. s. 89-93.

2.2.4 Hıytan

Sa'di Efendi'nin ilgili mecmuasında bazı fetvaların üstünde, hangi konuyla ilgili olduğuna dair kısa bir not tutulmuştur. Mecmuada yer alan fetvalarda “hıytan” adı altında yedi adet fetva olduğunu görüyoruz. Klasik fıkıh külliyyatımızda bu isimle bir konu olmamakla birlikte, fetvaların arazi anlaşmalıkları ve sınırlardaki duvar ve çitlerle ilgili ihtilaflar ve bunlara yönelik davaları içerdiğini görmekteyiz. Nitekim “hıytan” kelimesi de çit, duvar gibi anlamlara gelmektedir. Bu bölümde yer alan fetvaların kimisi dava konusunu kimisi ise şüf'a ve sulh gibi konuları ilgilendirdiğini gördük.

Fetva mecmuasına sadık kalmak adına, biz de aynı grup olarak değerlendirilen bu fetvaları “hıytan” başlığı altında verdik.

Mecmu'ul-Feteva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1) Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹³⁹

Bir cemaat bir karye kurbunda konup sakın ola gelmişler. Ol karye ahâlisi bizim mezarlarımızı ve meralarımızı davarınız harab ider deyû ol cemaati ol mevzia konup sakın olmaktan şer'an men' idebilürler mi? Ol mevzi' ol karyenin mîrî mezarları olduğu takdirce? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Men' idebilürler.

Mera mezarları olan bir köy halkı, köy çevresine öteden beri yerleşmiş olan bir cemaati, mezarlarına ilgili cemaatin hayvanlarının zarar verdiği gerekçesiyle, o yere yerleşmekten men edebilir mi diye sorulmaktadır.

Mîrî araziye sahip olma durumu şu şekilde oluşur. Herhangi bir ülke Müslümanlarca fethedilip, arazileri kimseye verilmez ve devlet malı olarak kaydedilen araziler Miri arazilerdir. Aynı şekilde fetih sırasında ne şekilde işlem yapıldığı belli olmayan ya da normal özel mülkiyet iken mirasçısı kalmadığı için

¹³⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 17.

devlete geçen arazilere de miri arazi denir. Bunlara sahip olmak ise devletin izin vermesiyle olur ve ilgili kişilere tapu senedi verilir.¹⁴⁰

Bu tarz bir araziye sahip olanlar, Osmanlı'da, mülklerinde ikamet edeceklerine yönelik, özel mülkiyet sahibi gibi tam bir yetkiye sahip olarak görülmüştür.¹⁴¹

2) Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁴²

Zeyd iki değirmen ocağın sipahiden tapulayup alsa ba'de zaman Amr ol iki değirmenin ortasında bir miktar yer tapulayup alup değirmen ihdas eyledikten sonra Zeyd ben bu değirmenlerin ocağın ve suyun sabıkan senden ilerü tapulayu dururin dimekle Amr'a ol sonradan ihdas eyledüğü değirmeni raf' itirmek istese şer'an kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd'in değirmenlerine zararı olmıca kâdir olmaz.

İki değirmen arasına sonradan ihdas edilen üçüncü değirmen kaldırılabılır mı, diye sorulmaktadır. Sonradan ihdas edilen değirmeni de ilgili kişi o yerin tapusunu alarak o yer üzerinde tam yetkiye sahip olmak ayrıca komşusun da zararı olmayacak şekilde yaptığı için, o kişiden bunu kaldırması istenememez.

3) Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁴³

Zeyd'le Amr'a babalarından irsle intikal eden evleri taksim olunmadın ol evler kurbunda Bekr, evinin zikr olunan evler canibinden kapu ve pencere açup ol kapu ile pencereden zikr olunan evler içinde ehl-ü ıyâl olıcak yerler görünmekle havale (görmeyi engelleyen duvar gibi perde) olsa Zeyd'le Amr ba'de zaman zikr olunan evleri taksim ettiklerinde Zeyd havale-i mezbureyi Bekr'e def' ettirmek şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelür.

Babasından miras yoluyla kendisine bir ev geçen kişi, daha önceden ilgili eve komşu olan bir kişinin, söz konusu eve bakan tarafına pencere ve kapı açsa, bu kapı

¹⁴⁰ Ali Himmet Berki, **Miras ve Tatbikat**, İstanbul, 1974, s. 132-164; Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslâm Hukuku**, Uludağ Üniv. Yay. Bursa, 1983, s. 566-567.

¹⁴¹ Berki, a.g.e. s. 132-164.

¹⁴² Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 28.

¹⁴³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 48.

ve pencereyi kapatmak istese bu isteğinin yerinde olduğuna hükmedilmiştir. Çünkü kişi kendi mülküyle ilgili, kendine zararı olduğu bir konu hakkında dava açabilir.¹⁴⁴

4) Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁴⁵

Zeyd ile Amr bir çaydan birer miktar su alup birer değirmen ihdas idüp ba'de zaman su iki değirmene vefa eylemeyüp Zeyd benim değirmenim on yıl evvel yapıldı deyû ispat idüp suyu külliye almak talep eylese şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurup musap oluna.

el-Cevap: Mücerret bu sözle kâdir olmaz.

Delil ile ispat olmadan mücerret beyan ile hüküm verilebilir mi, şeklinde sorulmaktadır. Dava'da iddia sahibinin mücerret beyanı yeterli olmayıp, iddiasını delil ile ispat etmek durumundadır.¹⁴⁶

5) Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁴⁷

Zeyd'in kadîmü'l-eyyamdan aka gelen suyunun karîzi(lağım) Amr'ın bağçesinde olup ol karîzin etrafına Amr bazı ağaçlar diküp; zıkr olan karîze zararı olsa Zeyd ol zararın raf'ına şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz.

İlgili meselede kişinin evinden çıkan atık su, komşusunun bahçesine gitmektedir. Komşu, bu sudan yararlanmış ve etrafına ağaçlar dikmiştir. Suyuma zarar veriyor iddiasıyla kişi, bu ağaçların kaldırılmasını isteyemez. Çünkü kişinin mülkiyetinde olan arazi, sahibinin yetkisindedir.¹⁴⁸

6) Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁴⁹

Zeyd'in bir evi penceresi kadîmü'l-eyyamdan bir evin havlısına havale olsa,

¹⁴⁴ Alemgiriyye, a.g.e. XIII, s. 416.

¹⁴⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 83.

¹⁴⁶ Kuduri, a.g.e. s. 381.

¹⁴⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 135.

¹⁴⁸ Kuduri, a.g.e. s. 379.

¹⁴⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 164.

haliyâ ol evi Amr alıcak, ol pencere benim evime havaledir deyû havale-i mezbureyi Zeyd'e def' ettirmeğe şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Kıdem sabitse kâdir olur. ?

Bir evi satın alan kimse, öteden beri o evin tarafına bakan ve önceki sahibinin de bir şey demediği pencereyi, kapattırmaya hakkı var mıdır diye sorulmaktadır. Her ne kadar önceki sahibi bu zarara yönelik bir dava açmadıysa da, yeni sahibi ilgili zararı def etmek amacıyla dava açabilir ve bu konuda haklıdır.¹⁵⁰

7) Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁵¹

Zeyd Amr'ın tasarruf eylediği yer üzerinden yirmi beş yıl miktarı mürur idüp Amr bi-lâ öZR Zeyd'i men' eylese haliyâ Amr Zeyd'i mürurdan men' itmek şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Elinden gelür.

Birisi tasarruf ettiği yerden yirmi beş yıldan beri mürur eden kişiyi men' etmek elinden gelir mi, diye sorulmaktadır. Kişi kendi arazisinde kimleri menfaatlendireceği konusunda tam yetkilidir.¹⁵²

2.2.5 Şirket

Sa'di Efendi'nin *Fetvâlar Mecmûası*'nda ortaklık (şirket) konusuyla ilgili beş adet fetva vardır. Söz konusu fetvaları ve hangi gerekçelere dayanarak bu fetvaların verildiğini ortaya koyacağız.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁵³

Zeyd-i sipahinin tımarı mahlûl oldukda ol tımandan tapuya müstehak olmuş bir mikdar arzda yıllar yılı Amr ile Bekr iştirak üzre sürüp nadas etdikten sonra Amr ol yerin eyüsünde Bekr'in izni yoğken tohum zer' idecek Bekr ol yerin yaramazın kabul itmeyüp ol tohumdan olan mahsulde seninle müşterek olalım deyû tohm-u mezburdan hissesini Amr'a virmek şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurula.

¹⁵⁰ Alemgiriyye, a.g.e. XIV, s. 418-419.

¹⁵¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 165.

¹⁵² Kuduri, a.g.e. s. 379.

¹⁵³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 5.

el-Cevap: Câizdir.

Ortak olarak kullanılan bir arzda, ortaklardan biri diğerinden habersiz ekim yapsa, diğer ortağın tohumdan hissesine düşeni vererek mahsule ortak olma meselesiyle ilgili fetva sorulmuştur.

Bir arazide iki kişinin, ortak olmaları "İkimiz, buna ortağız" diye ikrarları ile sabit olur. Söz konusu malın alımında ya da satımında aynı anda bulunmaları ya da bulunmamaları hükmü değiştirmez. Arazinin ortak kullanımında da durum bu şekildedir.¹⁵⁴

Ortaklığın bozulduğuna dair bir delil olmadığı sürece, ilgili meselede iki kişinin tohumda da ortak olduğu ve ekilen tohumun yarısını diğer ortağın karşılaması ortaklığın doğal bir sonucudur. Söz konusu ekimde diğer ortağın önceden haberi olmasa da, sonradan buna itiraz da etmemiştir.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁵⁵

Zeyd ile Amr'ın müşterek birkaç bin akçesi olsa Zeyd Amr icazetsiz ol akçe ile ba'zı meta' iştira idüp geri bey' idüp bir miktar ribh hasıl olsa ol ribh şer'an müstekıl Zeyd'in olur mu? Yoğsa Amr ile müşterek mi olur? Beyan buyurula.

el-Cevap: Zeyd'in olur.

Ortaklardan birisi, müşterek olan para ile diğerinden izinsiz ticaret yaptığı durumda, diğerinin kâr'a ortak olup olamayacağı sorulmuştur.

Konuyla ilgili âlimler arasında görüş farklılıkları olmakla birlikte Hanefi hukukçular, her ne kadar sermaye ortaklığı olsa da çalışma ve emek verme ortaklığı olmadığından hareketle ortak sermaye ile çalışarak ilgili karı elde eden kişinin hakkı olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁶

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁵⁷

¹⁵⁴ Alemgiriyye, a.g.e. IV, s. 409.

¹⁵⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 9.

¹⁵⁶ Alemgiriyye, a.g.e. III, s. 369.

¹⁵⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 69.

Zeyd Amr ile ortak olup Zeyd mekanında kalup Amr haml-i esbab ile sefer idüp vardığı şehirde daralup esbabın bir miktarın satup bir miktarın alup dârü'l-harbe gidüp yolda giderken harâmîler Amr'ın esbabın elinden alsa Zeyd Amr'a kendünün olan malı tazmin ettirmek istese şer'an ettirebilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Tazmin ettiremez Amr muhalefet etmedi ise.

Ortaklardan biri elinde iken gasp olunan şirket malı, diğer ortak tarafından hissesi tazmin ettirilir mi diye sorulmaktadır.

Gasp ve hırsızlık gibi mal sahibinin elinde olmayan bir takım zararlardan dolayı ortakların sorumlulukları da ortaktır. Bir başka deyişle kar da olduğu gibi zararda da ortak olurlar.¹⁵⁸

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁵⁹

Zeyd ile Amr şirket üzerine esbap satun alup bey' şıra iderlerken Zeyd'den habersiz, Amr bir kimesneden karz akçe alup ol akçe ile bazı meta' satun alup şirket üzerine oldukları esbaba bir zam idüp bey' eylese sonra Amr Zeyd'in halt ettiği esbabı münkir olıcak ben Zeyd'e meta' zam eyledim deyû yemin eylese şer'an yemini ile tasdik olunur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Tasdik olunur.

Hanefi hukukçular, her ne kadar sermaye ortaklığı olsa da çalışma ve emek verme ortaklığı olmadığından hareketle ilgili karın, ortak sermaye ile çalışarak elde eden kişinin hakkı olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁰ Bunun yanı sıra ilgili fetvada ortaklardan biri ayrıca bir başkasından borç alarak bir çalışma gerçekleştirmiştir.

2.2.6 Müdarebe

“Darb fi'l-arz” deyiminde yer alan “darb” sözcüğünden oluşturulan “mudârebe” sözlükte “yol tepmek” manasına gelmektedir. İslam Hukuk Terminalojisinde ise, bir tarafın mal koyması, diğer tarafın ise işletme

¹⁵⁸ Kuduri, a.g.e. s. 187.

¹⁵⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 185.

¹⁶⁰ Alemgiriyye, a.g.e. III, s. 369.

sorumluluğunu alması ile kurulan kâr paylaşımı ilkesine dayanan bir çeşit ortaklıktır.¹⁶¹

İlk dönem Hanefî hukukçuların benimsediği bu isimlendirmede yukarıda yer alan deyimın bir âyetteki¹⁶² kullanımı etkili olmuştur.

Bu çeşit bir ortaklık ilişkisi, İslam öncesi dönemde kervan, İslâmiyetten sonra ise hem kervan hem deniz ticaretiyle ilgili olarak, sermaye ihtiyacını gidermenin en pratik yolu olarak görülmüştür.

Mecmu'ul-Fetâva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁶³

Zeyd'in Amr üzerinde mal-ı mudarabeden bir miktar akçesi olsa idi, ol akçeyi Amr'dan almadan Amr üzerinde karz olsun diyüp Amr dahî kabul eylese sonra Amr'ın mebî'i deryada gark olup mal-ı merkum zayi olucak, Zeyd mal-ı merkumu şer'an Amr'a tazmin ettirilebilür mi? Beyan buyrula.

el-Cevap: Tazmin ettirilmez.

Kar ortaklığı üzerine oluşmuş bir anlaşmada, sermaye ortaya koyan kişi alması gereken akçeyi, borç olarak sende kalsın diyerek ortağında bırakmıştır. İlgili malın telef olması durumunda, borç olarak sende kalsın diyen kimse, ortağından bu akçenin ödenmesini isteyebilir mi diye sorulmuştur.

Sa'di Efendi ilgili kişinin, böyle bir talep hakkının olmayacağını söylemiştir. Zarar durumunda sermaye sahibi ile mal sahibinin ortak sorumluluğu vardır.¹⁶⁴

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁶⁵

Zeyd Amr'dan mudarebe ile bir miktar akçe alup tasarruf iderken asıl maldan ziyan eylese Amr-ı mezbur ol ziyanı Zeyd-i merkuma tazmin ettirmek dilese şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz. teaddî ve muhalefet eylemedi ise.

¹⁶¹ Cengiz Kallek, "Müdarebe", **DİA**, İstanbul, 2005, XXX, 359-363.

¹⁶² el-Müzzemmil 73/20.

¹⁶³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 92.

¹⁶⁴ Alemgiriyye, a.g.e. IX, s. 100.

¹⁶⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 95.

Bir önceki fetva ile aynı gerekçeye dayalı sonuca bağlanmış bir meseledir. Zarar durumunda sermaye sahibi ile mal sahibinin ortak sorumluluğu vardır.¹⁶⁶

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁶⁷

Zeyd bazı kimesnelerden mudarabeye akçe alup, ol akçe ile bir gemi yapmaya mübaşeret etdikte, akçe sahipleri bilüp ol mal-ı mudarabe ile Zeyd gemi bina itmekten men itmeyüp sarîhan icâzet dahî virseler, Zeyd mal-ı merhumla bir gemi bina idüp gemi ile bir kaç sefer idüp bu mezburlara birer miktar virüp gemi deryada gark olup helak olacak, ol kimesneler mal-ı merkumu Zeyd'e tazmin ettirmek şer'an ellerinden gelir mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Ellerinden gelmez.

Bu meselede yine telef ya da zayi olan malın sorumluluğunun sermayedar ve emektar arasında eşit seviyede olduğu ile ilgili bir meseledir. Bir başka deyişle telef olan malın ziyanında tek taraf, diğerine bunu tazmin ettiremez.

2.2.7 Kefalet

Kefalet, Bir şeyin talep edilmesi durumunda, bir zimmet ya da menfaati, diğer bir zimmete bağlamaktır.¹⁶⁸ Bir başka deyişle, bir kişi veya malın istenmesi söz konusu olduğunda, kişi kendisini, başka bir şahsa ilave ederek, o şahıstan istenecek bir şeyi kendine lüzumlu kılacağına dair teahhütte bulunması, söz vermesi demektir.

Kefaletin caiz olduğunu söyleyen çoğunluk ulemaya (cumhura) göre, kişinin şahsına olan kefillik durumunda, kefil olunan kişinin ölmesi halinde kefile her hangi bir şey gerekmediği konusunda hem fikirdirler.¹⁶⁹ Kefil olduğu kişinin borcunu ödemek zorundadır diyenler olduğu gibi, ölen kişinin ölüm halinin kendi vatanında mı ya da başka vatan da mı olduğuna göre de konuyu hükme bağlayanlar olsa da bu görüşler azınlıktadır.

¹⁶⁶ Alemgiriyye, a.g.e. IX, s. 100.

¹⁶⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 8.

¹⁶⁸ Alemgiriyye, a.g.e. XI, s. 87.

¹⁶⁹ İbn Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, Çev. Ahmet meylani, Beyan Yayın, İstanbul, 1991, IV, s. 38-39.

Kişinin, ölmesi ile değil de ortadan kaybolması ve kişiye ulaşılmaması durumunda kefil olan kişiye bir şey lazım gelip gelmeyeceği konusunda ise ihtilaf vardır.

Bu görüşlerden birine göre, kaybolan şahsı kefil ya bulup getirmek ya da onun borcunu ödemek yükümlüğündedir. Bu Maliki Mezhebinin görüşüdür. İkinci bir görüşe göre ise, kefil olduğu kişi ortaya çıkıncaya ya da ölümü anlaşılıncaya kadar kefil hapsedilir. Ebu Hanife'nin ve Irak ekolünün görüşü bu yöndedir. Diğer bir görüşe göre ise, kefil kaybolan şahsın yerini biliyorsa onu getirmekle yükümlüdür, bilmiyorsa ona her hangi bir müeyyide gerekmez.¹⁷⁰

Fetvâ Mecmûası'nda, yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁷¹

Gemide olan azablardan altı nefer azab taşra çıkup su olunmak istediklerinde bunlardan her biri kaçanların yerine bedel tutmağa kefiller olıcak reisleri bunların üçünü taşra çıkarsa ol taşra çıkanlar kaçıcak reis gemi içinde olanlara bedel tutturup bedel akçesini alsa sonra ol bedel tutanlar kaçanlardan virdikleri bedel akçeden alabilürler mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamazlar.

Donanmanın ihtiyaç duyduğu bir takım hizmetler için kürekçiler tutulurdu. Bu kürekçiler görevlerine gitmedikleri zaman alınan akçeye “bedel-i kürekçi” adı verilirdi. Kürekçi görevine gitmeyip, kendi yerine bir adam yolldığı zaman bu “bedel tutma” kavramı ile ifade ediliyordu.¹⁷² Bir başkasının yerine hizmete gelen kişi, o kişi adına kefil olmuş oluyordu. Kefil olduğu şahıs hem göreve gelmeyip, hem de hizmet akçesini ödemediği zaman; ilgili ücret kefilden talep edilir. Kefil ödediği ücreti geri isteyemez.¹⁷³

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁷⁴

Zeyd-i Müslim Amr-ı Yahudiye bir miktar akçe virüp muamele-i şer'iyye

¹⁷⁰ İbn Rüşd, a.g.e. IV, s. 38-39.

¹⁷¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 12.

¹⁷² Feridun Emecen, “Bedel”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, s. 301.

¹⁷³ Alemgiriyye, a.g.e. s. 108.

¹⁷⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 108.

idüp mezbur akçeye Bekr-i Yahudi zevcesi Hind-i Yahudiye ile kefil olup sonra Bekr-i Yahudi gaybet edincek mezbur Zeyd mezkure Hind'e zıkr olan akçeye zevcin, "Bekr-i Yahudi ve sen dahî kefilisin" didikde Hind dahî "gerçeksın gerçeksın" dise sabıkda kefil olduğunu ispat idemese Hind'in gerçeksın gerçeksın demesiyle Hind'in kefaleti şer'an sabit olmuş olur mu olmaz mı? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Hezlen didi ise sabit olmaz.

Bu meselede bir alacak konusunda, karı koca bir şahsa kefil olup, kocanın kaybolması durumunda," kadına "sen de kefil olmuştun" dendiğinde kadın "doğru diyorsun, doğru diyorsun" demiştir. O kadının kefil olduğuna dair başka bir ispat ve şahit olmaması durumunda; kadının bu sözü kefilliği kabul ettiği anlamına gelir mi diye sorulmaktadır.

Sa'di Efendi, kadının sözü ciddi olarak deyip demediğine bakarak hükme bağlamıştır. Kadın bunu dalga geçmek ve inkâr amacıyla dediyse kefalet sabit olmaz.¹⁷⁵

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁷⁶

Zeyd'in Amr'a olan iki bin dört yüz akçe deynine Bekr ile Bısr kefil olsalar sonra Amr Bekr ile Bısr'den akçe talep etdikte Bısr Bekr'e varup "kimesneden muamele ile iki bin dört yüz akçe al Amr'a teslim eyle bin ikiyüz akçesın aslını ve muamelesini ben sana eda iderim" dise Bekr muamele ile iki bin dört yüz akçe alup Amr'a teslim eylese sonra Bekr bin iki yüz akçenin aslını ve ribhini Bısr'den talep idüp şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alamaz. Tevkil sahih değildir.

İki kişi bir şahsın borcuna beraberce kefil olsalar, şahıslardan biri borcun tamamını ödemesiyle, diğer yarısını diğer kefilden isteme hakkı yoktur.¹⁷⁷

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁷⁸

¹⁷⁵ Kâsânî, a.g.e. VI, s. 9; İbnu'l-Hümâm, a.g.e. V, s. 402.

¹⁷⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 163.

¹⁷⁷ Alemgiriyye, a.g.e. s. 113.

Zeyd-i yetimin Amr-ı vasî elinde olan malından Bekr ile Bişr muamele ile beşer biner akçe alup Halit mala kefil olsa ba'de zaman Amr Halid'e seni kefaletten ibra ve iskat ettim deyüp eline huccet-i şeriyye virse ba'de zaman Zeyd baliğ olup Bekr ile Bişr müflis olıcak Zeyd Amr'ın ibrasını kabul etmeyüp Halid'den beşer biner akçeyi şer'an talep edebilür mi?

el-Cevap: Talep edebilür.

Bu mesele, kişinin kefaletten ibrâ ve iskatının hangi hallerde mümkün olduğu ile ilgilidir. Kişinin kefaletten berat etmesi üç şeyle gerçekleşir:¹⁷⁹

1. Kefil, neye kefil oldu ise onu, isteyen kişiye teslim etmekle.
2. Alacaklı kişinin, söz konusu alacağından vaz geçtiğini bildirmesi ile.
3. Kefil kişinin ölümü durunda da kefaletten berat etmiş olur.

Bu üç şeyin dışında kefaletten kişinin beraat etmesi söz konusu olmadığı için, Sa'di Efendi ilgili kişinin kefilliğinin devam ettiğine hükmetmiştir.

2.2.8 Sulh

Anlaşmazlık içinde olan iki tarafın, karşılıklı anlaşmaları ve rızaları doğrultusunda (davayı) ortadan kaldırmaya yönelik yaptıkları anlaşmaya sulh (musalaha) denmektedir.¹⁸⁰

Sulhun icab ve kabulden ibarettir. Belli bir ücret karşılığında iki taraftan biri davadan çekilmeyi teklif eder diğeri de kabul ederse sulh gerçekleşmiş olur. Tek başına teklif yeterli değildir.

Mecmu'ul-Feteva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁸¹

Zeyd üç karye mabeyninde mucib-i kısas olan katl ile maktül bulundukta, verese zıkr olunan karye ehli ile husumet idicek, ehl-i karye Zeyd'i Amr katl etti didikte, Amr inkar idüp inkardan sekiz bin akçe üzerine sulh olunduktan

¹⁷⁸ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 173.

¹⁷⁹ Alemgiriyye, a.g.e. s. 103-116.

¹⁸⁰ Alemgiriyye, a.g.e. VIII, s. 385.

¹⁸¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 4.

sonra Amr-ı mezburun oğlu Bekr ve Halid-i ecnebi, Zeyd-i mezburu biz katl ettik deyû ikrar eyleseler şer'an verese, Bekr ile Halid'den kısas talep etmeye kâdir olurlar mı?

el-Cevap: Verese Bekr ile Halid'i tasdik iderlerse kâdir olurlar. Sulh münfesihi olur.

İlgili soruda bir da'vâda sulh olunduktan sonra, suçu başkalarının ikrar etmesi halinde sulhun münfesihi olup olmadığı sorulmaktadır. Sulht'a esas olan iki tarafın karşılıklı rıza üzere olmasıdır. Bir katil hadisesi davasında, belli bir akçe karşılığında iki zanlı ve davacılar sulh olduktan sonra, suçu başkası üstlense ve davacılar da buna kani olsalar; davacıların suçu işleyen kişiye kısas uygulanmasını istemeleri haklarıdır.¹⁸²

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁸³

Zeyd'in ve Amr'ın üzerine kan iftira olursa inkârdan evliya-i maktûl ile ol diyarda durmamak şartı ile bin akçe üzerine sulh olursa şer'an bu şart ile olan sulh sahih midir? Beyan buyurula.

el-Cevap: Şart fasittir sulh sahihtir.

Sulhun geçerli olması için gereken şartlardan birisi de anlaşmaya mahal olan bedelin, belirli bir mal olmasıdır. Bir yerde ikamat etmemek üzere yapılan anlaşma, sulhun sonuçlarını doğurmaz.¹⁸⁴

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁸⁵

Zeyd fevt olıcak, Amr gelüp ben Zeyd'in varisiyin diyüp ve irsini ispat etmedin Zeyd'in anası Hint da'vândan ferağat eyle diyüp Amr'a dört bin akçe verse, Amr da da'vâsından ve nizaından feragat idüp ibra ve iskat olursa sonra Amr verasetin ispat gene miras talep eylese şer'an istima' olunur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

¹⁸² Alemgiriyye, a.g.e. VIII, s. 385.

¹⁸³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 41.

¹⁸⁴ Alemgiriyye, a.g.e. s. 386; Kuduri, a.g.e. s. 210.

¹⁸⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva s. 70.

Sulh olunduktan sonra yeniden da'vâ olursa sulh menfesih olur mu, şeklindeki soruyu; sulh gerçekleştikten ve sulh bedelini eline alan kişinin, tekrar bir hak elde etmek üzere olan başvurusuna itibar edilmeyeceğine¹⁸⁶ yönelik fetvayı karara bağlamıştır.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁸⁷

Birkaç kimesneler Zey'den bir miktar akçe da'vâ ettükde Zeyd-i mezbur ol kimesneler şirret ile ve fesat ile maruflar olmaktan dahî artuk da'vâ ideler deyû havfından da'vâ olunan akçeyi ikrar idüp bir miktar akçe üzre ol kimesneler ile sulh ve ibra idüp bedel-i sulhun bir miktarını teslim idüp ba'dehü Zeyd-i mezbur “ben havfımdan ikrar ittüm idi. İkrarımda kâzip idüm” deyû sulh fesih idüp bedeli sulh deyû verdiği akçeyi zikr olunan kimesnelerden talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

Bir önceki fetvadaki temel prensibe bağlı kalarak Sa'di Efendi, sulh olunduktan sonra yeniden da'vâ olursa sulh menfesih olur mu, şeklindeki soruyu; sulh gerçekleştikten ve sulh bedelini eline alan kişinin, tekrar bir hak elde etmek üzere olan başvurusuna itibar edilmeyeceğine yönelik fetvayı karara bağlamıştır.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁸⁸

Zeyd kâdî huzurunda Amr'dan sekiz yüz akçe da'vâ eyledikde nedendir deyû sual olundukda bir defa karz verdim idi dise ve bir defa dahî emanet kodum idi ondandır deyû cevap virdükte kâdî red eyledikten sonra muslihıyn vasıtasıyla dört yüz akçe üzerine sulh olunup ibralaştıklarından sonra Zeyd karz dediğime şahitlerim vardır diyüp tekrar gene da'vâ eylese şer'an da'vâsı mesmu' olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

¹⁸⁶ Alemgiriyye, a.g.e. s. 386; Kuduri, a.g.e. s. 210.

¹⁸⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 71.

¹⁸⁸ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 74.

Sulh olduktan sonra, tekrar bir menfaat ya da hak talebinde bulunan kişinin sözüne itibar edilmeyeceğini Sa'di Efendi söylemiştir. Bu da bir önceki fetva ile aynı gerekçelere dayanmaktadır.

6. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁸⁹

Eğer sen iş bu diyeti şu miktar mal üzerine sulh etmezsen katl olunursun deyû Zeyd tahvif olunup Zeyd katl havfinden, husus-u mezburu mal-ı merkum üzerine hasımla sulh eylese şer'an sulh-u mezbur sahih olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Sahih olur.

İkrar ve tehdit ile yapılan sulhun geçerli olacağına yönelik bir fetva verilmiştir. Ebu Hanefi'ye göre ikrah halinde yapılan sulh geçerlidir.¹⁹⁰

7. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?¹⁹¹

Zeyd'in Amr'da hakkı olup talep ettikde Amr Bekr'de olan yedi müd tereke ile Zeyd'i da'vâ ettiği hakdan sulh ve ibra idüp Bekr'den tereke-i salyâna(tevzi') idüp Bekr dahî kabul idüp mezbur Zeyd tereke-i salyâna olduğu zamanda almayup te'hir idüp ba'de zaman tereke bahaya çıkup Bekr Zeyd'e terekeyi vermeyüp salyâna olduğu zamandaki narh üzre kıymetin virmek isteyüp Zeyd kıymetin almayup salyâna olunan terekeyi talep idüp şer'an alabilür mi? Beyan buyurula müsâb oluna.

el-Cevap: Terekeyi alır.

Sulhta esas olan tarafların karşılıklı rızalarıdır. Sulha bedel olan mal, diğer tarafa teslim edilmediği sürece sulh tahakkuk etmiş sayılmaz.¹⁹² İlgili fetvada, sulh yapmak üzere anlaşılan iki taraftan, davacıya vermek üzere anlaştıkları miktar davalı ya da onun gösterdiği kişi tarafından davacıya verilmemiştir. Bu durumda ilgili terekeden davalının talep etme hakkı vardır.

¹⁸⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 64.

¹⁹⁰ Alemgiriyye, a.g.e. s. 49-426; Kuduri, a.g.e. s. 213.

¹⁹¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 170.

¹⁹² Alemgiriyye, a.g.e. s. 386; Kuduri, a.g.e. s. 210.

2.2.9 Hibe

Hibe, bir malı ya da menfaati karşılıksız vermek, bir başkasına bağışlamak demektir. Buradaki karşılıksız (bedelsiz) olmasından kast edilen, ilgili maldan bir menfat elde edilmek gibi bir şarta bağlı olmadan malı bir başkasının mülkiyetine bırakmaktır.¹⁹³

Hanefilere Hukukçulara göre, hibeden vaz geçmeye engel durumlardan birisi yoksa kişi hibeden dönebilir. Diğer fıkıh ekolleri kişinin hibesinden dönmesini caiz görmemişlerdir.¹⁹⁴

Hibenin şartları şunlardır.

1. Bağışlanan mal mevcut olmalıdır. Mesela bir hayvanın henüz doğmamış yavrusunu, ya da bir tarlanın henüz meydana gelmemiş mahsülünü hibe etmek geçerli değildir. Ma'dûmun satışı geçersiz olduğu gibi, hibesi de sahih değildir.¹⁹⁵
2. Hibe edilen şeyin, hibe edenin kendi malı olması gerekir. Ayrıca bağışlanacak malın, mütekavvim (değerli olan) bir mal olması da gerekmektedir.¹⁹⁶
3. Hibe edilen malın belirlenmiş olması şarttır. Sonraki bir anlaşmazlığa mahal olmaması bakımından bilinir ve muayyen olması şart koşulmuştur.¹⁹⁷
4. Hibe yapan kişinin âkıl ve bâliğ olması gerekir.¹⁹⁸
5. Hibede tarafların karşılıklı rızaları esastır. Cebir ve ikrah ile yapılan bağışlama sahih değildir. Hata ve hile durumları arız olursa, hibe anlaşmasının iptali istenebilir.¹⁹⁹

¹⁹³İbnü'l-Hümâm, a.g.e. VII, s. 113; Ali Haydar, **Düreru'l-Hukkâm şerh'u Mecelleti'l-Ahkâm**, II, 614.

¹⁹⁴el-Bakara, 2/263; et-Tevbe, 9/60,104; Haydar, a.g.e. mad. 834,862,863,864,874; İbn Âbidîn, a.g.e. IV, s. 776; Mevsîlî, a.g.e. III, 48; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1967, IV, 262-283.

¹⁹⁵Kâsânî, a.g.e. s. 119; İbn-i Âbidîn, a.g.e. IV, 782.

¹⁹⁶Haydar, a.g.e. md. 857.

¹⁹⁷Haydar, a.g.e. md. 858.

¹⁹⁸Haydar, a.g.e. md. 859.

¹⁹⁹Abdulkadir Şener, **İslâm Hukukunda Hibe**, Ankara İlahiyat Fak. Yay. Ankara, 1984, s. 36.

Bir satım anlaşmasında, icap ve kabul gerçekleştikten sonra satıcı, akde konu olan malı alıcıya teslim etmek zorundadır. Hibede ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bağışlayanın malı tesli etme yükümlülüğü yoktur. Hibe, bağışlanan kişinin eline teslim edilinceye kadar, bağışlayanın malı olmaya devam eder. Bu kişi bu aşamada hibeden de dönebilir.²⁰⁰ Mecmu'ul-Feteva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?²⁰¹

Zeyd maraz-ı mevtinde zevcesi Hind'e bazı esbap hibe idüp Hind ol esbabı kabz etdikten sonra Zeyd fevt olup Hind'den gayrı varisi olmasa ol esbabı Hind beytûlmalcıya göstermeyüp bey' idüp ekl eylese şer'an helal olur mu olmaz mı? Beyan buyurup musap oluna.

el-Cevap: Helal olur.

Hibe edilen mal, bağışlanan kişinin eline geçtiğinde onun mülkiyetine geçmiş olur. Onda dilediği gibi tasarruf hakkı vardır. Sa'di Efendi bu prensipten hareketle, Hind'in kendine bağışlanan elbiseleri satmasını caiz ve helal görmüştür.²⁰²

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?²⁰³

Hind babasından irsle müntekıl olan hissesin kız karındaşının zevci olan Zeyd'e hibe eylese Zeyd ıvaz virüp kabz etdikten sonra Hind-i mezbure âna varıp hibesinden rucu' idüp yine hissesin Zeyd'den talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

Hibe, bağışlanan kişinin eline teslim edilinceye kadar, bağışlayanın malı olmaya devam eder. Bu kişi bu aşamada hibeden de dönebilir.²⁰⁴ Bağışlanan kişi,

²⁰⁰ Kâsânî, a.g.e. VI, s. 115.

²⁰¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 86.

²⁰² İbnü'l-Hümâm, a.g.e. VII, s. 113; Ali Haydar, a.g.e. II, s. 614.

²⁰³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 100.

²⁰⁴ Kâsânî, a.g.e. VI, s. 115.

ilgili hibeyi kabz ettikten (kendisine teslim edildikten sonra) bağış yapanın hibeden dönmesi caiz değildir.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁰⁵

Hint maraz-ı mevtinde mehrini zevci zeyd'e hibe idüp fevt olsa Hind'in sair varisleri maraz-ı mevtinde hibe etti kabul etmeziz deyû mehrini zeyd'den talep eyleseler şer'an alabilürler mi? Alamazlar mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Hisselerin alabilürler.

Hibe, bağışlanan kişinin eline teslim edilinceye kadar, bağışlayanın malı olmaya devam eder. Bu kişi bu aşamada hibeden de dönebilir.²⁰⁶ İlgili durumda ise kişi malını hibe etmiş ama henüz hibe ettiği kişiye teslim etmemiştir. Kendi öldüğü için, malları üzerindeki tasarruf hakkı varislere geçtiğinden, varisler ilgili hibeden dönme hakkına sahiptirler.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁰⁷

Zeyd mülk değirmenini diğer oğullarından kaçurup bir sağır oğluna hibe eylese amma sağır için kabz idivirmemiş olsa Zeyd fevt olduktan sonra diğer oğulları ol hibeyi kabul etmemek isteseler şer'an ellerinden gelir mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Ellerinden gelmez.

Hayatında iken küçük oğluna hibe ettiği mülkü, vefatından sonra diğer çocukları kabul etmek istemeseler ellerinden gelir mi, diye sorulmaktadır.

Hibe, bağışlanan kişinin eline teslim edilinceye kadar, bağışlayanın malı olmaya devam eder. Bu kişi bu aşamada hibeden de dönebilir.²⁰⁸ Mal teslim edildikten sonra ise kişinin bağışından dönme imkânı yoktur. İlgili durumda her ne kadar mal, küçüğün eline geçmemiş olsa da, hibe eden ile veli olan kişi aynı olduğundan velinin kabz etmesi, küçüğün kabz etmesi anlamına gelir. Hibe kabz

²⁰⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 38.

²⁰⁶ Kâsânî, a.g.e. VI, 115.

²⁰⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 24.

²⁰⁸ Kâsânî, a.g.e. VI, s. 115.

olunduktan sonra ondan dönmek caiz olmadığı için, varislerin bu bağışı tanımama hakları yoktur.

5. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁰⁹

Zeyd’in bî-harap bâğı olup Amr-ı âlime bâğ-ı mezkurun nısfını hazret-i rasül aşkına sallallahü aleyhi ve sellem hibe ettim tımar eyle deyüp, Amr tımar idüp, on yıl miktarı tasarruf idüp, Amr fevt olup, oğlu Bekr’den Zeyd bâğ’ı talep eylese şer’an alabilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: İstima eylemezler.

Birisine hibe ettiği bağı on yıl sonra o kişinin ölümü sebebiyle o’nun veresinden istese alabilir mi diye sorulmaktadır.

Bir satım anlaşmasında, icap ve kabul gerçekleştikten sonra satıcı, akde konu olan malı alıcıya teslim etmek zorundadır. Hibede ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bağışlayanın malı teslim etme yükümlülüğü yoktur. Hibe, bağışlanan kişinin eline teslim edilinceye kadar, bağışlayanın malı olmaya devam eder. Bu kişi bu aşamada hibeden de dönebilir.²¹⁰

Söz konusu durumda, hibe tüm yönleriyle gerçekleşmiş ve bağışlanan kişi tarafından da kabz edildiğinden (kendi mülkiyetine geçirildiğinden) hibeden dönmeye yönelik varislerin sözleri dikkate alınmaz.

6. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²¹¹

Hind âhîret oğlu Zeyd’e cemî evlerin ve esbapların bi’l-küllîye hibe idüp eline teslim eylese Zeyd alup kabz eylese ba’de zaman Hind marîza olup yatarken dahî “cemî’ ben malik olduğum rızkım ne var ise hep oğlum Zeyd’e hibe idüp dururın kimesne mani olmaya” deyüp vasiyet eylese dahî fevt olsa ba’de’l-fevt beytü’l-malcî “mezkure Hind evlerinden çıkmamış tahliye olunmadı hibesi sahih değildir ben kabul etmezim hep alırım ben zapt iderin” dise şer’an elinden gelür mi?

el-Cevap: Tahliye ve kabz bulunduğu sabitse elinden gelmez.

²⁰⁹ Sa’dî Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 55.

²¹⁰ Kâsânî, a.g.e. VI, s. 115.

²¹¹ Sa’dî Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 102.

Hayatta iken tüm varlığını tek çocuğu olan Zeyd'e hibe edip teslim eden kişiden, vefatından sonra beytûlmalcı bir şey alabilir mi, diye sorulmaktadır.

Bir önceki fetva ile aynı prensiplere bağlı olarak, Sa'di Efendi hükmü sonuca bağlamıştır.

2.2.10 Vakıf

Vakıf kelimesi sözlükte, “hapsetmek, alıkoymak ve engellemek” gibi anlamlara gelmektedir.²¹² İslâm Hukuku Literatüründe vakıf için, farklı terimler kullananlar da olmuştur. Mesela: İmam Şafî (ö. 204/820)²¹³ ile Mâlikî hukukçular ve bunları izleyenler,²¹⁴ vakıf için "habs" veya "hubs" ile çoğulu olan "ahbâs" terimini kullanmışlardır. Habs kelimesi ise sözlükte, engellemek ve tutmak gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim savaşta askerlerin bindiği atlar için de “el-hâbis” kavramı kullanılmıştır.²¹⁵

Hanefilerde, Ebu Hanife (ö. 150/767) ile İmâmeyn Ebu Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed (ö. 189/805) arasında vakfın tarifi ile ilgili görüş ayrılığı vardır. Ebu Hanife'ye göre vakıf; bir mal veya mülkün aynını vakfedenin mülkiyetinde tutmak ve gelirini fakirlere ya da hayır yollarından birine tasadduk etmektir.²¹⁶ Bu tarife göre vakıf, bağlayıcı değildir. Sahibi isterse ondan dönebileceği gibi, dilerse satabilir.

Hanefî mezhebinde görüşleriyle amel edilen Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre vakıf: Bir şeyin mülkiyeti Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere, menfaatini, kullara tahsis etmektir. Böyle bir durumda vakıf bağlayıcı olup; satılamaz, bağışlanamaz ve ona vâris de olunamaz.²¹⁷

²¹² Muhammed Ebul-Feyz ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arus Min Cevahir'l-Kamus**, Dâru'l-Hidâye, yy. trs. XXIV, s. 467-468.

²¹³ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, **el-Ümm**, Dâru'l-Vefâ, yy. 2001/1422, V, s. 104.

²¹⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdusselâm b. Said İbn Sahnûn, **el-Müdevenetü'l-Kübrâ**, yy. 1323/1904, VI, s. 98.

²¹⁵ ez-Zebîdî, a.g.e. XVI, s. 520-523.

²¹⁶ Bilmen, a.g.e. VI, 284.

²¹⁷ Âlemgiriyye, **Fetevâ'l Hindiye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, II, s. 357.

Ebu Hanife hariç, Hanefî Mezhebinde geçerli olan görüşe göre ve İslâm hukukçuların çoğunluğu, yani cumhura göre, vakıf, mendup bir sünnettir.²¹⁸ Yani şeran teşvik edilen, Allah'a yaklaştıran bir iştir. Vakfın meşruiyetine Kuran, Sünnet ve İcma (İslâm bilginlerinin görüş birliği) delâlet etmektedir. Kuran'da Yüce Allah Müslümanların mallarını sarf edebilecek yerleri tafsilatlı bir şekilde, birçok ayette açıklamıştır. Gerçi Kuran'da doğrudan vakfın meşruiyetine delâlet eden hususi bir ayet yoktur. Ama vakfa işaret ve delâlet edecek ve menşe olabilecek ayetler mevcuttur. O ayetlerden bir tanesi şu ayettir:

*"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın en güzel olanlarından ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak ediniz."*²¹⁹

Konuyla ilgili diğer ayet de *"Siz sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe birr'e (hayr ve tâata) erişemezsiniz"*²²⁰ ayetidir.

Ashâb-ı Kirâm'dan Ebu Talha (ö. 34/654) bu âyet inince; *"Rabbimiz bizden mallarımızı kendi yolunda harcamamızı istiyor. Ey Allah'ın elçisi, en sevdiğim "Beyruhâ" arazimi Allah için infak etmek istiyorum"* dedi. Hz. Muhammed'in, araziye en yakın hısımlarına vermesini tavsiye etmesi üzerine de, onu amcasının oğulları ve diğer bazı hısımları arasında taksim etti.²²¹

Vakfın rükünleri²²², cumhura göre, yani Mâlikî'ler²²³, Şâfiî'ler²²⁴ ve Hanbelî'lere²²⁵ göre, dördtür. Bunlar: Siyga, vakfeden kişi (vâkıf), vakıftan yararlananlar (mevkufun aleyh) ve (mevkuf) vakfedilen şeydir.

Hanefilere göre ise, vakfın tek bir rüknü vardır, o da sıyga, yani vakıf manasına delalet eden hususi lafızlardır.²²⁶ Diğer mezheplerde rükün olarak kabul

²¹⁸ İbn Âbidîn, a.g.e. VI, s. 520.

²¹⁹ Bakara, 2/267.

²²⁰ Al-i İmran, 3/92.

²²¹ Ahmet b. Hanbel, **Müsned**, İstanbul, 1992, III, s.149.

²²² Rükün: İbadetlerin ve akitlerin aslı unsurlarını ifade etmektedir. Bakz: Komisyon, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, DİB, Yay, Ankara, 2006, s. 563.

²²³ Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, **ez-Zahîre**, Dârü'l-Garibü'l-İslâmî, Beyrut, 1994, VI, s. 301.

²²⁴ Süleymân b. Muhammed b. Ömer Büceyrimî, **Büceyrimî âle'l-Hatip (Tuhfetü'l-Habib alâ şerhi'l-Hatip)**, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, III, s. 613.

²²⁵ İbn Kudâme, Muvafakuddin Ebü Muhammed b. Abdullah, **el-Muğnî**, Dârü'l-Âlemil Kutup, Riyâd, 1997, VIII, s. 186-188.

²²⁶ İbn-i Abidin, a.g.e. VI, 522-523.

edilen vakfeden kişi (vâkıf), vakıftan yararlananlar (mevkufun aleyh) ve vakfedilen şey (mevkuf), Hanefî mezhebinde vakıf muamelesinin geçerlilik (sihhat) şartlarıdır. Her bir rükne ait şartlar vardır. Bu şartlar yerine getirildiğinde, vakıf sahih olup gerçekleşmiş olur.

Mecmu'ul-Feteva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²²⁷

Zeyd-i marîz vakfettiği emlakını evladına ve evlad-ı evladına onlar munkariz olduktan sonra utakâsına ve evlad-ı utakâsına onlar dahî munkariz olduktan sonra bir kimesne sakın olup cüz okuya deyû şart eyleyüp ba'dehü üç gün miktarı ifakat bulup gine marîz olup fevt olsa vakf-ı mezbur sahih ve lazım olur mu? Beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevap: Bunun üzerine musırran fevt olduysa vakıf lazımdır. Amma evlattan ğayri varisleri varsa anlar dahî hayatta oldukça emlakın hasılinda irsle müntekıl olan hisseleri evlatla üleşürler anlar münkariz oldukta evlatlar şart-ı vâkıf üzerine tasarruf iderler.

Suret-i mezburede; marîz fevt olsa sülüsden vefa etmese vakıf ne vechile olur? Beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevap: Sülüs vefa ettiği miktarı vech-i mezbur üzerine vakf olur. Bâkî veresenin olur.

Sa'di Efendi bu fetvasında Hanefî vakıf hukuk kuralları çerçevesinde fetva vermiştir. Şöyle ki ölüm hastalığı bir kişiye arız olduğunda; vakfetme yetkisi, vasiyet etme yetkisi gibi hüküm alır. Ebu Hanife'ye göre vakıf süreklilik kazanmaz. Diğer iki imama göre ise süreklilik kazanır. Ancak bu durum her halükarda malın üçte biri (sülüs) için geçerlidir.²²⁸ Çünkü vasiyet malın üçte birini geçemediği gibi, ölüm döşegindeki kişi de, malının üçte birinden fazlasını vakfedemez.

Vakfeden kişi, tam ehliyeteye sahip olsa bile, onu istediği tasarrufu sınırlaya ölüm hastalığı gibi arızı durumlar olmamalıdır. Bütün mezhep imamları, ölüm hastalığındaki kişinin ölümden sonraya dair yaptığı bütün tasarruflar ve bu anlamda

²²⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 2.

²²⁸ Merğınani, a.g.e. III, s. 25.

yapacağı vakıf, malın üçte birine geçerli olabilecek vasiyet ayarındadır. Bir başka deyişle malının üçte birinden daha fazlasını vakfetmesi geçerli değildir. Ancak vakfedenin mirasçısı yoksa veya mirasçılar olsa bile, malın tamamını vakfetme yetkisi verilerse, tamamı geçerli olur.²²⁹

Sa'di Efendi "Sülüs vefa ettiği miktarı vech-i mezbur üzerine vakf olur. Bâkî veresinin olur" demekle, yukarıda bahsettiğimiz hüküm muvacehesinde fetva vermiştir.

2. Bu mes'ele hususunda cimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²³⁰

Zeyd hal-i sıhhatinde bağıni bi'r için vakf etdikten sonra fevt olsa şu halde verese biz Zeyd-i müteveffanın vakf ettiğün tutmazız diseler şer'an ellerinden gelür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Teslim ile'l-mütevelli oldu ise ellerinden gelmez.

Bu fetva hayatında vakfettiği yeri, öldükten sonra kişinin varislerinin geri alıp alamayacağı ile ilgilidir.

Ebu Hanefi'ye göre kişi bir malı vakfetmekle, onun üzerindeki mülkiyet hakkı ortadan kalkmaz. Ancak hâkim takdiri ya da vakfedenin söz konusu vakfını kendi ölümüne bağlaması durumunda mülkiyetinden çıkar. Bir başka deyişle kişi "ben öldüğüm zaman evin falancaya vakıf olsun" şeklinde bir kayıt yapmışsa, ölümüyle birlikte mülkiyeti de ortadan kalkar.

İmam'ı Yusuf ve İmam'ı Muhammed'e göre ise yukarıdakilere ek olarak vakıf yapan kimse, vakfettiği mala bir mütevelli tayin eder ve onlara vakfettiği malı teslim ederse, söz konusu mal vakfedenin mülkiyeti olmaktan çıkmıştır.²³¹

Sa'di Efendi'nin söz konusu fetvayı bu prensipler dâhilinde sonuçlandırdığını ve mütevelliye teslim edilen malın artık kişiye ya da varislerine mal olmaktan çıktığından hareketle, varislerin bu malda bir hak talep edemeyeceği hükmüne göre fetva vermiştir.

²²⁹ Serahsi, a.g.e. XII, s. 32.

²³⁰ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 35.

²³¹ Merğınani, a.g.e. III, s. 23.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²³²Hind'in sakine olduğu vakıf dükkan yanıp Hind kudretine göre ol dükkanı ta'mir idüp sakine olurken vakfın mütevellisi dahî eyüce ta'mir idemezsen senden alurız âhara viririz dise şer'an elinden gelür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelmez. Bu cins teklîf şer'î değildir.

Vakfeden şart koşsun ya da koşmasın vakıf malının bakımı, tamiri ve verimli hale getirilmesi vakıf mütevellisinin sorumluluğundadır. Çünkü bir malı vakfeden kişinin amacı ondaki faydanın sürekli olarak devam etmesidir. Verimli kullanılmayan ya da verimine arız olarak eksiklerin giderilmemesi durumunda söz konusu sürekliliğin olmayacağı kesindir. Bu cihetle vakfın mamur hale getirilmesi şartı, kendiliğinden ortaya çıkan bir şarttır.²³³

Nitekim bir kişinin hizmetine vasiyet ile verilen kölenin nafakası, o kişiye ait olur.

Söz konusu fetvada, bir vakıf malının dükkânını kullanan şahıs, o dükkânda meydana gelen yangının tahribatını ortadan kaldırmakla sorumlu olmayıp, bu sorumluluk müteveli heyetindedir. İş bu gerekçeyle vakfın dükkânını kullanan kişiye her hangi bir yaptırım uygulanamaz.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²³⁴

Zeyd bir kıt'a vakıf yerini yirmi yıldan beru beratı şahî ile tasarruf idüp öşrünü bir mescidin imamına virir gelse haliyâ imam olan kimesne ol yeri Zeyd'den alıverin ben tasarruf iderim dise şer'an kâdir olur mu? Beyan buyrula.

el-Cevap: Kâdir olmaz imam, gallesi vakıfsa.

Bir müteveli tayin edilerek vakfedilen vakıflar üzerinde tüm tasarruf ve yetkiler vakıf mütevellisi üzerindedir. Bir başka deyişle söz konusu vakfın kimlere verilebileceği, kimlerin buraları işletebileceği gibi hususlarda müteveli tam

²³² Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 53.

²³³ Merğınani, a.g.e. III, s. 31.

²³⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 61.

yetkilidir ²³⁵. Bir vakıf gelirinden (gal') yararlanmak, o vakıf üzerinde kişiyi sorumluluk sahibi yapmaz. Bu cihetle uzun yıllar vakıf geliri kendisine verilen bir kişi, sırf bu vakıftan yararlanmış olmak gerekçesine dayandırarak, söz konusu vakfın işletilmesinin kendisine verilmesini talep etme hakkına haiz değildir.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²³⁶

Zeyd bir kıt'a vakıf yeri mütevelliden mukataa ile alup üzerine ev bina eylese sonra ol müteveli ma'zül olup Bekr müteveli olıcak Bekr-i mezbur ol yeri Zeyd'den alup âhara mukataaya vermek şer'an elinden gelür mi?

el-Cevap: Elinden gelmez. Ecr-i misille Zeyd elinde ibkâ olunur. Arz-ı vakıfta bina olunan ev kal' olunmadı.

Vakıf müteveli değişse bile, vakıf'ta süreklilik esastır. ²³⁷ Söz konusu süreklilik vakıftan yararlanılma vasfının devam etmesi şeklinde anlaşılacağı gibi, vakfın kurumsal olarak sürekliliği şeklinde de anlaşılabilir. Bir başka deyişle vakfi yöneten kişiler değişse bile, vakıf ile yapılan anlaşmalarda süreklilik esastır. Bir vakıf ile sözleşme yaparak o vakıf yerine bir bedel karşılığı kullanan kişi, müteveli heyeti değişse bile sözleşmesi sınırları dahilinde o yeri kullanmaya devam eder. Bu konu akit-sözleşme hukukunun zaruri bir sonucudur. Menfaatler, belirli bir süre ile belirli hale getirilebildiği gibi bazen de akdin kendisiyle meydana gelir. ²³⁸

6. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²³⁹

Zeyd-i müteveli Amr-ı câbî'yi cibayetten çıktı deyû yerine Bekr'i nâib-i menab gönderüp Bekr-i mezkur birkaç gün hizmet idüp Amr cihet-i cibayete kemâ kâne mutasarrıf idüğü malum olup Amr-ı mezkur Zeyd'den ol mâbeyn'in vazifesini talep etdikte Zeyd, Bekr hizmet etti deyû Amr'a virmemeye kâdir olur mu? Beyan buyurup musâp oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz.

²³⁵ Merğınani, a.g.e. III, s. 31-32.

²³⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 85.

²³⁷ Merğınani, a.g.e. III, s. 30.

²³⁸ Merğınani, a.g.e. III, s. 400.

²³⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 89.

Fetvada kullanılan “cibayet” terimi vakıflardan tahsil edilen devlet vergilerine verilen addır.²⁴⁰

Bir kişinin söz konusu vergiyi vermesi sebebiyle vakfın kullanımının kendisinden alınıp, bir başkasına verilmesinin ardından, söz konusu kişinin aslında vergisini verdiği anlaşıldığında; vakıf mütevellisinin o kişiyi kullanmakta olduğu vakıftan men etme hakkı yoktur.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bir vakıf ile sözleşme yaparak o vakıf yerine bir bedel karşılığı kullanan kişi, müteveli heyeti değişse bile sözleşmesi sınırları dahilinde o yeri kullanmaya devam eder. Bu konu akit-sözleşme hukukunun zaruri bir sonucudur. Menfaatler, belirli bir süre ile belirli hale getirilebildiği gibi bazen de akdin kendisiyle meydana gelir.

Söz konusu kişinin akdi devam ettiği sürece, vakfı kullanmaya devam edeceği şeklinde Sa’di Efendi’nin fetva verdiği anlaşılmaktadır.

7. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁴¹

Zeyd elinde tasarruf idedurduğu vakıf yeri âhar köye gitmek ile mütevellisi ol yerin tapusunu alup Amr’a virse Zeyd bi’l-fiil elinde tasarruf idedururken müteveli tapusun alup âhara virmek şer’an sahih midir? Beyan kılınup musab oluna.

el-Cevap: Sahih değildir.

Bu fetva da aynı şekilde kişinin vakıf ile akdi devam ederken; ki bu akit yazılı ya da örfi şekilde olabilir, kişi bir başka yere gitmekle, vakıf mütevellisi o yeri ondan alıp başkasına verebilir mi, şeklinde sorulan bir sorudur. Bu konu akit-sözleşme hukukunun zaruri bir sonucudur. Menfaatler, belirli bir süre ile belirli hale getirilebildiği gibi bazen de akdin kendisiyle meydana gelir.²⁴²

Söz konusu kişinin akdi devam ettiği sürece, mütevellinin vakfı başkasına verme hakkı yoktur şeklinde Sa’di Efendi fetva vermiştir.

²⁴⁰ İsmail Karagöz-Mehmet Canbulat-Fikret Karaman-İbrahim Paçacı, “Cibayet”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB, Ankara, 2006.

²⁴¹ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 90.

²⁴² Merğınani, a.g.e. III, s. 400.

8. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁴³

Zeyd-i zimmî hal-i sıhhatinde tasarrufunda olan emlakını evladına ve evlad-ı evladına batnen ba'de batnin vakf eylese şer'an vakfiyyeti caiz olur mu olmaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Câiz olur.

Hanefilerde zimmî bir kişinin gerçekleştirdiği vakıfta, vakıf yapılma amacının hem İslam dinine göre ve hem de Müslüman olmayan o kişinin kendi itikadına göre ibadet olması şartı aranır. Örneğin fakirlere veya Kudüs Mescidine vakıfta bulunmak gibi. Zira hem fakirlere yardım hem de Kudüs ehl-i kitab için de hayır yönü bulunan şeylerdir. Müslüman olmayan bir kimsenin, sadece Müslümanlara ait bir mescide vakfi sahih değildir. Çünkü böyle bir vakıf, İslam nazarında bir ibadet sayılsa bile, vakfedenin inancına göre ibadet değildir.²⁴⁴

Söz konusu fetvada zimni kendi evladına yaptığı vakıfta, evladını gözetmiş olmaktadır ki, bu da kendi inancına göre de iyilik tarafı bulunan bir iştir. Bu yönüyle vakfi sahih sayılacağından, Sa'di Efendi fetvayı vakfin cevazına dair hükmetmiştir.

9. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁴⁵

Zeyd mülk dükkanını bir mescide vakf idüp vakıfname yazdırmayup amma tescil ettirse mütevellîye teslim dahî ettirmese ba'dehü pîr-u fakîr olduğu sebepten mezkur dükkanın vakfiyyetinden rücu' idüp bey' itmek istese şer'an bey' idebilür mi idemez mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Bey' idemez.

Vakfedilen malın keyfiyetine ve vakfetme şartlarına göre mülkiyet hakkı vakfedenden kalktığı ya da kalkmadığı durumlar olabilmektedir. “Satılmamak, miras olarak bırakmamak ve hibe edilmemek üzere toprağın aslını sadaka yap”²⁴⁶ hadisinden hareketle; sevabın devamlı olarak vakfedenin ruhuna ulaşabilmesi için; onda sürekliliğin olması gerektiğine hükmedilmiştir. Bu süreklilik ise, vakfedenin

²⁴³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 117.

²⁴⁴ Serahsi, a.g.e. XII, s. 32.

²⁴⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 131.

²⁴⁶ Muhammed b.İsmail el-Buhari, **el-Camiu's-Sahih**, Babü's-Şurutı fi'l-Vakf, III, s. 198, 2737; Müslim b.Haccac, **el-Camiu's-Sahih**, Babü'l-Vakf, III, s. 1255, 1632.

mülkiyet hakkını ortadan kaldırarak, malı Allah’a bağışlamakla sağlanabilir. Mescit konusunda da bu hüküm geçerlidir.²⁴⁷

“Mallar varisler arasında taksim edilmekten engellenemez” hadisinden hareketle Ebu Hanife, ammeye ait olmayan, bir başka deyişle şahsa ve bazı şartlarla yapılan vakfın mülkiyeti ortadan kaldırmadığını söylemiştir.²⁴⁸

Fetvaya mevzu bahis vakıf umuma ait olan bir mescit olduğundan, Sa’di Efendi vakfedenin artık onu satma yetkisi olmadığını ve vakıftan dönemeyeceğini söylemiştir.

10. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁴⁹

Zeyd-i mütevellî vakıf mahzen harap oldukta sekiz bin akçeye nakzını bey’ eylese sahih olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Olmaz.

Bu fetva, harap olan vakfın enkazını, vakıf mütevellisinin satmasının sahih olup olmadığı ile ilgilidir.

Halkın artık kendisine ihtiyacı kalmayan ve harap olduğundan asıl gayesine hizmet edemeyen vakıflara “müstağna anı” denir.²⁵⁰ Yararlanma imkânı ortadan kalkan vakıflar, vakfın amacının değiştirilebildiği durumlardan bir tanesidir²⁵¹. Örneğin boşalmış veya yıkılmış bir mahalde bulunan bir caminin, hastanenin veya bir okulun kullanılmayacak duruma gelmesi sonucu geriye kalan enkazın durumu ne olacak? Bu konuda Mezhep imamları arasında görüş birliği yoktur.

Biz burada Hanefi imamların görüşünü aktararak, Sa’di Efendi’nin Hanefi ekolüne göre fetva verip vermediğine bakacağız.

Cami, hastane ve medrese gibi bir hayır müessesesi yıkılmış, etrafında ondan yararlanacak kimseler kalmamış veya yakınında bir başka aynı işlevi gören bir

²⁴⁷ Merğınani, a.g.e. III, s. 34.

²⁴⁸ Merğınani, a.g.e. III, s. 24.

²⁴⁹ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 133.

²⁵⁰ Hilmi Ergüney, **Türk Hukukunda Lügat ve İstılahlar**, Yenilik Basım, İstanbul, 1973, mad, 343.

²⁵¹ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, I, s. 294,

müessesenin olması sebebiyle kendisinden ve malzemelerinden istifade durumu ortadan kalkmış ise; Ebu Hanife ve Ebû Yusuf'a göre, bu yer gene de ilelebet mescit olarak kalır. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'den aktarılan bir görüşe göre de binanın yapını (bânisi) malum değilse, hâkim kararı ve izni ile aynı cinsten olan başka bir camiye nakledilir.²⁵² Vakfedeni belli ve hayatta ise, İmam Muhammed'e göre, söz konusu vakfı yapana; belli değilse onun varislerine geçer²⁵³

Mescidin dışında kalan; örneğin mescidin sergileri, hasır ve aydınlatma gereçleri ihtiyaç kalmadığı takdirde, yine ihtilaflı bir konudur. Ebû Yusuf'a göre, bunlar hâkimin izni ile aynı görevi yapan başka bir mescide nakledilir. İmam Muhammed'e göre ise, bunlar sahibine geri döner. Ayrıca önceki mescit için vakfedilen maldan elde edilen nakit para ve gelirler varsa bunlar da hâkimin görüşü ile mescide harcanabilir. Çünkü bu enkaz, ve ondan elde edilen gelir veya nakit para diğer mescide nakledilip, harcanması caiz görülmezse, bunların zayıf imanlı bazı insanların elinde telef olmasından korkulur. Bu sebeple fakihler bu sarf ve naklin cevazına hüküm vermişlerdir.²⁵⁴

Osmanlı uygulamasında bu tür durumlarda Ebu Yusuf'tan rivayet edilen ikinci görüşe göre amel edildiği bilinmektedir. Sa'di Efendi'nin Fetvası da bu yönde olmuştur. Bu görüş vakfedenin maksat ve amacına daha uygun görülmüştür. Çünkü vakıf yapan kişi, vakfesiyle halkın yararlanmasını ve rıza-i ilahiye kastetmiştir.²⁵⁵

11. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁵⁶

Zeyd vakıftan tasarruf idedurduğu yeri kâdı marifetiyle oğlu Amr'ın üç yüz akçesin alup eline huccet virse sonra Bekr-i mütevellîye ağırlık virüp Amr'ın elinden almak istese şer'an kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd'in bey'i şer'i değildir. Mütevellî Bekr'e virebilir.

Hanefî mezhep imamlarından ve görüşleriyle amel edilen iki imam, Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre vakıf; Bir şeyin mülkiyet hakkı Allah'ın mülkü

²⁵² İbn-i Abidin, a.g.e. VI, s. 547.

²⁵³ Âlim b. el-Ala el-Ensârî ed-Dihlevî el-Hindî, **el-Fetâva't-Tatarhâniyye**, Beyrut, 2005, V, s. 574.

²⁵⁴ Bilmen, a.g.e. V, s. 11.

²⁵⁵ Akgündüz, a.g.e. s. 295.

²⁵⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr, 148.

hükmünde olmak niyet ve şartıyla ondan yararlanmayı, kullara tahsis etmektir. Bu duruma vakıf bağlayıcı olup; başkasına satılamaz, bağışlanamaz ve ona vâris olunmaz.²⁵⁷

Buna göre vakıf mallarının satışı caiz değildir. Vakıftan belli bir süre için, vakıf mütevellisi ile yaptığı anlaşma sonucu yararlanacak olan kişi, bu vakfı ya da elde ettiği yararlanma hakkını bir başkasına satmaya hakkı yoktur. Sa'di Efendi de bu yönde fetva vermiştir.

12. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁵⁸

Vakıf akçeyi onda on birden ziyade üzre muamele-i şer'îyye itmek caiz olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Câiz olur, şart-ı vâkıf muhalif değilse.

Hanefi Hukukçularına göre her hangi bir mülkün tamamı veya bir kısmının nakit para olarak vakfedilmesi caizdir.²⁵⁹ Ancak vakıf yapan kimsenin ileri sürdüğü şartlar, dini bir metin gibi riayet edilmesi gereken bir husustur. Bu tür nakit para olarak vakfedilen vakıflar iki kısımdır: Birincisi, rıbh (kar) elde etmemek şartıyla vakfedilen vakıflardır ki, mütevellî bunlardan muâmele-i şer'îyye uygulayarak kazanç elde edemez. İkincisi ise, bu tür vakıfların hayr cihetine sarf edilecek rıbh (kar) karşılığında, isteye kişilere borç verilmesi şartı konanlardır ki vakıf idari heyeti bunlardan kazanç elde edebilir.²⁶⁰

Muamele-i Şer'îyye kavramına, ayrıntılarına girmeden kısaca değinmek gerekirse, ekonomik ihtiyaçlar, örfi adetler ve hayır işleri endişesiyle borç olarak verilen paradan, faiz muamelesine girmeden kar elde etmektir.²⁶¹

²⁵⁷ Alemgiriyye, II, s. 357.

²⁵⁸ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 158.

²⁵⁹ Tahsin Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları, Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 10.

²⁶⁰ Bilmen, a.g.e. IV, s. 345-347.

²⁶¹ Tuba Oğuz, "Muhasebecilerin Eserlerinde Muâmele-i Şer'îyyenin Yeri: Çözüm Yöntemleriyle Murabaha Problemleri", **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Temmuz, 2017(13).

Sa'di Efendi söz konusu fetvada, vakfeden kişi aksine bir şart koşmadan vakfettiye, muame-i şer'iyye uygulanarak vakıftan kar ede edilebilir şeklinde fetva vererek, Hanefi İslam Hukukçularının genel kabulüne göre fetva vermiştir.

13. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁶²

Zeyd bir vakıf hamam tuttuktaki mütevellî ile hamamın battaliyesi²⁶³ tutulmayup ve kızdırması vakıftan olmak kavlı idüp sonra yıl tamam olduktaki mezbur mütevellî battaliye için kat talep idüp ve kızdırma harcı tutmamağa şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Kâdir olur.

Vakıf mütevellisi vakfı idare konusunda tam yetkili olduğu gibi vakfın devamını ve işlerliğini sağlamak da vakıf mütevellisinin sorumluluğundadır.²⁶⁴ Bu genel çerçeveden hareketle, aksine bir şart vakfeden tarafından ileri sürülmediği sürece, vakfa ait ve artık kendisine ihtiyaç duyulmayan evrakı saklayıp saklamama da yine vakıf mütevellisine bırakılmıştır denilebilir.

Sa'di Efendi de bu genel prensipten hareketle vakıf mütevellisinin hamamı kızdırmakla görevli olduğu, bunun yanı sıra hali hazırda kendisine ihtiyaç kalmamış evrakı da saklayıp saklamamayı mütevellî heyetine bırakmıştır.

14. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁶⁵

Zeyd-i müderris cuma ve düşenbih/düşenbe (pazartesi) ve seşenbih/si-seşembe (salı) gün eyyam-ı ta'tildir deyû ders dimeşe ve bazı eyyamda dahî seyre gidüp ders dimeşe, vazife mukabele-i derste şart olunmuş olsa şer'an mütevellî-i vakf eyyam-ı merkumenin vazifesini Zeyd'e virmemek elinden gelir mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelmez.

15. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁶⁶

²⁶² Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 162.

²⁶³ İş bitmiş ve kendisine hali hazırda ihtiyaç kalmadığı düşünülen resmi kâğıtların konduğu torba.

²⁶⁴ Merğınani, a.g.e. III, s. 31.

²⁶⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 166.

²⁶⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 208.

Zeyd-i mütevellî vakfın mürtezikasına kendü malından bir miktar akçe virüp sonra virdüğü akçeyi mal-ı vakıftan talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb olasız. **el-Cevap:** Alamaz.

Söz konusu fetva, Vakıf Mütevellî Heyeti'nden olan bir kişinin, kendi malından vakıf çalışanına verdiği parayı vakıf malından alamayacağına yöneliktir. Hanefî borçlar hukukuna göre borç, alacaklı ve borçlu tarafların arasında gerçekleşen bir muameledir.²⁶⁷ Vakıf mütevellisi, şahsi tasarruflarını vakıftan tazmin etmeye yetkili değildir.²⁶⁸

16. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁶⁹

Âyende ve ravende içün konulan sarnıç'ın üzerine Zeyd evler bina idüp evinin dışrasında müslümanlar su içmek içün bir sarnıç kazmak caiz olur mu?

el-Cevap: Vakf sarnıç üzerine binaya kâdir değildir.

Vakfeden kişi aksin bir şarta bağlamadığı sürece vakıf malı umuma aittir. Vakfı geliştirmek ve ondan yararın devamını sağlamak gibi esas görevler kendisine ait olan vakıf mütevellî heyetidir. Başkasının vakıf malı üzerinde tasarruf ve değişiklik yapma hakkı yoktur.²⁷⁰

17. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁷¹

Zeyd-i ecnebî bir zaviyede imamet meşrut değil iken beratı şâhî ile ol zaviyeye imam olup eda-i hizmet etmeyüp beraat tarihinden vazifesin alsa haliyâ mütevellî Zeyd'in eda-i hizmet etmeden aldığı vazifeyi Zeyd'den yine talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

Sa'di Efendi söz konusu fetvada, şartlı vakıf hükmünde olmayan bir vakıfta orada imamet izni alan bir kimsenin, söz konusu görevi yapmamasına rağmen; o kişinin imametine devam etmesi kararı almasını doğru bulmaktadır. Bu hüküm vakıf gelirlerinin âmme yararına olması ve halkın menfaati gözetilmesi gibi genel

²⁶⁷ Merğınani, a.g.e. III, s. 341.

²⁶⁸ Merğınani, a.g.e. III, s. 35.

²⁶⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 219.

²⁷⁰ Serahsi, a.g.e. XII, s. 32.

²⁷¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 221.

ilkelere²⁷² ters düştüğünden, Sa'di Çelebi vakıf mütevellisinin ihtiyaç olmayan bir yerde imam nasp etmesini caiz görmemiştir.

2.2.11 Gasp

“Bir kişiye galebe çalmak, üstün gelmek, bir şeyi zorla almak” gibi anlamlara gelen bu “gasp” kelimesi, İslam Hukuk Ekollerinde bir birinden başka anlamları ifade eden bir kavramdır. Hanefi İslam Hukukçularından Ebu Hanife ve öğrencisi Ebu Yusuf’a göre, malın sahibinin ya da mal üzerinde tam yetkili bir kişinin onayı olmadan, bir malı zorla alarak, asıl sahibinin zilyedliğine son vermek ve haksız bir şekilde zilyedlik oluşturmaktır.²⁷³

Bu konuyla ilgili Sa'di Efendi'nin Fetvâ Mecdûası'nda iki adet fetva olduğunu görmekteyiz.

Mecmu'ul-Feteva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁷⁴

Dört nefer kimesne üç karye halkından dem da'vâsın idüp, kapudan (devletten) kol getürüp (kolluk kuvveti), gelen kol karye halkını tutup Şer' ile üzerlerine kan sabit değil iken hilafı şer' birer miktar akçelerin alsa, sonra karye halkı akçelerin kol'dan alımayacak. Sebep olmak ile ol dört kimesneden talep eyleseler şer'an alabilürler mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Talep idebilürler.

Dört kişi dem da'vâsı ettikleri köy halkından, kolluk kuvvetini üzerlerine salarak haksız para aldırırsalar, köylüler bu parayı dört kişiden talep edebilirler mi, diye sorulmaktadır. Sa'di Efendi hilaf-ı şeriat olarak, zorla ellerinden alınan paranın, buna sebep olan dört kişiden alınacağına hükmetmiştir.

Gasp edilen mal, gasp edenden ya da buna sebep olandan tahsil edilir.²⁷⁵

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁷⁶

²⁷² Merğınani, a.g.e. III, s. 24.

²⁷³ Mehmet Akif Aydın, “Gasp”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, s. 387-392

²⁷⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 26.

²⁷⁵ İbn Rüşd, a.g.e. IV, s. 85.

Zeyd'in tasarrufunda olan yerlerini Amr bi-tarîki'l-gasb ziraat ve hırsaset eylese şer'an Amr-ı gâsıbdan Zeyd-i mağsubun minh'e ait olan nedir? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Yerini alır ve noksan-ı arz hüküm olunur.

Başkasının yerinde bi-tarîki'l-gasb ziraat ve hırsaset yapan kimseden, mal sahibini yerini alır mı diye sorulmaktadır. Sa'di Efendi, gasp edilen malın sahibine iade edileceğine dair hüküm vermiştir.

Gasp edilen mal, gasp edenden ya da buna sebep olandan tahsil edilir.²⁷⁷

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁷⁸

Zeyd Diyarbekir tarafında sahrada yürürken bir miktar kızılbaş akçesi bulup Amr'a bey' eylese, sancakbeyi Zeyd'in ol akçeyi bey' ettiğin bilüp bir çavuşuna emr idüp “var Zeyd'i bana getir akçeyi bana getürmedin bey' eylemiş. Getirmez isen seni katl iderin” dise Amr çavuş dahî Zeyd'i bulup alup gitmek istedikte Zeyd, kâdî marifetsiz Amr'a cerîme deyû bir miktar akçe virüp Amr ol akçeyi iletüp sancakbeyi'ne virse ba'de zaman Zeyd ol akçeyi Amr'dan talep eylese şer'an Zeyd'in talebi mesmu' olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Mesmu' olur.

Tehdit ile akçesi alınan kişi, üzerinden zaman geçtikten sonra hakkını talep edebilir mi diye sorulmaktadır. Gasp edilen malı, mal sahibi talep etmeye yönelik dava açabilir.²⁷⁹

2.2.12 Abık

Âbık; sahibinden kaçıp, saklanan köle demektir. Böyle bir köleyi görenin yakalaması, yakalamamasına göre daha güzel bir davranış olur. Yolunu kaybetmiş köleyi tutmak da aynıdır. Bazıları, yolunu şaşırmış olan bir kölenin hali üzerine bırakılması, onu tutmaktan daha iyidir demişlerdir. Çünkü bu tarz bir köle,

²⁷⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 32.

²⁷⁷ İbn Rüşd, a.g.e. IV, s. 85.

²⁷⁸ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 220.

²⁷⁹ İbn Rüşd, a.g.e. IV, s. 86.

efendisinden kaçan köle gibi değildir. Olduğu yerde kalması, sahibinin gelip onu alması açısından daha doğru olur.²⁸⁰

Kaçan ya da yolunu kaybetmiş kölenin devlet yetkilisine bildirilmesi gerekir. Çünkü yakalayan kimse onu koruyamaz. Kaçan köle hapsedilir. Yolunu kaybeden ise hapsedilmez. Bunun sebebi ise, yolunu kaybedenin kaçması ihtimali daha düşüktür. Kaçak olan köle, hapsedilmediği takdirde yakalandıktan sonra tekrar kaçabilir.²⁸¹

1. **88- Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?**²⁸² İki kaçkın kul Zeyd’e teslim olunup Zeyd ol kulları hükmü-bend idüp hapis eylese, on beş günden sonra ol kullar zincir bozup gaybet eyleseler, sonra kulun biri gerü tutulup sual olundukda ol kul zinciri biz bozup kaçtık deyû itiraf eylese, ol kulların efendisi gelüp ol bulunmayan kulu Zeyd’e buldurmağa şer’an kâdir olabilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olmaz.

Kaçan bir köleyi, yakalayan ve hapseden bir kimseye, ilgili köle hapisten kaçarsa, o köleyi bulmak zorunluluğu var mıdır diye sorulmaktadır. Sa’di Efendi, kaçan köleyi bulan kimsenin, ilgili köle kaçtığı takdirde üzerinde bir sorumluluk olmadığını beyan etmiştir. Haddi zatında kaçak köleyi gören kimsenin, onu hapsetmesi bir zorunluluk değil, yerinde bir davranış olur.²⁸³

Çevirirken köle bulan kimsenin elinden kaçsa o kişiye bir şey gerekmez ve alacaklı da sayılmaz.²⁸⁴

2. **Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?**²⁸⁵ Zeyd Amr’a bir kulunu (kölesini) virüp “var bu kulu fûlan yerde bey’ eyle (sat) akçesini davara vir getir ne hasıl olursa ribhinin nısf senin nısf benim (karının yarısı senin yarısı benim) olsun dise” kul yolda ibakat idüp (kaçıp) yâve zâbıtı kulu tutup zapt idicek, Amr Zeyd icazetsiz kulu varup tuttuğu

²⁸⁰ Mevsilî, a.g.e. II, s. 377.

²⁸¹ Mevsilî, a.g.e. II, s. 379.

²⁸² Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 176.

²⁸³ Mevsilî, a.g.e. II, s. 377.

²⁸⁴ Kuduri, a.g.e. s. 237.

²⁸⁵ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 190.

yerden alınca kul beşyüz akçe harç eyleyüp getirüp kulu Zeyd'e teslim eylese bu surette Amr ol harç eylediği akçeleri Zeyd'den talep idüp şer'an alabilir mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alamaz.

Satıp elde ettiği para ile ticaret yapmak ve kârını ortak olarak bölüşmek üzere bir kişi kölesini diğer bir kimseye verse, ikinci kişi köleyi elinden kaçırıp ve köleyi yakalayan kimseye bu hizmetine karşılık beş yüz akçe ödese; bu ücreti kölenin asıl sahibinden alabilir mi diye sorulmaktadır.

Köle ile ilgili tüm tasarruflar sahibine aittir.²⁸⁶ Emanet olarak alan kişinin kaçak köleyi yakalayan kimseye, sahibinin izni dışında bir ödeme yapması düşünülemez.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁸⁷

Zeyd'in bir kulu (kölesi) kaçıp birkaç kimesneler abd-i merkumu tutup (köleyi yakalayıp) Bekr-i sipahide emanet tutup abd-i mezkur (söz konusu köle), Bekr'in bendinden halas olup (Bekr'den kaçıp) Bekr'in esbabın sirkat idüp ibakat idüp (bekrin de elbiselerini çalarak kaçıp) gitse, o kulu bir âhar kâdılıkta yâve zâbıtı tutup (başka bir yerde bir devlet yetkilisi bu köleyi yakalasa) Bekr abdin (kölenin) tutulduğu işitüp varup esbabın isbat idüp alup abdi talep idüp yâve emini müddeti tamam olduktan abd'i Bişr'e bey' eylese şer'an Zeyd abd-i merkumu Bekr'e tazmin ettirmeğe kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Bişr'den kulun alır Zeyd askeri ise.

Bir kimsenin kölesi kaçsa ve onu diğer bir kimse yakalasa fakat köle, yakalayan kişinin de elbiselerini alarak tekrar kaçsa, köleyi yakalayan kişi, o köleyi bir devlet yetkilisinin yakaladığı haberini alsa ve gidip ispat ederek elbiselerini alsa; fakat süresi geçmiş denilerek köleyi geri alamazsa, devlet yetkilisi o köleyi bir başka kimseye satmış olsa, kölenin ilk sahibi, köleyi ilk yakalayıp da elinden kaçırıp kimseden ücret talep edebilir mi diye sorulmaktadır.

²⁸⁶ Mevsilî, a.g.e. II, s. 377; Kuduri, a.g.e. s. 237.

²⁸⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 202.

Sa'di Efendi, kölenin asıl sahibi kölesini alır diye fetva vermiştir. Köle ile ilgili tüm tasarruflar sahibine aittir.²⁸⁸ Emanet olarak alan kişinin kaçak köleyi yakalayan kimseye, sahibinin izni dışında bir ödeme yapması düşünülemez.

2.2.13 Nikâh

Nikâh (نكح) “Nkh” kelimesi sözlüke “eklemek, bir araya getirmek birleştirme” ya da “akit yapmak” ve “cinsel birliktelik” anlamlarında kullanılır.²⁸⁹ Fıkıh literatüründe nikah “nikâh akdi sözleşmesi” kast edilen bir terimdir. Terim anlamı, “erkek ve kadının özel olarak bir araya gelmeleri, bir başka deyişle cinsel yakınlık kurmaları” demektir. Çünkü nikâhla karı-koca bir araya gelmiş olur, biri diğerine katılır ve tek bir kişi gibi sayılırlar. Nikah kavramı ile “nikah akdi” anlamı kastedildiğinde mecaz, “cinsel birliktelik” anlamı kastedildiğinde ise gerçek anlamda kullanılmıştır.²⁹⁰ Çünkü akit sonucunda karı ve koca bir araya gelir ve gerçek anlamda ise cinsel ilişkide bulunurlar. Dolayısıyla islam literaturünde nikah kavramı zikredildiğinde, cinsel birlikteliğin yaşandığı bir evlilik kast edilmiştir.²⁹¹

Nikâh, karı kocanın, helal ve maruf bir dairede olmak koşuluyla birbirlerinden yararlanmalarını sağlayan bir anlaşmadır.²⁹² Söz konusu anlaşmanın erkek açısından sonucu, kadının o erkekten başkasına haram olacak şekilde özel bir mülkiyet elde etmesidir. Kadın açısından bakıldığında ise, özel bir mülkiyet elde edilmemekle birlikte kocasından yararlanmayı helal kılması sonucunu doğurur. Nikah akdi erkek ve kadını karşılıklı olarak bir birlerinden istifade etmeye sevk eden ve ikisini tek şahıs gibi yapan bir anlaşmadır denilebilir.²⁹³

Nikâh akdinin kabul görmesi için, bu akdin bizzat kadın ve erkek arasında veya velileri arasında yapılması gerekir. Son dönem alimleri (müte'ehhirun) denilen ve 12. Yüzyıldan sonraki İslam Hukukçuları nikâhı; “kasden mülk-i mut'a üzerine

²⁸⁸ Mevsilî, a.g.e. II, s. 377; Kuduri, a.g.e. s. 237.

²⁸⁹ İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, 1990, II, s. 625; Muhammed Fuad Abdülbaki, **el-Mucemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Dâru'l-Hadis, Kahire 1945, n-k-h md. s. 718.

²⁹⁰ Abdulkerim Zeydan, **el-Mufasssal fi-Ahkami'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şeriatil-İslamiyye**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, XI, 9.

²⁹¹ Mevsilî, **el-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtâr**, thk. Halid Abdurrahman el-Akk, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007, III, s. 81-82.

²⁹² Ebû Zehra, **el-Ahvâlü's-Şahsiyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 2005, s. 17.

²⁹³ Serahsî, a.g.e. IV, s. 213.

varid olan bir akittir” olarak tanımlamışlardır. ²⁹⁴ Bütün bu tanımları düşündüğümüzde nikâhı, gerekli şartları taşıması durumunda, kadın ve erkek birlikteliğini meşru ve helal kılan bir anlaşma diye özetlemek mümkündür..

Mecmu’ul-Feteva’da yer alan, Nikâhla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir:

1. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁹⁵

Hind kızı Hafsa-i nâ-bâliğayı Zeyd’e virip tezviç eylese, Zeyd onunla bâliğa olunca bir yerde bile olup yatup dursa hîynı bülüğunda Hafsa anasının nikâhın kabul etmeyüp tefrikin talep eyledikte hâkimü’ş-şer’ onun tefrikine hüküm eyleyüp tefrik olunsu ba’dehü Hafsa geri gelüp Zeyd’in evine girüp oturmağla şer’an Hafsa evvelki nikahı kabul etmiş olur mu? Olmadığı takdirce Zeyd Hafsa’nın nafakasına ve kisvesine ettüğü harcın Hafsa’dan talep eylese Şer’an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Nikah-ı cedid olmayınca menkûhası olmaz ve Zeyd Hafsa’dan nesne alamaz.

Erkek ve kız çocuğu, kız çocuğunun bakire olup olmaması durumu değiştirmez, velileri tarafından evlendirilmeleri durumunda nikâh geçerlidir. ²⁹⁶ Nikâhla doğan bütün hukuki sorumluluklar, erkek için başlamış olur.

Diğer yandan bu tarz bir evlilikte kadının, buluğ çağına geldiğinde ilgili nikahı kabul etmeme hakkı vardır. Böyle bir durumda, buluğ çağına gelmiş bir kadının nikahı reddetmesi durumunda, karşılıklı rıza ortadan kalktığı için, nikah bozulmuş olur. ²⁹⁷ Bu kadın daha sonra eski kocasının evine dönse bile ancak yeni bir nikâh akdi ile ona helal olur.

2. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?²⁹⁸

Zeyd zevcesi Hind’e eğer senin fûlan mekandaki bağına varup üzüm ekl

²⁹⁴ Haskefi, Muhammed b.Ali b.Muhammed b.Abdurrahman, **ed-Dürrü’l-Muhtâr Şerhu Tenviru’l-Ebsar ve Camiu’l-Bihar**, thk. Abdulmunim Halil İbrahim, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 177.

²⁹⁵ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 27.

²⁹⁶ Kuduri, a.g.e. s. 250; Merğınani, a.g.e. s. 16.

²⁹⁷ Merğınani, a.g.e. s. 17.

²⁹⁸ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 107.

idersem sen benden bâin talak boş ol dise sonra Zeyd Hind'in zikr olan bağından üzüm ekl eylese, dahî bir imamın kavliyle zevcesi Hind'e sen benden bâin talak boş oldun diyüp, şahitsüz “bana helalliğe gelürsin” didikde ol dahî “vardım” Zeyd dahî “aldım” dise şer'an bu surette Zeyd'in Hind'e nikahı sahih olur mu olmaz mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Sahih olmaz. La nikaha illa şuhud.

Söz konusu fetvada eşini boşayan bir kimsenin, boşanma gerçekleştiği anda tekrar eşiyle şahitsiz olarak geri evlenmelerinin mümkün olmayacağını ifa edilmiştir. Bir başka deyişle, şahitler olmadan kıyılan nikâhın geçersiz olacağı²⁹⁹ yönündeki Hanefî İslam Hukuku temel prensiplerine bağlı kalındığı görülmektedir.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁰⁰

Zeyd'den kelime-i küfr sadır olup zevcesi Hind'e tecdid-i nikah eyleyüp altı ay Hind ile muaşeret etdikten sonra Hind'in babası ve karındaşı sen tecdid-i iman etmedin Hind'i nikahlandın sonra tecdid-i iman ettin senin nikahın sahih değildir deyû Hind-i merkumeyi Zeyd'den tefrik itmek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Elllerinden gelmez. Zeyd mukaddemen tecdid-i iman eyledim der ise.

Kelime-i küfür teleffuz eden kişinin imanını ve nikâhını yenilemesi durumunda, aradan bir süre geçtikten sonra, eşinin babası ve kardeşi; söz konusu kişinin nikâhının geçersiz olduğunu, çünkü iman yenilemesini nikâhı yeniledikten sonra yaptığını söylemişlerdir. Sa'di Efendi ise, bu konuda koca'nın sözünü esas almış ve karı ve kocanın arasının ayrılması gibi bir durumun söz konusu olmadığını söylemiştir.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁰¹

Zeyd Amr'ın kızı Hind'i tezevvüç itmek murad ittikte Zeyd Amr'a başlık namına şu kadar akçe virse şer'an Zeyd Amr'a ol kadar başlık namına verdiği

²⁹⁹ Kuduri, a.g.e. s. 246; Merğınani, a.g.e. s. 6.

³⁰⁰ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 127.

³⁰¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 116.

meblağ Amr'dan talep idüp almağa kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur.

Nikâh akdi esnasında ya da daha sonra olmak üzere erkeğin kadına verdiği para ya da değerli (mütekavvim) olan bir mal mehir olabilir.³⁰² Kadının şahsına verilen söz konusu değerden başka, veliye bununla ilgili bir ödeme söz konusu değildir. Şayet böyle bir ödeme gerçekleşmişse ilgili kişi ödediği değeri geri isteme hakkına sahiptir.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁰³

Zeyd Amr'ın kızı Hind'e namzetli olup mehr-i muaccelin cümlesin teslim idüp Hind-i mezburenin babası Amr-ı mezbur Hind'i Zeyd'e nikahlandırıp üzerine iki yıl geçüp halvet-i sahiha olmayup bayramlık canibinden birbirine esbaplar dahî gönderürlerken Hind-i mezbure ben nikahı istima' eyledüğim hîynde kabul etmedüm deyû yemin eylese suret-i mezburede Hind-i mezburenin yemini ile şer'an tasdik olunur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: Yeminsüz dahî tasdik olunur.

Mehri verilmiş, arada hediye takdimleri olmuş fakat henüz zifafa girilmemiş bir kadın; bir süre sonra ben nikahı kabul etmemiştim diye yemin etse; bu yemine itibar olunur mu diye sorulmuştur. Sa'di Efendi, nikahta kadın ve erkeğin karşılıklı beyanları esastır, kaidesince; yeminsiz bile olsa kadının ilgili sözünü geçerli saymıştır.³⁰⁴

6. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁰⁵

Zeyd Amr'ın kızını tezevvüç ettikde mehr-i muaccel takdir ettikleri akçenin ba'zına tuta Amr'a iki katır virüp ba'zına dahî nefsinin yedi yıl icareye virse Zeyd üç yıl hizmet idüp min ba'di etmezin didikte Amr dört yıl mukabelesinde olan akçeyi Zeyd'den talep eylese şer'an almaya kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

³⁰² Kuduri, a.g.e. s. 251; Merğınani, a.g.e. s. 7; İbnü'l-Hümmam, a.g.e. IV, s. 204.

³⁰³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 146.

³⁰⁴ Kuduri, a.g.e. s. 246.

³⁰⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 150.

el-Cevap: Mehr-i misil hüküm olunur. Zeyd Amr'dan ecr-i misil alır.

Kızının mehrine karşılık damadını yedi yıl çalıştırmaya anlaşılan bir kişi; damat üç yıl çalıştıktan sonra kalan dört yıla karşılık damattan mehir alır mı diye sorulmuştur. Mehrin kadına verilmesi esastır³⁰⁶ kaidesince damadını çalıştıran kişinin; damadına çalıştırdığı kadar piyasa değeri bir ücreti ödemesinin gerektiğine hükmedilmiştir

7. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁰⁷

Zeyd Amr'ı vekil idüp “Var Hind'i bana yüz akçe mehir ile nikah eyle.” dise Amr Hind'i üç yüz akçe mehir ile Zeyd'e nikah eylese Zeyd mehir üç yüz olduğunu bilmeyüp Hint ile cem olup sonra Hind'e talak virecek Hind Zeyd'den üç yüz'î alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alabilür. Zeyd'in da'vâsı istima' olunmaz. Amr vekaletle nikah ettiği sabit olıcak.

Vekâlet ile nikâh kıyılabilir,³⁰⁸ hükmünce fetva sonuca bağlanmıştır.

8. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁰⁹

Zeyd Hind'i Yenihisar'da alup nikahlansa sefere gider oldukta İstanbul'a getirüp bunda bir dul eri yok avratın evinde kosa gitse haliyâ Zeyd gelmedin mezkure Hint Yenihisar'da anası evine varup âna gitmek istese şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Elinden gelmez.

Kadının sorumluluklarından biri de gidip geldiği yerlerin kocasının izni dâhilinde olması esastır.³¹⁰ Sa'di Efendi bu temel prensibe göre fetvayı sonuca bağlamıştır.

9. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³¹¹

³⁰⁶ Serahsî, a.g.e. V, s. 62; Merğınani, a.g.e. s. 7; İbnü'l-Hümmam, a.g.e. IV, s. 204

³⁰⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 187.

³⁰⁸ Kudurî, a.g.e. s. 249.

³⁰⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 194.

³¹⁰ Kudurî, a.g.e. s. 249.

³¹¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 213.

Zeyd zevcesi Hind'e senden sonra bana avrat nikahlamak haram olsun dise bâ'de zaman Hint fevt olup zeyd kendü bi-nefsihi Zeyneb'i tezviç eylese bu surette şer'an nikah sahih olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Sahih olur.

Henüz nikâh olmamış bir kadını boşamak, Hanefî âlimlerce geçerli değildir.³¹²

2.2.14 Talak

Sözlük anlamı bir şeyi çözmek, serbest bırakmak, hali üzere terk etmek olarak kullanılan³¹³; hem mastar hem de isim şeklinde Arapçada kullanımı olan “talak” kelimesi; İslam Hukuk Literatüründe, evlilik birlikteliğinin sona ermesi olarak ifade edilmiştir. Bu kavramla hem erkeğin tek taraflı olarak eşini boşaması, hem de her iki eşin boşanma konusunda uzlaşarak evlilik birlikteliğini sona erdirmeleri kast edilmiştir. Diğer yandan mahkemeye eşlerden birinin müracaatı ile gerçekleşen ayrılıklar da söz konusu kavram ile ifade edilmiştir.³¹⁴ İslâm hukuku kaynakları Kur'ân ve sünnet de yer alan ifadelerden hareketle, talâk sözcünüğünden yalnızca erkeğin evliliğe son vermesini kasetmişlerdir.³¹⁵ Üstteki tariflerden de anlaşılacağı üzere boşamanın birçok çeşidi vardır: Erkeğin evlilik birlikteliğini sona erdirmeye yetksini kullanmasına “talak”, karşılıklı anlaşmak suretiyle gerçekleşen ayrılıklar “hul”, mahkemenin boşanmayı gerçekleştirmesine “tefrik” denmiştir.

Konuyla ilgili Sa'di Efendi'nin söz konusu kitabında geçen fetvalar, daha çok erkeğin söz konusu yetkiyi kullanmasıyla, bir başka ifadeyle talakla ilgili fetvalardır. Bu fetvalarında da genelde, şartlı talakla ilgili sorulan sorulara yönelik fetvalar olduğunu görmekteyiz.

Şarta bağlı (muallak) olarak gerçekleştirilen talâkın, evlilik birlikteliğini sona erdirmeye de muteber olup olmayacağına dair ilk dönem hukukçularından itibaren

³¹² Kuduri, a.g.e. s. 248; Serahsî, a.g.e. V, s. 62; İbnü'l-Hümmam, a.g.e. IV, s. 204

³¹³ İbn Manzûr, a.g.e. X, 226; Razi, Ebû Bekr Zeynuddin, **Muhtaru's-Sıhah**, İstanbul, 1980, s. 228; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed, **el-Kamusu'l-Muhit**, Beyrut, 1987, s. 1167.

³¹⁴ Karagöz-Canbulat-Karaman-Paçacı, a.g.e. s. 63; Bilmen, a.g.e. II, 175; Ergüney, a.g.e. s. 437.

³¹⁵ Ahmet Yaman, **İslâm Âile Hukuku**, Seçil Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2011, s. 17.

görüş farklılıkları vardır. Şaz denilebilecek azınlıkta olan zayıf görüşleri bir kenara bırakacak olursak, âlimlerin çoğunluğuna (cumhura) göre eşini bir şarta bağlı olarak boşama sözlerini sarf eden bir kişinin niyeti ne olursa olsun; söz konusu şart gerçekleştiğinde boşanma meydana gelir.³¹⁶

Sa'di Efendi'nin ilgili fetvalarında da titizlikle bağlı kaldığını gözlemlediğimiz bu görüş, Hanefi İslam Hukuku genel prensiplerine uygun şekilde fetvalarına yansımıştır. Şartlı talak'ın muteber olacağına dair fetvalar, net bir delile değil; yapılan şartların yerine getirilmesini, yapılan vaad ve sözlere uyulması gerektiğini bildiren genel anlamlı âyet ve hadislerle³¹⁷, konuyla ilgili sahabeden nakledilen haberlere³¹⁸ ve kişinin kendi yetkisini özgür olarak herhangi bir şarta bağlayabileceğiyle ilgili genel hukuk kuralına³¹⁹ dayandırılmıştır.

1. Bu mes'ele hususunda cimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³²⁰

Zeyd eğer şürib-i hamr idersem zevcem Hint benden üç talak boş olsun deyüp ba'dehü Zeyd-i mezbur arak içmek ile Zeyd'in zevcesine talak vâki olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Vâki olmaz.

Söz konusu fetvada, kişi boşama yetkisini kullanmayı hamr (içki) içmeye bağlamıştır. Hamr, üzüm suyunun mayalanması yoluyla elde edilen bir içki türüdür. Arak ise pirinç suyundan elde edilen bir içki türüdür. Dolayısıyla haramlık ve sarhoş etme gibi ortak noktaları olsa da, ilgili kişi arak içmekle, eşi kendinden boş olmaz. Sa'di Efendi'nin bu fetvasını, şartlı talakta söylenen sözün lafzına itibar edileceğine³²¹ dair Hanefi fakihlerin genel görüşüne uygun fetva verdiğini görmekteyiz.

2. Bu mes'ele hususunda cimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³²²

³¹⁶ Merğınanî, a.g.e. III, s. 227-228.

³¹⁷ Bakara 2/177; Mâide 5/1; Buhârî, a.g.e. İcare, 14; Ebû İsa Muhammed b.İsa et-Tirmizi, **Sünenü't-Tirmizî**, Ahkâm, 17.

³¹⁸ İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-muvakkîn**, Demmâm, 1423, II, s. 249.

³¹⁹ Ebu Bekir el-Haddâd, **el-Cevheratu'n-Neyyira**, Mektebetü'l-Hakkaniyye, Pakistan, trs. II, s. 111.

³²⁰ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 43.

³²¹ Kuduri, a.g.e. s. 265; Merğınanî, a.g.e. s. 227-228.

³²² Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 44.

Zeyd mücerret iken eğer hamr içecek olursam ve hamr olan sohbe varacak olursam dünyada Avret Bana helal oldukça üç talak boş olsun dedikten sonra Hind'i nikahlansa haliyâ Zeyd hamr sohbetine varup hamr içse Hind'e şer'an üç talak vâki olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Vâki olmaz.

İlgili fetvada, henüz evli olmayan (mücerret) kişinin, bir kişinin kendisine hanım olması durumunda, kendisinden boş olmasını içki içmesine bağlamıştır.

“Şunu yaparsam ya da şu işi yapmazsam; evleneceğim falan kadın benden boş olsun” şeklinde ki ifadelerle, ileride gerçekleşecek nikâhın, bir şarta bağlı olarak boşanması; Hanefîler’in çoğunluğuna göre geçerli sayılmıştır.³²³ Ancak âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından bu tür boşanmanın gerçekleşmeyeceği yönünde bir kanaat söz konusudur.³²⁴ Çünkü nikâh akdinin rükünleri/temel şartları nasıl varsa, boşamanın da bir takım şart ve esasları vardır. Bu esaslardan birisi de boşanan kadının, söz konusu boşama esnasında, ilgili kişinin nikâhında olması gerekmektedir.

Bu saydığımız sebeplerden ötürü bir erkek, bir kadına yönelik “seni boşadım” sözünü sarf ettiği zaman, kadının o anda kendisiyle evli olması gerekmektedir. “*Nikâhtan önce boşama yoktur*”³²⁵ ve “*İnsanoğlu sahip olmadığı bir şeyi adar, azad eder ve boşarsa bunlar hükümsüzdür.*”³²⁶ Şeklindeki Allah elçisinin beyanatları da bu tarz bir tasarrufun hukuki bir sonuç doğurmayacağını göstermektedir.

Sa'di Efendi'nin ilgili fetvasından, bir erkeğin henüz evlenmediği bir kadını boşama yetkisi olmadığı gibi bu yönde bir şart veya yeminin de hükmünün olmayacağı şeklinde bir sonuca varmak mümkündür.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, Sa'di Efendi'nin Hanefi fukaha'ya göre değil; genel cumhura göre fetvayı sonuca bağladığıdır.

³²³ Merğînanî, a.g.e. III, s. 227.

³²⁴ İbn Rüşd, a.g.e. III, 1443-1444.

³²⁵ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, **es-Sünen**, Talâk, 7; İbn Mâce, **es-Sünen**, Talâk, 17.

³²⁶ Ebû Dâvûd, a.g.e. Talak, 7; İbn Mâce, a.g.e. Talak, 17.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³²⁷

Zeyd'in zevcesi Hind, Zeyd bana **bir** talak virdi deyû da'vâ ettikde Zeyd münkir olup birkaç ay geçtikten sonra Zeyd ben Hind-i mezbureye talak vireli iki ay oldu dise şer'an Hind'in iddeti zeyd'in ikrarından mı ad' olunur yoğsa ol iki ay muhaseb olur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: İki ay mahsup olur.

İlgili fetvada Sa'di Efendi erkeğin sözüne itibar etmiştir. Boşama husunda karı koca ihtilaf ederlerse, kadının muttali olması mümkün olan hayız, temizlik günleri vs. gibi konuların dışında; erkeğin sözü muteberdir.³²⁸

Sa'di Efendi'nin ilk dönem Hanefi fakihlerinin görüşüne göre fetvayı sonuca bağladığı görülmektedir.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³²⁹

Zeyd'in hatunu Hind ile nizaları olup, Hind boşanmak talep idüp Zeyd Hind'e bir miktar esbap virüp "var Allah'a ısmarladım" diyüp amma talak zıkr etmese şer'an Hind boş olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Niyeti talaksa boş olur.

Söz konusu fetvada Sa'di Efendi, "Boşanmayla ilgili kinayeli lafızlarda erkeğin niyetine bakılır, eğer kastı boşamaksa talak vaki olur"³³⁰ şeklindeki Hanefi mezhebinin genel prensiplerine bağlı kalarak fetvayı sonuca bağlamıştır.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³³¹

Zeyd Amr'a eğer fûlan nesneyi sana hibe etmezsem avratum üç talak boş olsun dise, Zeyd Amr'a ol dediği nesneyi hibe etmese Zeyd'ün avratı üç talak boş olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Âhir ömürlerine dek hibe eylemezse boş olur. Şartlı talak

³²⁷ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 216.

³²⁸ Kuduri, a.g.e. s. 271.

³²⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 101.

³³⁰ Kâsânî, a.g.e. III, s. 106; İbnü'l-Hümâm, a.g.e. IV, s. 4.

³³¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 104.

İlgili fetvada, boşamayı bir şarta bağlayarak, söz konusu şartın meydana gelmesi durumunda boşanmanın gerçekleşmiş olacağı şeklindeki genel Hanefi İslam Hukuku kurallarına uyulduğu görülmektedir.³³²

2.2.15 Nafaka

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?³³³

Hind sağır oğluna nafaka takdir ettirdikten sonra istidâne etmeyüp kendü malından beslese sonra yetime infak eylediği akçeyi yetimin malından şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alabilür.

Nafaka takdir edilmiş bir yetime, kendi malından harcadığı akçeyi, yetimin malından alabilir mi, diye sorulmuştur. Çocuğun malını, yine çocuk için harcamak caizdir.³³⁴ Bu sebeple çocuğa kendi bütçesinden harcadığı bedeli, çocuğun nafakasından alması caiz olur.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?³³⁵

Yolda giderken Zeyd'in kulu andan düşüp bir ayağı ufansa (kırılsa), Zeyd-i mezbur ol kulu (köleyi) Amr'a emanet koyup sonra gelüp alam dise... Zeyd'in mâni-i şer'îsi olup gelüp kulu almıcak. Amr kula nafaka takdir ettirüp beş yıl kulu (kölesi) kullansa, Haliyâ Zeyd gelüp kulu Amr'dan talep idicek. Amr beş yıllık nafaka akçesini zeyd'den talep eylese şer'an alabilür mi? Amr kulu kullanmış olacak. Beyan oluna.

el-Cevap: Nafaka akçesi, ücret-i hizmet miktarı ise alamaz.

Emanet olarak bıraktığı bir köleyi, yıllar sonra almaya gelen sahibinden, bu süre zarfında kölenin nafakasına yapılan harcama istenebilir mi, diye sorulmaktadır. Ayrıca ilgili sürede köle, emanet bırakıldığı yerde hizmet etmiştir. Sa'di Efendi, bu süre zarfında kölenin emanet bırakıldığı kişiye hizmet etmesini, nafakasının da ona

³³²Merğinanî, a.g.e. III, s. 227-228.

³³³Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 15.

³³⁴Merğinanî, a.g.e. II, s. 165.

³³⁵Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 214.

ait olması olarak yorumlamış ve asıl sahibinden bir nafaka talebinde bulunulmayacağını hükme bağlamıştır. Kölenin nafakası onu kullanana aittir.³³⁶

2.2.16 Hıdane

Bir şeyi yanına almak, çocuğu yedirmek, kucaklamak” gibi anlamlara gelen hidâne (hadâne) kavramı, İslâm hukukunda küçük çocuğun ya da çocuk hükmünde olanların bakılması, kollanması ve eğitime yönelik; belli şahıslara tanınan hak ve yetki anlamına gelir. Bu görevi üstlenen ve bu konuda hakkı olan kimseye hâdın (hâdine) denir.³³⁷

1. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³³⁸

Bir yetimin anası er’e varsa ammisi olan Zeyd “ben alurin nafakasız beslerin” dise anası dahî “nafakasız ben beslerin” dise yetim dahî üç dört yaşında olsa şer’an bunların gangisi alır? Beyan kılınıp müsâb oluna.

el-Cevap: Ammisi ehaktır anası zevc-i ecnebiye vardı ise.

Annesi evlenen çocuğun, bakımını amcası talep etse bakım öncelik amcanındır.³³⁹

2. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁴⁰

Zeyd fevt olup bir bâliğ oğlunu ve ümmü’l-veledi olan cariyesini ve cariyeden olan nâ-bâliğ oğlunu terk idüp ve onun dahî cariyesini terk eylese mezbure ümmü’l-veledi olan cariyeye âhar kadılıkda Amr’a nikahlandığı sebepten Zeyd’in bâliğ oğlu “sağîr karındaşımı irsle müntekıl olan cariyesiyle alurin zapt iderin anasına virmez” dise şer’an alup zapt idebilür mi idemez mi? Beyan oluna.

el-Cevap: Alabilür.

³³⁶ Kuduri, a.g.e. s. 299.

³³⁷ Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, **DİA**, İstanbul, 1998, XVII, 467-471

³³⁸ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 63.

³³⁹ Kuduri, a.g.e. s. 302.

³⁴⁰ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 82.

Çocuğa bakım konusunda öncelik babanıdır.³⁴¹ Sa'di Efendi ilgili meseleyi hıdane de öncelik sıralamasına göre hükme bağlamıştır.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁴²

Zeyd hatunu Hind'e talak virüp Hind'in elinde Zeyd'den bir yaşında bir oğlu olup Zeyd Hind'in elinden almaya şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurup musap oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz zevc-i âhara tezevvüç olmayınca.

Kadın bir başkasıyla evlenmediği sürece, küçüğün bakım önceliği annenindir.³⁴³

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁴⁴

Zeyd fevt olup nâ-bâliğ yetimleri kalup zevcesi Hind'i terk eylese mezkure Hind zevc-i âhara varmayup yetimleri nafaka ile beslerin deyû talep eylese, yetimlerin baliğ olan karındaşı Amr ben nafakasız beslerin deyû talep eylese şer'an gangisine hüküm olunur? Beyan buyurup müsâb ve me'cur olasız.

el-Cevap: Hint ehaktır.

Babası ölen çocuğun bakımında, bir başkasıyla evlenmediği sürece anne öncelik sahibidir.³⁴⁵

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁴⁶

Yetim-i nâ-bâliğ karındaşı nafaka ile beslerüm dise, karındaşı oğlu nafakasız beslerüm dise ol yetim şer'an gangisine hüküm olunur? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: er-Ra'yü ile'l-hakim.

³⁴¹ Kuduri, a.g.e. s. 302.

³⁴² Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 84.

³⁴³ Kuduri, a.g.e. s. 303.

³⁴⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 137.

³⁴⁵ Kuduri, a.g.e. s. 303.

³⁴⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 142.

Bakım konusunda eşit önceliğe sahip kişilerden hangisinin söz konusu hakka sahip olacağı mahkemenin takdirine bırakılır.³⁴⁷

6. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁴⁸

Zeyd fevt olup yetimlerin kosa, anası ere varup ol yetimleri nafakaya yazdırsa, yetimlerin dedesi kıbeli’ş-şerî’den vasî olup ben yetimleri nafakasız beslerin dise yetimlere de malını anasından almak vasiyyet etse şer’an kâdir olur mu?

el-Cevap: Kâdir olur.

Annesi bir başkasıyla evlenen yetimlerin bakım önceliği dedeye aittir.³⁴⁹

2.2.17 Mükatebe

Sözlükte yazmak anlamındaki, arapça (kitâbet) masterından türeyen “mükâtebe” “yazışmak” anlamına gelir. İslam hukuk terimi olarak bu kelimeden, köle veya câriyenin bir bedel ödeyerek özgürlüğünü elde etmek amacıyla sahibiyile anlaşması kast edilmiştir.³⁵⁰ Daha çok söz konusu anlaşma, yazılı bir metin olarak düzenlediğini için buna mükâtebe denmiştir.³⁵¹

Mecmu’ul-Feteva’da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁵²

Zeyd bir kuluna (kölesine) beş yıl hizmet ile âzât ol deyüp abd-i mezkur bir miktar hizmet idüp Zeyd benim muradımca hizmet eylemedin deyû abdi (köleyi) bey’ eylemek (satmak) şer’an elinden gelür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Sene üzerine kitabet kesdi ise mükatebin rızası olmayınca bey’ eylemek elinden gelmez.

³⁴⁷ Kuduri, a.g.e. s. 302.

³⁴⁸ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 169.

³⁴⁹ Kuduri, a.g.e. s. 303.

³⁵⁰ Serahsî, a.g.e. VII, s. 206; Osman b.Ali ez-Zeylaî, *Tebyinü’l-Hakaik şerh-i Kenzü’l-Dekaik*, V, s. 149.

³⁵¹ Fahrettin Atar, “Mükatebe”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 531-533.

³⁵² Sa’di Çelebi, a.g.e., Fetva nr. 37.

Belli bir süre hizmet etmek kaydıyla özgürlüğüne dair anlaşma yapan kişi, ilgili anlaşmaya bağlı kalmak zorundadır.³⁵³ Bu süre dolmadan köleyi satmak hakkı yoktur.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁵⁴

Zeyd'in mükatep ale'l-mal'ı Zeyd'in evinde sakin olmayup giceyle âhar yirde sükun murat idecek, Zeyd razı olmayup gice gel evimde yat deyûp ve bedeli kitabet için mükateb-i mezburdan kefil bi'l-mal talep itmek şer'î midir? Beyan buyurup musab oluna.

el-Cevap: Hiç birisi şer'î değildir. Bedeli kitabete kefalet sahih olmaz.

Efendi, Mükatep köleden, kitabete dair kefalet olarak bir mal isteyebilir mi diye sormuştur. Kitabete bedel, kefalet istenmez.³⁵⁵

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁵⁶

Zeyd bir cariyesini kuluna virüp sonra kulun mezbur cariyeden yılları tamam olmadın bir oğlu olsa ol oğlan Zeyd'in kulu olur mu olmaz mı? Beyan olunup müsâb oluna

el-Cevap: Kitabette bile dahil olur. Anların ıtkıyla mu'tak olur.

Sa'di Efendi, Mükatep olan kölenin çocuğu olması durumunda, çocukta köle olur,³⁵⁷ şeklinde fetvayı sonuca bağlamıştır.

2.2.18 Diyet

Arapça'da “ödemek, vermek” gibi manaları olan vedy mastarından düreyen diyet kelimesi, İslâm hukukunda bir kişinin haksız olarak canına kast edilmesi, öldürülmesi, sakatlanması, ya da yaralanması gibi durumlarda ceza ve kan karşılığı olarak mağdur tarafa ödenen mal veya ücret demektir.³⁵⁸

³⁵³ Mevsilî, a.g.e. III, s. 314.

³⁵⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 81.

³⁵⁵ Mevsilî, a.g.e. III, s. 316.

³⁵⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 149.

³⁵⁷ Mevsilî, a.g.e. III, s. 319.

³⁵⁸ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, **DİA**, İstanbul, 1994, IX, s. 473-479

İslâm dini ceza hukukunun başka sahalarında uyguladığı yöntemi diyet konusunda da uygulamış, o dönem insanının uygulaya geldiği ve alışkın olduğu ya da bildiği şeylerde köklü değişiklikler yapma yoluna gitmemiş, bunun yerine mevcut uygulamalardaki yanlışları kaldırmayı, eksikleri yok etmeyi, iyileştirme ve hedeflerini bu yöntemle sunmayı tercih etmiştir.

Diyetin ne kadar olacağı ile ilgili olarak oluşan bilgi, Hz. Peygamber'den aktarılan hadislerle dört halifenin söz ve uygulamalarına dayanmaktadır. Hz. Peygamber gelen bir çok sayıdaki hadislerde diyetin yüz deve olduğu görülmektedir. Bazı hadislerde bu miktar, bin dinar altın ya da on iki bin dirhem gümüş; hatta kimi hadislerde ise iki yüz sığır, iki bin koyun olarak belirlenmiştir.³⁵⁹

Sa'di Çelebi'nin fetvalarında konuyla ilgili üç adet fetva olduğunu görmekteyiz.

1. **57- Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?**³⁶⁰ **Zeyd-i maktul** bulunduğu mevzı'dan nida olursa, nida avazın nice karyeden istima' itseler amma ba'zı karye karîb ve ba'zı baîd olsa amma avaz işidilse şer'an Zeyd'in diyeti karîb olan ehl-i karyeye mahsus mudur yoksa nida işidilen karyelere âm mıdır? Beyan oluna.

el-Cevap: Akrabine hüküm olunur.

Bir mahalde ölü bulunan kimsenin, ölü bulunduğu yerden bağırılınca ses birkaç köye gitmekle birlike bu köylerden uzak ya da yakın olanlar vardır. Ses işitilen bütün köyler bu maktülden dolayı diyete hükmolunur mu yoksa en yakın köy mü bunda sorumluluk sahibidir, diye sorulmaktadır.

Sa'di Efendi, diyetin katl mehalline en yakın olan köyün sorumluluğunda olduğunana hüküm vermiştir.

Bu durum sesin duyulacağı mesafede maktulün bulunması durumunda geçerli olan bir hükümdür: Çünkü sesin duyulacağı kadar yakın bir mesefade iseler, yardım edecek kimselerin kendilerine ulaşması mümkündür. Ama böyle bir yakın bir

³⁵⁹ Ebû Dâvûd, a.g.e. "Diyât", 18, 20.

³⁶⁰ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 110.

mesafede değil iseler, üzerlerine bir şey gerekmez. İki köyden biri sesi duyacak mesafede ise, söylediğimiz sebebe binaen kasâme,³⁶¹ sesi duyanların üzerine olur.³⁶²

2. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?³⁶³

Şehir içinde tarîk-ı âm üzerinde bir maktûl bulunsa kurbunda bir def’a adam katli ile müttehem olan Zeyd’in mülk kârhanesi olsa şer’an Zeyd-i mezkura nesne lazım olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Hâssaten Zeyd’e nesne hüküm olunmaz.

Maktûlün bulunduğu yere yakın bir yerde, sabıkalı bir kimsenin evinin bulunması; tek başına o kişinin cinayeti işlediği anlamına gelmez. Cinayetin işlendiğine dair delil gerekmektedir.³⁶⁴ Dolayısıyla sabıkalı bir kimseye, aleyhinde bir delil olmadıkça bir şey gerekmez.

3. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?³⁶⁵

Bir hususta şer’ ile Zeyd’in üzerine ta’zir lazım olıcak (bir suça binaen Zeyd tazir cezası almıştır). Nâibü’ş-şer’ Zeyd’e ta’zir idüp o gün içinde Zeyd fevt olıcak. (Zeyd cezasını çektiği gün ölmüşür.) Varisler Zeyd ta’zir darbından fevt oldu deyüp ispat idicek. (Zeydin varisleri söz konusu ceza zeydin ölümünü sebep olmuştur diyerek bu iddialarını ispat etmişlerdir.) Varislerin talepleriyle şer’an Zeyd’in fevtinden nesne hüküm olunur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Nâibten hüküm olunmaz dâripten hüküm olunur.

Tazir amaçlı, sopa yerken bir kimse ölmüş ve ölümünün darpten kaynaklandığını varisleri ispat etmişlerdir. Bu durumda, tazir cazası veren hakime bir şey lazım gelir mi diye sorulmaktadır. Sa’di Efendi ise, tazir hükmünü veren hakime bir şeyin gerekmediğine, ancak taziri haddini aşmış bir şekilde uygulayan kişinin bunda sorumluluğun olduğuna hüküm vermiştir.

³⁶¹ Fâili meçhul cinayetlerde cezaî ve malî sorumluluğu tesbit amacıyla cinayetin işlendiği bölge insanların veya maktûlün yakınlarının yemin etmesi usulünü ifade eden fıkıh terimi.

³⁶² Mevsilî, a.g.e. IV, s. 313.

³⁶³ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 121.

³⁶⁴ Mevsilî, a.g.e. IV, s. 300.

³⁶⁵ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 125.

2.2.19 Hadler (Cezalar) ve Tazir

Had sözlükte bir şeye engel olmak, iki şeyin arasını ayırmak gibi anlamlara gelen mastar bir kelimedir. Aynı kelime isim olarak, iki şeyin karışmalarına engel olan şey, bir şeyin en uç sınırı gibi anlamlara gelmektedir.

İslam Hukuku alanında ise terim olarak, Allah'ın hakkı olarak kulun yerine getirmesi zorunlu olan, özellikleri dini metinlerle ile belirlenmiş olan cezai müeyyidelerdir.³⁶⁶

İslam Hukukunda müeyyidelere bu ismin verilmesinde Kur'anda sıklıkla, aynı kelimenin çoğulu olarak “hudûdullah” kullanılmış olmasının, aynı zamanda hadislerde de had kelimesinin yaygın olarak bulunmasının etkili olduğu söylenebilir.

Tazir ise sözlükte “engellemek, uyarmak, hürmet etmek” gibi anlamlara gelmektedir. İslam Hukukunda bu kavram ile, had gerektiren suçlardaki gibi belli bir müeyyidesi olmayan suçlara yönelik uygulanan ve miktarı hâkime bırakılmış olan cezalar kastedilmektedir.³⁶⁷

Sa'di Efendi'nin Fetvâ Mecmûası'nda hadler (hudud) ve Tazir konusuyla ilgili beş adet fetva vardır. Söz konusu fetvaları ve ve hangi gerçeklere dayanarak bu fetvaların verildiğini ortaya koyacağız.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁶⁸

Birkaç nefer kimesneler katl kastına gice ile Zeyd'in evi üzerine gelseler adamı katl idüp mal garet[yağma] itmeksüzün duyulup kaçsalar ol gice gelen hırsuzlardan Amr bile anda[kanka,yoldaş] idüğüne şahitler olup Amr'ın üzerine sabit olıcak şer'an Amr'a ne lazım olur? Beyan buyurula.

el-Cevap: Hapis ve ta'zire müstehak olur.

Birkaç cinayet kastı ile bir eve girseler, fakat duyuldukları için cinayet ya da yağma yapamadan kaçsalar; ekip içerisinde olduğu iddia edilen ve şahitlendirilen diğer kişiye ne lazım gelir, diye sorulmaktadır.

³⁶⁶ Ali Bardakoğlu, “Had”, **DİA**, İstanbul, 1996, XIV, s. 547-551.

³⁶⁷ Tuncay Başoğlu, “Ta'zir” **DİA**, İstanbul, 2011, XXXX, s. 198-202.

³⁶⁸ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 21.

Cinayet ya da hırsızlık suçu irtikap edilmediği sürece, bu işe cür'et ettiği anlaşılan kişi hapsedilir.³⁶⁹

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁷⁰ Zeyd-i hatip Amr-ı hatib'e hımar dise şer'an Zeyd-i mezkura ne lazım olur? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Nesne hüküm olunmaz.

Sa'di Efendi ilgili meseleyi bir hakaret olarak değerlendirmiş, bir cezâî müeyyide gerektirmediğini beyan ederek konuyu hükme bağlamıştır.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁷¹ Zeyd bir emire şetm itse bir emir dahî Zeyd'e "kafir oldun" dise Zeyd, "kafir sensin" dise şer'an Zeyd'e ne lazım gelir?

el-Cevap: Ta'zire müstehak olur

Emîre küfredip, kâfir oldun diyen kişiye ne lazım gelir diye sorulmuştur.

Suç, kul hakkını ilgilendirdiği zaman uygulanması vacip olur, af yoluna gidilemez. Çünkü hâkimin kul hakkını affetme yetkisi yoktur. Ta'zire konu olan suç, Allah hakkıyla ilgiliyse amme menfaati gözetilerek hâkimin affetme yetkisi de vardır.³⁷²

Söz konusu mesele kul hakkına tealluk ettiğinden, Sa'di Efendi tazire hükmederek fetvayı sonuca bağlamıştır.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁷³ Zeyd Amr'ı meclis-i şer'a davet etdikte Amr Zeyd'e "hoş şer'a mutî'sin amma sen ehl-i heva ve ehl-i bidatsın. Ben ehl-i arz ol asıl şerif makama senin ile varmazım. Var mahdar getir" dise şer'an Amr'a nesne lazım olur mu? Beyan buyurula.

³⁶⁹ Kuduri, a.g.e. s. 356.

³⁷⁰ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 45.

³⁷¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 103.

³⁷² İbnü'l-Hümâm, a.g.e. IV, s. 212; İbn Âbidin, a.g.e. III, s. 205.

³⁷³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 129.

el-Cevap: Nesne hüküm olunmaz.

Sa'di Efendi ilgili meseleyi bir hakaret olarak değerlendirmiş, bir cezayı müeyyide gerektirmediğini ifade ederek konuyu hükme bağlamıştır.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?³⁷⁴

Zeyd-i müslim-i cahil Amr'ı alimin cima' lafzî ile femine şetm eylese şer'an cahil-i mezbure ne lazım olur? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Ta'zire müstehak olur.

Birinin ağzına sövmenin cezası sorulmuştur. Emîre küfredip, kâfir oldun diyen kişiye ne lazım gelir diye sorulmuştur.

Sa'di Efendi ilgili sözü, diğer kişinin hukukunu ihlal olarak değerlendirmiştir. Suç, kul hakkını ilgilendirdiği zaman uygulanması vacip olur, af yoluna gidilemez.³⁷⁵ Çünkü hâkimin kul hakkını affetme yetkisi yoktur.

Söz konusu mesele de kul hakkına tealluk ettiğinden, Sa'di Efendi tazire hükmederek fetvayı sonuca bağlamıştır.

2.2.20 Dava

Kişinin başkası tarafından ihlal edilen ya da zarara uğratılan haklarını elinde tutabilmesi ve hukuka aykırı bir taleple karşılaşması durumunda hukuk kuralları ile mahkemeden haklarının korunmasını talep etmesi, insanın temel haklarından sayılır.³⁷⁶ Kişinin her hangi bir hakkının ihlali durumunda dava açabilmesi ve dava süresinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi, orada hukukun sağlıklı bir şekilde işlediğini göstermektedir. Hukukun en temel unsurlarından olan dava ve bununla birlikte başlayan yargılanma süreci, İslam Hukuku kaynaklarında ilk dönemden itibaren üzerinde durulan ve incelenen bir konudur. Her hangi bir davada olması gereken şartlar ve yargılanma sürecinin nasıl işleyip sonuca bağlanacağı ile ilgili esaslar, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanmaktadır.

³⁷⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 179.

³⁷⁵ İbnü'l-Hümâm, a.g.e. IV, s. 212; İbn Âbidin, a.g.e. III, s. 205.

³⁷⁶ Fahrettin Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1991, s. 34-40.

Davanın nasıl açıldığı, dava süresinin işleyiş şeklini kısaca ele alarak, İslam Hukukunun ne derece yeniliklere açık olduğunun değerlendirmesini yaparak, Sa'di Çelebi'nin dava ile ilgili verdiği fetvalarının söz konusu temel ilkelere ne nispette uyup uymadığının mukayesesini yapacağız.

2.2.20.1 Davanın Mahiyeti

Dava, kökeni itibari ile Arapça olan bir kelimedir. Sözlükte kişinin iddia ettiği her hangi bir şey anlamında kullanılmaktadır.³⁷⁷ İslam Hukuku'nda bir terim olarak dava, birbirine yakın anlam kalıplarıyla tanımlanmıştır: İbn Kudame, “Dava, kişinin başkasının elinde veya zimmetinde olan her hangi bir şeyin kendine ait olduğunu iddia etmektir”³⁷⁸ şeklinde davayı tanımlarken, onu şöyle tanımlayanlar da vardır: “Bir kimsenin diğer başkasında bulunan hakkını, bir kadı- hakem huzurunda ihbar etmesidir.”³⁷⁹ Bir başka tanımda ise bir önceki tanımda kullanılan hakem kelimesini almayarak “Dava, bir kimsenin kadı huzurunda kişinin başkasında hakkının olduğunu haber vermesidir”³⁸⁰ şeklinde bir tarif yapmıştır. “Dava, bir kişinin kadi tarafından kabul edilebilir olan ve başkasında bulunan bir hakkını ileri sürmesi veya kendi üzerinde bir hakkın olduğu iddiasıyla o haktan başkasını def etmeye yönelik sözüne denir.”³⁸¹

Mecelle'de dava tanımı yapılırken, bir kanun maddesi sayılarak şu şekilde yer verilmiştir: “Dava, bir kimse, diğer bir kimseden hakim huzurunda hakkını istemesidir.”³⁸²

Ele aldığımız tanımları incelediğimizde maddeler halinde şu sonuçlara ulaşmamız mümkündür:

- 1) Dava, iddia ve talebi birlikte içermelidir. Kullanılan ifadede bir hakkın

³⁷⁷ İbn Manzur, a.g.e. Bulak, 1299-1308, XIV, s. 257.

³⁷⁸ İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b.Ahmed, **el-Muğni ala muhtasari'l-Hiraki**, Mektebetü'l-Külliyyati'l-Ezheriyye, Kahire: trs, XII, s. 163.

³⁷⁹ Damat Efendi, Abdullah b.Şeyh Muhammed b.Süleyman, **Mecme'u'l-ehur fi şerhi multeka'l-ebhur**, Dar-u ihyai't-Türasi'l-Arabi (1316 tarihli “matbaatü'l-Amire” nüshasından), II, 249.

³⁸⁰ Muhammed b.Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meânî elfazı'l-Minhac**, Daru'l-Marife, Beyrut, 1997, IV, 461.

³⁸¹ Haskefi, Muhammed b.Ali, **Dürrü'l-muhtar şerh-u Tenviru'l-Ebsar**, (Tekmiletü Reddi'l-muhtar ile birlikte), Daru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, XI, 535, 536.

³⁸² Aydemir, a.g.e. md. 1613.

olduğu dile getirilse de bunun talebi söz konusu değilse dava açılmış sayılmaz.

- 2) Dava, istenen ve iddia edilen mevcut bir hakla ilgili olmalıdır. Bu iddia ve talep edilen hakka “müddea” denir. Talep edilen bu hak yani müddea, hukuk açısından değeri olan bir şey olmalıdır. Böyle olmazsa söz konusu talep, dava özelliği elde edemez. Örneğin “ Falan kimseden bir sen sonra meydana gelecek hakkı istiyorum” şeklinde bir istekle bulunmak, dava sayılmaz.
- 3) Hakka konu olan ve hakkın istendiği taraf, bir kişi ya da kurum-makam olmalıdır. İddia sahibine davacı (müddei) denir.

2.2.20.2 Davanın Sıhhat Şartları

Davanın sahih olmasının şartlarından önce konuyu açıklığa kavuşturmada yardımcı olacağını inandığımız şu noktaya dikkat çekmek isteriz: Hukuk sistemlerinin tamamı kendi içinde uyumludur. Bu uyum, o sistemin dayandığı ve onu meydana getiren kaynakların bir biriyle tutarlı ve uyumlu olmasından ileri gelmektedir. Bir hukuk sisteminin gelişen zaman içerisinde yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek gelişimi gösterebilmesi için söz konusu tutarlılığa sahip olması ve yeniliklere açık olması gerekir. Bu olmadığı takdirde gelişen ihtiyaçlara o Hukuk sistemi cevap veremez ve içinde bulunduğu toplum tarafından terk edilir ya da o toplumda haksızlıkların ve kargaşanın artarak devam ettiği görülür. Dikkatleri çekmek istediğimiz bu nokta tarihte bir çok örnekleri olan ve her hukuk sistemi için geçerli olan bir durumdur. Burada ayrıca şuna da değinmek gerekir ki, İslam Hukukunun uygulanmasında tarihi süreçte bazı aksaklıklar yaşanmış fakat bu aksaklıklar diğer hukuk sistemleriyle karşılaştırıldığında İslam Hukuku’nun çok daha aktif ve dinamik olduğunu söylemek gerekir.

Diğer taraftan tarihi gerçekler incelendiğinde İslam Hukukunun birbirinden farklı milletlerde ve değişik zaman dilimlerinde o günün ihtiyaçlarını karşılayabildiğini söylemek mümkündür. İslami bütün alanlarda olduğu gibi İslam Muhakeme Hukukunun da birincil kaynağı Kur’an ve onun açıklayıcısı olan Hz. Peygamber’dir. Kur’an’ın tebliği tamamlanmış ve Hz. Peygamber de vefat etmiş

olduğundan, söz konusu birincil kaynaklarda bir değişikliğin olması söz konusu değildir. Hz. Peygamberin bir görevinin de Kur'an'ı açıklamak ve tatbikini göstermek olduğu gerçeğinden hareketle, Kur'an'ı anlamada ve uygulanmasında Sünnet en büyük yardımcı olmuştur. Böyle olunca Hz. Peygamber'in her hangi bir konuda hakim olduğu araştırılırken varılacak sonuç, aynı zamanda İslam Muhakeme Hukukunun temelini oluşturacaktır.

İslam'da icra (yürütme) yetkisiyle, kaza (yargı) genel velayet olarak ele alınmış ve bunların sağlıklı bir şekilde uygulanması için bunlar devlet başkanının görevlerinden görülmüştür. Bu görevleri devlet başkanı kendi yürütebileceği gibi, tayin ettiği ehil kimselerce de bu görevlerin yürütülmesini sağlayabilir. Kısacası yargı ve yürütmeden devlet başkanı sorumlu olup, bunu çeşitli şekillerde başkalarına devretmesi mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber Hicretten sonrada Medine'de oluşturulan site devletin devlet başkanı olmakla birlikte, adli işlerin tamamına da kendisi bakmaktaydı. Kurulan bu yeni devletin sınıflarının genişlemesi ve nüfusunun artmasıyla birlikte hem yürütme, hem de yargı sorumluluğu arttığında, Hz. Peygamber aştan bazı kimseleri Medine'de hüküm verme konusunda yetkilendirmiş, bazı sahabeleri hem vali hem de kadı olarak atamıştır. Bazen de bir yere vali ve kadı olarak ayrı iki kişi göndermiştir.³⁸³

Zaman içerisinde normal mahkemelerden ayrı olarak mahkemeleri kurulmuş, birbirinden farklı yetki ve özelliklere sahip kadı-hâkimlerce yönetilmiştir.³⁸⁴ "Kadi'l-cünd" ismiyle uygulama olarak ilk örnek Hz. Ömer (r.a.) zamanına dayanan ve asker kişilerin adli işleriyle ilgilenen, bazen de idari işleri ele almak üzere kurulan Kazaskerlik kurumu, İslam Tarihi boyunca varlığını sürdürmüştür³⁸⁵. Selçuklulara geldiğinde bu müessese "Kadileşkerlik", Osmanlı da ise "Kazaskerlik" ismiyle devam etmiştir. Ayrıca Kazaskerlik müessesesinin hizmet alanı yalnız asker kişilerle sınırlandırılmamış, 1574 tarihine değin, bütün kadıların atamaları da Kazaskerlik makamınca gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bölge olarak da bir düzenlenmeye

³⁸³ Muhammed ez-Zühayli, **Tarihu'l-Kadı fi'l-İslam**, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1995, s. 42-48; Atar, a.g.e. s. 34-48.

³⁸⁴ Muhammed b.el-Hüseyn el-Ferrâ, **el-Ahkamu's-Sultaniyye**, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1983, s. 62-76.

³⁸⁵ Mehmet İpşirli, "Kazasker", **DİA**, Ankara, 2002, XXV, 140-143.

gidilmiş, Anadolu Kazaskerliği ve Rumeli Kazaskerliği unvanıyla iki ayrı Kazaskerlik makamı oluşturulmuştur.³⁸⁶

Buraya kadar vermeye çalıştığımız bilgiler ışığında İslam Muhakame Hukukunun, özüne sadık kalınmak ve nasslara aykırı olmamak şartıyla toplumun adli işlerine en iyi şekilde cevap verebilmek için zamanın gerekli şartlarına, yeniliklere ve iş bölümlerine açık olduğunu söyleyebiliriz.³⁸⁷

2.2.20.3 Mahkemeye Ait Şartlar

Hükmün verildiği yer anlamında mekan ismi olarak kullanılan “Mahkeme” kavramı, aynı zamanda hâkimin görev ve faaliyetlerini de ifade etmektedir. “Yetkili Mahkeme” ya da “Görevli Mahkeme” gibi ifadelerde kast edilen mekan değil, asıl işi yapan Hakim’dir. Biz burada mahkemeye ilişkin şartlar denilince, muhakemenin gerçekleştiği mekanla ilgili şartları değil, sözünü ettiğimiz manaları da kapsayan daha geniş bir kavramı anlamak gerekmektedir.

Hak iddia edenin davasını hâkim huzurunda açması şarttır.³⁸⁸ Dolayısıyla hakimlik yetkisini taşımayan bir işi ya da kurumda yapılan talepler, bir iddia olmaktan öteye geçemez ve daha özelliği kazanmazlar.

Mahkemeye ait şartları ayrıntısına girmeden başlıklar halinde şöyle sıralamak mümkündür.³⁸⁹

- 1) Davanın Yargı Yolu Olarak Ait Olduğu Mahkemede Açılması
- 2) Mahkemenin Yargı Yetkisine Sahip Olması
- 3) Mahkemenin Görevli Olması

³⁸⁶ Akgündüz, a.g.e. I, 224-228, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

³⁸⁷ Celal Erbay, **İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak, 1999, s. 28-32-35; Sahip Beroje, **İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hakim Esaslar**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1999, s. 52-54.

³⁸⁸ Kâsânî, a.g.e. VI, s. 222; Damat Efendi, a.g.e. II, s. 249.

³⁸⁹ Kemal Yıldız, “İslam Hukukunda Davanın Şartları ve Muhakeme Süreci”, **Ekev Akademi Dergisi**, yıl: 9, S. 24, s. 123, 2005.

2.2.20.4 Taraflara İlişkin Şartlar

Her hangi bir konuda mahkemenin başlaması için dava ve davacıda bulunması gereken birtakım şartlar vardır. Bu şartlar bulmazsa muhakemeye başlanması söz konusu olamaz.

a) Davacı ve Davalının Mahkemede Hazır Olmaları

Taraflardan birisi mahkemede olmazsa dava açılmadığı gibi, mahkeme sürdürülemez. Tarafların hazır olması, dava açılırken yerine getirilmesi gereken bir şart olmayıp, dava başladığında davacı ve davalı olan tarafların bulunması gerektiği anlamındadır. Bir başka deyişle davalısı olmayan bir davacı düşünülemeyeceği gibi, davacısı olmayan bir davalıdan da söz edilemez. Mahkemenin devam edebilmesi için genel bir ilke olarak davacı ve davalı ya da bunların kanuni temsilcileri, muhakeme sırasında hâkim karşısında bulunmalıdırlar. Orda olmayan (Gaip) bir kişi hakkında hüküm sahih değildir. Hanefî alimlerin büyük çoğunluğu bu görüşe sahip olmakla birlikte bazı Hanefiler, ve diğer üç mezhep gaip üzerine hüküm verilebileceğini kabul etmiştir.³⁹⁰ Genel olarak değil, sadece bazı şartları taşıması halinde gaip hakkında hüküm verilebileceği Mecelle’de kabul edilmiştir.³⁹¹ Modern hukukta, mahkemeye gelmesi için davet gönderilen kişi, mahkemeye gelmediği takdirde gıyabında muhakeme yapılabileceği hükme bağlanmıştır.³⁹²

Taraflara ait diğer şartları ayrıntılarına girmeden başlıklar halinde şöyle saymam mümkündür:³⁹³

b) Tarafların, “Tarafe Ehliyetine” Sahip Olmaları

c) Tarafların ya da Kanuni Temsilcilerinin “Dava Ehliyetine” Sahip Olmaları

İnsanın temel hakları arasında sayılan adil yargılanma hakkından doğan dava, davada bulunması gereken şartlar ve bu süreçle ilgili ayrıntılar Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra Müslümanların kurduğu bütün devletlerde ve Osmanlı devletinin uyguladığı hukuk sisteminde ele alınmıştır. Bazı aksaklıklar görülmekle

³⁹⁰ Kâsânî, a.g.e. XI, s. 222; eş-Şirbînî, a.g.e. IV, s. 406-411; Bilmen, a.g.e. VIII, s. 229-234.

³⁹¹ Haydar, a.g.e. IV, s. 784-793, md. 1833-1836.

³⁹² Baki Kuru, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin yay. İstanbul, 2018, s. 414-415.

³⁹³ Yıldız, a.g.e. s. 126.

birlikte İslam Hukukunun birbirinden farklı milletlerde ve değişik zaman dilimlerinde o günün ihtiyaçlarını karşılayabildiğini söylemek mümkündür. İslam Muhakeme Hukukunun, özüne sadık kalınmak ve nasslara aykırı olmamak şartıyla toplumun adli işlerine en iyi şekilde cevap verebilmek için zamanın gerekli şartlarına, yeniliklere ve iş bölümlerine açık olduğunu söyleyebiliriz.

Mecmu'ul-Feteva'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ?³⁹⁴

Zeyd-i Şafiyyü'l-mezheb ile Amr-ı Hanefiyyü'l-mezheb bir kazıyyede Bekr-i kâdı-î Hanefiyyü'l-mezhebe mürafaa olup fasl-ı husumet olduktan sonra izn-i sultanî ile fetva vermeye me'mur olmayan Bısr-i ehl-i ilm Şafiyyü'l-mezheb mezheb-i Şâfiî'de hüküm böyledir deyû taassuben hilafına fetva verse hükm-ü kâdıyı isti'naf lazım gelmediği takdirce Bısr'e şer'an nesne lazım olur mu? Beyan buyurulup müsâb oluna.

El-Cevap: Te'dip olunur.

Söz konusu soru, Fetva vermeye zamanın sultanı tarafından yetki verilmeyen bir kimse, bu konuda izinli bir hakimın fetvasının hilafına fetva verse ne lazım gelir?

Fetvanın verilmesine sebep olan sual, kâdının verdiği fetvadan sonra başka bir zatın verdiği cevapla ilgilidir. Fetva vermeye memur olan bir kâdının, iki şahıs arasındaki ihtilafın çözümüne dair verdiği fetvadan sonra, sadece ilmi dirayeti olan, kada yetkisi olmayan bir zatın kâdının hükmü hilafına bir hüküm verdiği takdirde herhangi bir ceza ile muhatap olup olmayacağı sorulmaktadır.

Sa'di Efendi'nin bu fetvasında, Hanefî mezhebinin "mahkemenin davaya yetkili olması gerekir"³⁹⁵ genel ilkesine sadık kalındığını görmekteyiz. İlgili fetvada, bu genel ilkeden hareketle de yetkisi olmayan kimsenin hüküm vermesinin tedip müeyyidesi ile karşılaşacağı bildirilmiştir.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? ³⁹⁶

³⁹⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 1.

³⁹⁵ Kâsânî, a.g.e. VI, s. 222; Damat Efendi, a.g.e. II, s. 249.

³⁹⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 3.

Zeyd mülk dârını karındaşı kızı Hind'e sekiz bin beş yüz akçeye bey' idüp altı bin akçesin alup kabz idüp bâkî iki bin beş yüz akçesin ne vakitte kâdire olursan viresin dise. On sekiz yıl geçüp mezbure Hind mezkur akçeyi Zeyd'e eda idemeyüp fevt olsa Zeyd Hind'in üzerinde kaldığın ispat idüp metrûkatından iki bin beş yüz akçesin talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Üzerinden on sekiz yıl geçmiş da'vâyı kuzât istima' eylemekten mahcurlardır.

Sa'di Efendi bu fetva'da İslam Hukuku'nun prensiplerinden "murur-u zaman" ilkesi çerçevesinde fetva vermiştir. Burada dikkatimizi çeken nokta ise, üzerinden on sekiz yıl geçen bir davayı kadı'nın alma hakkının olmadığını ifade etmekle, on sekiz yılın zaman aşımı için geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Bir hakkın dava edilebilme hakkını ortadan kaldıran murur-u zaman kavramı ile ilgili Hanefî alimlerinden nakledilen üç görüş vardır. Bunlar ilk görüş bu sürenin otuz altı, ikinci görüş, otuz ve üçüncü görüş ise otuz üç yıl olduğudur. Bu görüşlerden ilki mecelle tarafından da benimsenerek 1661. Madde bu görüşe göre kanunlaştırılmıştır³⁹⁷.

Maliklerde zaman aşımı ile ilgili net bir süre olmayıp, bu durum davanın cinsine ve duruma göre hâkimin takdirine bırakılmıştır.³⁹⁸

Hanefiler daha sonraları zaman aşımındaki otuz altı yıllık süreyi vakıf arazileri için geçerli saymışlar, birey ve kamu alacakları için on beş yıllık zaman aşımı kuralını getirmişlerdir. Her ne sebeple olursa olsun bütün alacak davalarında aralıksız olarak on beş sene bir hak talebinde bulunulmadığı takdirde, borcu reddeden borçluya karşı bu dava kabul edilmez. Davanın red sebebi ise on beş senelik zaman aşımıdır.³⁹⁹

³⁹⁷ Haydar, a.g.e. Md. 1661, 1662.

³⁹⁸ el-Kübeysi, Muhammed Ubeyd Abdullah, **Ahkam'ül-Vakıf fî's-Şeriatî'l-İslamiye**, Bağdad, 1977, II, s. 313.

³⁹⁹ Muhammed Kadri Paşa, **Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân fi'l-mu'âmelâti's-şer'ıyye alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân**, Daru's-Selam, Kahire, 2011, md. 256; Haydar, a.g.e. md. 1660.

1661. Mecelle maddesi ise “deyn-alacak” kaydı olmadan oluşturulduğundan vakıf arazileri ile ilgilidir.

Özet olarak Sa’di Efendi’nin söz konusu fetvasında, alacaklının dava açma hakkının olmadığına ilişkin fetvası Hanefi Fukahanın genel ilkelerine uygun olarak verilmiştir. Fakat burada belirtmek isteriz ki Hanefiler’de zaman aşımı süresi genel geçer olarak her davada otuz yıldan fazla bir süreye tekabül ediyorken bu sürenin daha sonraları alacak davalarında on beş yıla çekilmesi; Sa’di Efendi’den ne kadar zaman önce başladığı hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki, onun devrinde Hanefi uleması, Maliki mezhebinin görüşü olan hakimin takdir yetkisini kullanmış ve bu yeni anlayış genel olarak son dönem Osmanlı devrine kadar kabul görmüş, hatta mecellede kanun olarak yerini almıştır.

3. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁰⁰

Zeyd mülk bostanlığını evladına vakf idüp ve evladı münkariz olduktan sonra benim ruhum için günde bir cüz tilavet oluna, mahsûlü ânın için zapt oluna deyû şart idüp tescil olduktan sonra Zeyd fevt olup Zeyd’in sağır oğluna kîbeli’ş-şeri’de vasî olan Amr-ı mezbur bostanlığın içinde olan hasılın kemalin bulmadın bir miktar akçeye Zeyd’in zevcesi olan Hind’e bey’ idüp semenin alsa Hind-i mezbure nice müddet tımar idüp hasılın alacak zamanda mezbur oğlan fevt olup evlatdan kimesne kalmıyacak ol bostanlığa mütevellî olan Bekr Hind’e ol iştirâ ettiği hasılı virmemek istese şer’an virmemek elinden gelür mi? Beyan oluna.

el-Cevap: Ve dahî elinden gelmez.

4. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁰¹

Zeyd fevt olup Zeyd’in varisleri Zeyd’in hatunu Hind’in davarları Zeyd’indir deyû da’vâ ettiklerinde Hind-i mezkure babasından irsle kendüye intikal ettiğün ispat idüp sicil olunup ba’de zaman Zeyd’in varisleri mezkur davarların her nev’i için sicil gerek idi. Mecmularına bir sicil kifayet itmez diseler şer’an da’vâları mesmu’ olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

⁴⁰⁰ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 6.

⁴⁰¹ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 7.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

Söz konusu fetva, davaların tamamına bir sicilin yeterli olduğu, her bir davar için ayrı ayrı sicil gerekmediği hakkındadır.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁰²

Zeyd karındaşı Amr ile babalarından irsle müntekıl olmuş incir bahçesini nice yıl şirket üzre tasarruf idüp sonra Zeyd fevt olup oğlu Halid dahî ammisî Amr ile mezbur bahçeyi yirmi yedi yıl şirket üzerine tasarruf idüp haliyâ, mezkur Amr, zikr olan bahçe hıyn-i kısımette bana müstekıl hisse ta'yin olunmuş, şimdi bildim deyû da'vâ eylese, Amr'ın bu da'vâsı şer'an mesmu' olur mu olmaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima' eylemezler.

Söz konusu fetva miras yoluyla bir bahçe kendine geçmiş ve ortak olarak yirmi yedi yıl kullanmış bir kimsenin, yıllar sonra müstakıl bir hisseye sahip olduğunu iddia etmesini konu almaktadır. Fetvada bu kişinin dava açma yetkisinin olmadığı söylenmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde 2. Mesele olarak ele aldığımız fetvayla murur-u zaman bakımından ortak noktası olan bu fetva, yine benzer şekilde neticeye bağlanmıştır. Bir başka deyişle Hanefî mezhebinde murur-u zamanın alacak ilişkilerinde on beş sene⁴⁰³ olduğu prensibine uygun fetva verilmiştir.

6. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁰⁴

Zeyd'in dârında ağaçtan çatma bir anbar olup Zeyd dâr-ı mezburu Bişr'e bey' eyledikte anbarı ifraz eylemeyüp bâ'de'l-bey' ben anbarı Bekr'e sattım deyû Bişr'in elinden almağa kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olmaz. İttisali kararlarla muttasıldır.

⁴⁰² Sa'dî Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 13.

⁴⁰³ Kadri Paşa, a.g.e. md. 256; Haydar, a.g.e. md. 1660.

⁴⁰⁴ Sa'dî Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 14.

Satım esnasında satışa konu olmamış bir ambar, evin satılması ile satılmış olur. Gerekçe olarak Sa'di Efendi ambarın eve muttasıl-birleşik olmasını göstermiştir.

Bir kimse bir ev satmış olsa, ona ait olan eklentiler bizzat zikredilmemiş olsa da satışa girer.⁴⁰⁵ Hanefî İslam Hukuku kaynaklarından olan Kuduri'de geçen fetvay¹, söz konusu fetvaya uygulamakla Sa'di Efendi, Hanefî fıkıh ekolüne göre fetva vermiştir.

7. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁰⁶

Hind'in bir ağaçtan yapma anbarı olup Zeyd Hind'e "anbar yerini ver senin anbarını senin için bir âhar yerde yapıvereyin" deyüp Hind razı olup Zeyd anbarı bozup yerine kendü ev yapup Hind'e anbarı yapıvermeyüp anbarın ağaçları çürüyüp amelden kalsa şer'an Hind Zeyd'e anbarı tazmin ettirmeye kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olmaz yerini alır.

Hanefî fıkında göre alış-verişin gerçekleşmesi için, icap⁴⁰⁷ ve kabul⁴⁰⁸ şarttır. Sa'di Efendi'nin yukarıda geçen fetvasında, alış verişin gerçekleşmediği sonucuna göre fetva verdiğini görmekteyiz. Diğer taraftan söz konusu fesat, alış verişin hiç gerçekleşmediğinden mi, yoksa şartlı alış veriş gibi değerlendirdiğinden mi mezkûr sonuca vardığı belli değildir. Zira her hangi bir şart karşılığında yapılan alış verişlerde, akit gerçekleşse bile şart yerine gelmediği takdirde alış verişin bozulduğuna hükmedilir. Bir kimse bir malı bir bedel karşılığında satın almış olsa, önce bu kişiye söz konusu bedeli yerine getirmesi teklif edilir. Ödediği takdirde satıcıya malı teslim etmesine; aksi halde alıcıya malı sahibine teslim etmesi söylenir.⁴⁰⁹

8. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Kuduri, a.g.e. s. 124.

⁴⁰⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 30.

⁴⁰⁷ İcab: Bir şeyin kullanım hakkının başkasına devredilmesi için ilk olarak söylenen sözdür.

⁴⁰⁸ Kabul: İcabtan sonra söylenilen sözdür. Bununla alış veriş geçerli olmuş olur.

⁴⁰⁹ Kuduri, a.g.e. s. 124.

⁴¹⁰ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 36.

Zeyd zevcesi Hind'i boşadıkdâ Hind'in bir ineğin ve bazı dahî ancak nisaya salih olur esbabın alıkosa sonra Hint ol ineği ve ol esbabı şu kadar deyüp aleni eylese yemini ile şer'an Zeyd'den alabilür mi? Zeyd'in kendi mülkü idüğüne şahitleri olmicak. Beyan buyurula.

el-Cevap: Hint hassaten nisaya salih olur esbabı alabilür.

Eşinden ayrılan kadın bazı elbiselerini ve ortak haneye ait bir ineği alsa, o ineğin kendine ait olduğunu iddia ederek yemin etse ve erkek ineğin kendine ait olduğunu şahit ile ispatlayamazsa; kadının sadece kendine ait elbiseleri alabileceğini, inek üzerinde hak sahibi olmadığını göstermektedir.

Söz konusu fetva boşanma durumunda kadın ya da erkeğin bir mal üzerinde iddiada bulunduklarında, örf'e bakıldığını; ortak haneye ait olan malların aksi ispat edilemediği takdirde örfen erkeğe ait olduğundan, erkeğin lehine hüküm olunduğunu göstermektedir.

9. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴¹¹

Zeyd Amr'a meclisi şer'iden hariçte "bana benüm murisüm olan Bekr'den intikal etmiş senette Bişr'de yüz akçem vardır talep idersin" didikte Amr i'tiraf eylese ba'de zaman Zeyd Amr'dan mal-ı merkum talep idicek Amr "benim Bişr'e beşyüz akçe deynim var idi. Ol akçeye Bekr kefil olmuş idi. Bekr'in bende akçesi var didigüm ol akçe idi" dise şer'an istima' olunur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

10. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴¹²

Zeyd-i müteveffanın muhallelatı kısmet olunurken Amr bile hazır olup Zeyd'in zimmetinde şu kadar akçe vardır deyû da'vâ etmeyüp beş sene sonra Zeyd'in zimmetinde şu kadar akçe kaldı deyû da'vâ eylese şer'an da'vâsı istima' olunur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: İstima' olunur.

⁴¹¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 42.

⁴¹² Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 56.

Bir kişinin vefat etmesinden beş yıl sonra, onda alacağı olduğunu iddia eden bir kimsenin dava açma yetkisinin olup olmadığı sorulmakta ve ilgili fetvada cevaben bu kişinin dava açma hakkının olduğu söylenmektedir. Daha önce izah ettiğimiz üzere, zaman aşımı ile ilgili Hanefî mezhebinin on beş yıllık süresi bu fetvada da dikkate alınmış, ve zaman aşımı süresini ihlal etmediğinden söz konusu kişinin dava açabileceği şeklinde fetva verilmiştir.⁴¹³

11. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴¹⁴

Zeyd anasından intikal iden bağı on üç yıl miktarı tasarruf etdikten sonra Amr ben bu bağı merhume anandan satın alup dururin deyû huccet ibraz eylese ve huccette mukayyet olan şahitler bizüm huccetten haberimiz yok biz bu kaziyyeyi bilmeziz diseler şer’an Amr’ın da’vâsı mesmu’ olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima’ olunmaz.

Ölen bir kişi üzerinde alacağı olduğunu iddia eden kişi buna dair şahitlerini getiremezse, bu konuda iddiasının geçersiz olduğu ve dava açma yetkisinin olmadığını göstermektedir.

Hanefî İslam Hukukunda “Delil getirmek dava sahibine, yemin etmek ise davalıya aittir”⁴¹⁵ hadisi genel bir ilkedir.⁴¹⁶

Bir ispat yöntemi olarak şahitlikte bulunması gereken bazı şartlar vardır. Bu şartlar şahitliğin oluşup oluşmadığı ve gerektiğinde bir ispat yöntemi olup olmayacağını içerir. Kaynaklarda ⁴¹⁷ şahitlikte bulunması gereken bu şartlar “tahammülü’ş-şehade” ve “edaü’ş-şehade” olmak üzere ikiye ayrılır. Tahammülü’ş-şehade; şahitlik özelliğinin oluşması veya bir çeşit kişinin şahitliği kabul etmesi

⁴¹³Kadri Paşa, a.g.e. md. 256; Haydar, a.g.e. md.1660.

⁴¹⁴ Sa’dî Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 58.

⁴¹⁵ Ebu İsa Muhammed et-Tirmizi, **el-Camiu’s-Sahih**, Ahkam, 12.

⁴¹⁶ Serahsî, a.g.e. XVI, s. 112.

⁴¹⁷ Kâsânî, a.g.e. VII, s. 266; Ebu İshak eş-Şîrâzî, **el-Mühezzeb fi fıkhi’l-İmam eş-Şafii**, Beyrut, 2000, III, s. 455.

demektir. Edaü’ş-şehade ise, mahkemede şahitliğin yerine getirilmesi için gereken şartlardır.⁴¹⁸

Sa’di Efendi söz konusu fetvada, Hanefî mezhebinin bu temel ilkesine bağlı kalarak; şahitler şahit oldukları iddia edilen olaydan haberlerinin olmadıklarını söylemekle “tahammül’ş-şhade” oluşmamıştır. Bu yönüyle dava açılmamıştır.

12. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴¹⁹

Zeyd’in tasarrufunda olan yeri mütevellî-i vakf, arz-ı mezbure ben haliyâ mütevellî olduğum vakıftandır deyû da’vâ idüp beyyine ikamet eylese Bekr-i sipahi arz-ı mezbure benim sipahilik yerimdendir deyû da’vâ idüp beyyine ikamet eylese her birisi tarih beyan eylemese şer’an hangisinin beyyinesi muteberdir? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Vakıf beyyinesi evvelidir.

Fetvaya konu olan taraflardan her ikisi de bir delil ortaya koymakla birlikte, fetvada delillerin içeriğine ve kuvvetine değinilmemektedir. Delillerin müsavi olduğunu varsayarsak, Sa’di Efendi vakıf mütevellisi lehine karar vererek, onların delillerinin kabul noktasında öncelikli olduğuna fetva vermiştir.

13. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴²⁰

Zeyd Hind’in kızın nikahlanup Hind’in evinde Hind ile sakin olurken Hind fevt oldukça Hind’in evi içinde Zeyd’in bazı esbapları olup ol esbaplar Hind’indir deyû varisler zapt itmek istiycek, Zeyd benimdir deyû yemin itmek ile esbapları şer’an alabilür mi yoğsa beyyine mi lazım olur? Beyan buyrula.

el-Cevap: Yeminiyle alabilür.

Sa’di Efendi bu fetvasında da iddia edenin delil getirmesi gerektiğine dair Hanefî mezhebinin temel bir prensibi çerçevesinde fetvayı sonuca bağlamıştır. Daha

⁴¹⁸ Kemal Yıldız, “İslam Yargılama Hukukunda İspat Vasıtası Olarak Şahitlik”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. Sos. Bil. Ens.İstanbul,1989. s. 63-64; Sahip Beroje, **İslam Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku**, Fecr Yayınları, Ankara, 2007, s. 197, 198.

⁴¹⁹ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 62.

⁴²⁰ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 64.

önce de izah ettiğimiz üzere iddia edene delil, inkâr edene yemin sorumluluğu temel bir prensiptir.⁴²¹

2.2.21 Şahitlik

Bir olaya şahit olan kişiye, söz konusu olaya ilişkin şahitlik yapması istendiği takdirde, bundan yüz çevirmeye hakkı yoktur. İlgili olayın tek görgü tanığı kendisi ise ve şahitlik yapmadığı zaman bir hakkın ihlali söz konusu olacaksa kişinin şahitlik yapması farz olur.⁴²²

Bir kimsenin, tanık olduğu bir şeye, hâkim huzunda, şahitlik yapabilmesi için şu şartları taşıması gerekmektedir.

Şahidin,⁴²³

1. Akıllı
2. Ernenlik, bülûğ çağına ulaşmış olması,
3. Hür, baskı altında olmaması,
4. Kôr olmaması.
5. Dili konuşur olması.
6. Daha öncesinde iffetli bir kadına zina isnadı yapıp da bunu ispat edemediği için kendisine had cezası uygulanmış bir kimse olmaması,
7. Söz konusu tanıklığını Allah rızası için yapıyor olması.
8. İddiada bulunan kişinin, iddia ettiği şey hakkında şahitliğine itibar edilmeyeceği gibi, bunun aksi de geçerli değildir.

Söz konusu şartlardan anlaşıldığına göre, yaptığı şahitlikten dolayı kendisine bir bedel ya da menfaat temin eden kişinin şahitliği geçerli değildir. Aynı şekilde, borcuna karşılık olarak bir kimse şahitlik yapsa, şahadeti sahih olmaz.

Mecmu'ul-Fetava'da yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴²⁴

⁴²¹ Serahsî, a.g.e. XVI, s. 112.

⁴²² Merğınani, a.g.e. III, s. 204.

⁴²³ Alemgiriyye, a.g.e. II. s. 484-485.

⁴²⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 10.

Bir mecliste birkaç nefer kimesneler sohbet iderlerken ol 2kimesnelerin içinde Zeyd'in kolu ovanup Zeyd ol kimesnelerden Amr'a sen beni darp eyledin kolum senin darbından ovandı deyû da'vâ etdikte ol mecliste hazır olan kimesneler Zeyd'in da'vâsına muvafık Amr'ın üzerine şehadet eyleseler şehadetleri makbul olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Makbul olur adillerse.

Söz konusu mecliste bulunanlar şahitte bulunması gereken⁴²⁵ ve bu konunun başında açıkladığımız şartları taşımaları halinde, şahitliklerine itibar olunur.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴²⁶

Hind fevt olup sağîrini ve sağîrasını ve zevci Zeyd'i terk eylese ba'dehü sağîrin ve sağîranın anaları Hind'den cihet-i irsle intikal iden akçe ve esbabı babaları Zeyd-i mezkur kabz idüp mezkurun kabzında iken ol dahî fevt olup zikr olan sağîr ile sağîra ve zevcesi Zeynep'i terk eyledikde hüküm ol vakit Zeyd-i müteveffanın muhallefatını kısmet iderken mezkurlar bize anamızdan intikal iden akçe ve esbabı babamız bize zapt ve hıfz idivirmek için alup dururdu, fevt oldu üzerinde kaldı dediklerinde şahit lazım olup Hind'in li-eb ve li-üm karındaşları bizim kız karındaşımız Hind'den mezkurlara cihet-i irsle intikal eden akçe ve esbap babaları Zeyd fevt oldu üzerinde kaldı deyû şehadet eyleseler bu surette mezkurların dayılarının şehadeti udûl oldukları takdirce şer'an makbul olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Makbul olur.

İlgili meselede, şahitlerin adalet şartını taşımaları halinde, şahitliklerine itibar edilip edilmeyeceği sorulmaktadır.

Hanefi Hukukçular,⁴²⁷ “Zina isnadı suçundan ceza yemiş kimse dışında, bütün Müslümanlar, birbirleri hakkında yaptıkları şahitlikte âdildirler” hadisinden

⁴²⁵ Alemgiriyye, a.g.e. II, s. 484-485; Kuduri, a.g.e. s. 392.

⁴²⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 51.

⁴²⁷ Alemgiriyye, a.g.e. II, s. 484-485.

hareketle, aksine bir delil olmadığı zaman Müslümanların birbirine şahitliklerinde adil oldukları yönünde fetva vermişlerdir.⁴²⁸

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴²⁹

Kafirin kafir üzerine şهادeti şer'an mesmu' olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Mesmu' olur adil olucak.

Kâfir bir kimsenin, yine kâfir bir kimse üzerine şahitlik hususunda sözüne itibar edileceğine fetva verilmiştir.

Müslüman olmayan bir kimsenin, müslümana karşı şahitliği sahih değildir. Serahsî de bu görüştedir. Zimmîlerin birbirleri hakkında şahitlikleri ise muterberdir. Söz konusu kişiler, farklı milletlerden olsalar da, hüküm aynıdır. Şahitlikleri geçerlidir.⁴³⁰

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴³¹

Hind bazı kimesneler huzurunda Zevci olan Zeyd'e yüzi örtülü iken mehr-i müeccelin hibe eylese ba'de zaman Zeyd fevt olup Hind mehrini Zeyd'in metrûkatından talep etdikte hibeye şahit olan kimesneler Hind'in üzerine şهادet etmeli olacak, Hind bazı hatunlar içine girüp yüzüm örtülü iken şahitler beni bilsünler deyû teklif edebilür mi yoğsa hasım Hind'e yüzünü aç şahitler seni görüp şهادet eylesünler deyû şer'an teklif idebilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Teklif idebilürler.

Kendisinin bir hakka müstehak olması konusunda şahitlik yapacak olanlar, onu tam olarak tanıyabilmek için yüzünü açmayı teklif edebilirler. Çünkü şahitlikte görmek ve tam tanımak esastır.⁴³²

⁴²⁸ Merğınani, a.g.e. III, s. 204; Kuduri, a.g.e. s. 392.

⁴²⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 113.

⁴³⁰ Alemgiriyye, a.g.e. VII, s. 52-66; Kuduri, a.g.e. s. 393.

⁴³¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 124.

⁴³² Merğınani, a.g.e. s. 205; Alemgiriyye, XII, s. 52-66; Kuduri, a.g.e. s. 393.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴³³

Nesep ispatta şehadet iden şahitler “Zeyd Amr’ın nesepten oğludur şahidiz şehadet ideriz” diseler amma Amr’ın annesin ve dedesin bilmeseler şer’an ol şahitlerin şehadetleri makbul olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Makbul olmaz.

Nesep tespiti (doğum) konusunda, şahidin anneyi görmesi gerekmektedir. Aksi takdirde şahitliğe itibar olunmaz.⁴³⁴

6. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴³⁵

Bir grup insan bir adamı Zeyd’in evine girip Zeyd’in eşyalarını çaldığı konusunda suçlasalar, fakat o zanlı, bu suçlamaları reddetse, diğer yandan iki adam tutuklu olan bu zanlıyı Zeyd’in evi içinde gördüklerini ifade etseler... Hâlbuki bu adam sabıkasız, daha önce böyle bir şeyle hiç suçlanmamış, iyiliksever ve cömertliği ile meşhur birisi olsa, mücerret iki kişi onu Zeyd’in evi içinde görmekle bu kişi hırsız olur mu?

el-Cevap: Bu iki kişinin bu ihbarı ile hırsız olmazlar.

Söz konusu durumda iki kişinin ihbarı ya da ithamı vardır. Bir başka deyişle kişinin eve girdiğini görmüşler, fakat hırsızlık yaptığını görmemişlerdir. Şahitlikte açık ve net olarak görmek esastır.⁴³⁶

7. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴³⁷

Zeyd ile Amr ecr ile Bekr’in sığırların ra’y iderken Bekr’in bir sığırı zâyi olup Bekr-i mezkurdan sual eyledikte Halid’in sığırlarına karıştı deyüp sonra Halid’in yedinde olan bir sığır için benim zâyi olan sığırımdır deyû Bekr da’vâ idüp Zeyd ile Amr ol sığır Bekr’in idüğüne şehadet eyleseler şer’an şehadetleri makbul olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Adillerse makbul olur.

⁴³³ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 144.

⁴³⁴ Merğınani, a.g.e. s. 205; Alemgiriyye, a.g.e. VII, s. 52-66; Kuduri, a.g.e. s. 393.

⁴³⁵ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 196.

⁴³⁶ Merğınani, a.g.e. s. 205; Alemgiriyye, a.g.e. VII, s. 52-66; Kuduri, a.g.e. s. 393.

⁴³⁷ Sa’di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 210.

İlgili meselede, şahitlerin adalet şartını taşımaları halinde, şahitliklerine itibar edilip edilmeyeceği sorulmaktadır.

Hanefî Hukukçular, aksine bir delil olmadığı zaman Müslümanların birbirine şahitliklerinde adil oldukları yönünde fetva vermişlerdir.⁴³⁸ Adil olduğu bilenen bir kişinin şahitliği makbuldur.

Suret-i mezburede; mezkurların şehadetleri ile ehl-i örf Halid'e sığır sirkat ettin deyû bir miktar akçesin alsa bunların şehadetleri makbul olmadığı takdirce Halid ehl-i örfe verdiği akçeyi ehl-i örften almayacak Zeyd ile Amr'dan şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alamaz.

İlgili fetvanın devamında Sa'di Efendi, şahitlik şartlarını taşımayan kimselerin şahitlikleriyle hak elde edilemeyeceğini hükme bağlamıştır.⁴³⁹

2.2.22 Kerahiye

Sözlükte “Hoş olmayan, çirkin, kötü, meşakkat, zorluk” gibi anlamlara gelir. Bir İslam hukuk terim olarak kerahiye, Kanun koyucunun, yapılmamasını kati surette ve kesin bir üslupla istediği fiil” şeklinde anlatılır. Fıkıh bablarında “Kerahiye ve'l-İstihsan” olarak da ele alınmaktadır.⁴⁴⁰

Fetvâ Mecmûası'nda yer alan konuyla ilgili soru ve cevaplar şu şekildedir.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁴¹

Zeyd bir miktar akçe vakf idüp muamele-i şer'iyye olunup ribhi imamla müezzine verile deyû şart eylese haliyâ imam olan Amr muamele-i şer'iyye ile olan ribih haramdır dise şer'an Amr imama ne lazım olur? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Tevbe ve istiğfar lazım olur.

⁴³⁸ Merğınani, III, s. 204; Kuduri, a.g.e. s. 392.

⁴³⁹ Alemgiriyye, a.g.e. s. 484-485.

⁴⁴⁰ Koca Ferhat, “mekruh”, **DİA**, Ankara, 2003, XXVIII, 581-583.

⁴⁴¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 123.

Muamele-i şer'iyye ile hasıl olan ribhe haram diyen imama ne lazım gelir diye sorulmaktadır. Helal olan kar'a haram dediği için tevbe ve istiğfar gerekeceğine⁴⁴² hükmetmiştir.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?⁴⁴³

Bir kimesne imamıyla çekişüp imamını döğse hariçten Amr gelüp ol kimesneye peygamberini döğersin dise şer'an Amr'a ne lazım gelür? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Tecdid-i iman.⁴⁴⁴

Kişi imana hael getirecek bir küfür etmiş olarak değerlendirilmiş, imanını yenilemesi gerektiğine dair hüküm verilmiştir.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vchiledir ki?⁴⁴⁵

Zeyd bir zahmete mübtela olup deva için hınzır sütünü içmek şer'an câiz midir? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Câiz değildir.

2.2.23 Vasiyet

“Bitiştirmek, iki şeyi bir birine bağlamak; teklif etmek” gibi manalara gelen vasiyyet (çoğulu vesâyâ) İslam Fıkıh Literatüründe bir kişinin, malını kendi ölmesi durumun bağlayarak, bir kimseye ya da hayır cihetine mülk edindirmesi anlamına gelir. Vasiyeti yapan kişiye mûsî, bundan menfaat elde edecek kişiye veya hayır yönüne mûsâ leh, vasiyete mevzu bahis olan mal ya da menfaate mûsâ bih denir.⁴⁴⁶

Vasiyet kimi zaman “mûsâ bih” (vasiyete konu olan mal) anlamında da kullanılır. Vasiyet ile birlikte, diğer bir kelime olan vesâyat de “kişinin bir başkasından, kendi öldükten sonra ya da hayatta iken, bir şey yapmasını istemesi” anlamıyla birlikte; sonraları bu kelimelerin, vasiyeti yapan kişinin ölmesi durumunda “bir şeyin yapılmasını isteme” anlamındaki kullanımı yaygın hale gelmiştir.

⁴⁴² Mevsilî, a.g.e. s. 119-120.

⁴⁴³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 178.

⁴⁴⁴ Mevsilî, a.g.e. s. 119-120.

⁴⁴⁵ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 200.

⁴⁴⁶ Arı, a.y.

İslam Hukukçuları vasiyeti kişinin ölümüne dayalı teberru yapmasına, vesâyeti ise “kişinin küçük çocuklarının bakımını üstlenmek veya taleplerini yerine getirmesi için bir kişiyi tayin etmesi” anlamına münhasır kılmışlardır.⁴⁴⁷ Vasiyetin kaydedildiği belgeye, vasiyetname denilmiştir.⁴⁴⁸

Sa'di Efendi'nin ilgili mecmuasında, vasiyetle ilgili üç adet fetva olduğunu görmekteyiz.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁴⁹

Yetimlerin babasının annesi ile eytâmın annesinin annesi velâye ile eytâmın malını zapt eylemede niza' etseler ana baba tarafından cedleri ben eytâmı nafakasuz barınmalarını dahî zapt ederin dise ve hem kendünün elinde malı olup eytâmın malını telef itmek ihtimali ekser olsa ve ana tarafından cedleri fakir olsa bu surette eytâmın malın zapt itmeye anne tarafından cedleri şer'an müstehak olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Vasî zapt eder.

Eytâmın (yetimlerin) malını zapt etmeye kim müstehaktır, diye sorulmaktadır. Sa'di Efendi yetimlerin malını elde tutma yetkisi, vasiyet edilen kişiye aittir,⁴⁵⁰ şeklinde fetvayı sonuca bağlamıştır.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁵¹

Zeyd maraz-ı mevtinde malından bin akçe vasiyyet eyleyüp ol akçeyi sonra vasiyyetim olup vakıf olsun dise sülüs-ü maldan vefa dahî eylese bâ'de'l-mevt verese kabul eylememek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Elllerinden gelür.

⁴⁴⁷ Şirbînî, a.g.e. III, s. 52.

⁴⁴⁸ Arı, a.y.

⁴⁴⁹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 50.

⁴⁵⁰ Mevsilî, a.g.e. IV, s. 341-342.

⁴⁵¹ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 211.

Maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) halinde yapılan vasiyyetin geçerliliği, hakkında sorulan soruya Sa'di Efendi, ölmek üzere olan kişinin vasiyetinin geçersiz olduğuna⁴⁵² dair fetva vermiştir.

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁵³

Zeyd hal-i sıhhatinde vakf'ın arzında mukataa ile mutasarrıf olduğu mülk dârını Amr'a vasiyyet idüp “içinde sakın olup her yılda fûlan mescide on akçe veresin” dise Amr dahî ol dârı tamir idüp içinde sakın olsa sonra her yılda vakfın mütevellisi ta'yin olan mukataayı Amr'dan aldıktan sonra mezbur mescidin mütevellisi dahî her yıl Amr'dan ol akçeyi Zeyd'in vasiyyeti üzerine talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Talep idebilür.

Vakfeden kişinin vasiyetine uygun olarak, vakıf mütevellisi, ölen kişinin malını kullanan kişiden ücret talep edebilir. Bu kural, vasiyetin yerine getirilmesinin zorunluluğu esasına dayanan temel bir ilkeye⁴⁵⁴ binaendir.

2.2.23 Miras

Sözlükte “kök, temel; kişinin başkasından devraldığı eski durum, artan şey” anlamlarındaki irs (virâse) mastarından türeyen mîrâs kavramı, çok defa irs ile aynı anlamda olmak üzere “*bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevariüs edilen şey*” mânalarında kullanılır.⁴⁵⁵

İslam Hukukunda irs ve miras, ölen kişinin (mûris) mal varlığının son durumunu düzenleyen kuralların tamamını ele alan bir kavramdır.

Miras taksimi ile ilgili İslam Hukukunda feraiz diye bilinen geniş bir ilim dalı oluşmuştur. Biz burada Sa'di Efendi'nin fetvalarında miras ile ilgili geçen üç adet fetvayı ve hangi gerekçelere dayandığını ele alacağız.

⁴⁵² Alemgiriyye, a.g.e. XIII, s. 172.

⁴⁵³ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 215.

⁴⁵⁴ Mevsilî, a.g.e. IV, s. 341.

⁴⁵⁵ Hamza Aktan, “Miras”, **DİA**, İstanbul, 2005, XXX, 143-145.

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁵⁶

Zeyd fevt olup li-ebeveyn ammisi Bekr'i ve zevcesi Hind'i ve li-üm kız karındaşı Zeynep'i terk eylese şer'an kismet-i tereke ne vechile olur?

el-Cevap: Hind'e rubu', Zeyneb'e südüs, bâki Bekr'e.

Bir kişi ölmüştür. Geriye amcası (Bekir), eşi (Hind) ve anneden kız kardeşi (üvey kız kardeşi Zeynep) kalmıştır. Ölen kişinin mirası bu iç kişi arasında nasıl pay olunur diye sorulmaktadır. Cevaben, Eşinin mirasın dörtte birini, Zeyneb'in altı birini, geri kalanın ise Amcasına hak olduğuna yönelik fetva vermiştir.

Bu durum mirasta ashabul ferazın, mirastaki pay oranlarına uygun olarak verilmiştir. Ayrıca ölen kişinin erkek evladının olmaması da bu sonuçta etkilidir.⁴⁵⁷

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁵⁸

Zeyd fevt olup bir ana bir er karındaşın terk ile bir de anne bir er karındaşının oğlunu terk eylese birde ammüsi oğlun terk eylese Zeyd'in metrûkatı beyne'l-verese şer'an nice taksim olunur? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Miras karındaşı ihraz eder.

Bir kişi ölmüştür. Geriye annesi, annenin erkek kardeşi (dayısı), bir de anneden erkek kardeşini (üvey kardeşini) bırakmıştır. Ayrıca geride amcoğlu da kalmıştır. Bu şekildeki bir durumda miras nasıl taksim olunur diye sorulmaktadır.

Sa'di Efendi mirasta erkek kardeşin öncelikli olduğunu söylemiştir. Bu durum mirasta ashabul ferazın, mirastaki pay oranlarına uygun olarak verilmiştir. Ayrıca ölen kişinin evladının olmaması da bu sonuçta etkilidir.⁴⁵⁹

3. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁶⁰

Zeyd fevt olup bir hamile zevcesin ve gayrı varislerin terk eyledikte hakimü's-şeri' metrûkatın beyne'l-verese kismet idüp hamle gûlam nasibin vaz' etdikten sonra ba'de'l-vilade haml bint zahir olıcak binte nasibin virüp

⁴⁵⁶ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 78.

⁴⁵⁷ Kuduri, a.g.e. s. 446.

⁴⁵⁸ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 177.

⁴⁵⁹ Kuduri, a.g.e. s. 446.

⁴⁶⁰ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva nr. 197.

bâkîsin varislere nasipleri miktar tevzi' itmek câiz midir? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Tevzi' ider amma ribh kismet olmaz.

Ölen kişi hamile bir eş geride bırakmıştır. Hakim mirasın taksimini yapmış fakat doğacak çocuğun erkek olduğu düşüncesine göre paylaşım yapmıştır. Çocuk doğduğunda ise kız olduğu görölmüştür. Bu durumda Sa'di Efendi çocuğa kızın alacağı miktarı verip, artan miktarı varisler arasında pay yapılması gerektiğine dair fetvayı hükme bağlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMÛATÜ'L-FETÂVÂ'NIN LATİNİZE EDİLMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde, Sa'di Efendi'ye ait Fetvâlar Mecmûa'sının tam metni, orjinaline sadık kalarak, latinize edilmiştir. Gerekli görüldüğü yerlerde bazı kelimelerin, parantezlerle, günümüz Türkçesindeki karşılığı belirtilmiştir. Ayrıca Arapça olan bazı fetvaların tercümeleri yapılmıştır.

3.1 Fetvâlar Mecmuâsının Tam Metni

1. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd-i Şafiyyü'l-mezheb ile Amr-ı Hanefiyyü'l-mezheb bir kazıyyede Bekr-i kâdı-î Hanefiyyü'l-mezhebe mürafaa olup fasl-ı husumet olduktan sonra izn-i sultanî ile fetva vermeye me'mur olmayan Bişr-i ehl-i ilm Şafiyyü'l-mezheb mezheb-i Şâfiî'de hüküm böyledir deyû taassuben hilafına fetva virse hükm-ü kâdıyı isti'naf lazım gelmediği takdirce Bişr'e şer'an nesne lazım olur mu? Beyan buyurulup müsâb oluna.

El-Cevap: Te'dip olunur.

2. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i marîz vakfettiği emlakını evladına ve evlad-ı evladına onlar munkariz olduktan sonra utakâsına ve evlad-ı utakâsına onlar dahî munkariz olduktan sonra bir kimesne sakın olup cüz okuya deyû şart eyleyüp ba'dehü üç gün miktarı ifakat bulup gine marîz olup fevt olsa vakf-ı mezbur sahih ve lazım olur mu? Beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevap: Bunun üzerine musırran fevt oldukda yeniden vakıf lazımdır. Amma evlattan gayri varisleri varsa anlar dahî hayatta oldukça emlakin hasılinda irsle muntekıl olan hisseleri evlatla üleşürler. Anlar münkariz oldukta evlatlar şart-ı vâkıf üzerine tasarruf iderler.

Suret-i mezburede; marîz fevt olsa sülüsden vefa etmese vakıf ne vechile olur? Beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevap: Sülüs vefa ettiği miktarı vech-i mezbur üzerine vakf olur. Bâkî veresenin olur.

3.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd mülk dârını karındaşı kızı Hind'e sekiz bin beş yüz akçeye bey' idüp altı bin akçesin alup kabz idüp bâkî iki bin beş yüz akçesin ne vakitte kâdire olursan viresin dise. On sekiz yıl geçüp mezbure Hind mezkur akçeyi Zeyd'e eda idemeyüp fevt olsa Zeyd Hind'in üzerinde kaldığın ispat idüp metrûkatından iki bin beş yüz akçesin talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Üzerinden on sekiz yıl geçmiş da'vâyı kuzât istima' eylemekten mahcurlardır.

4. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd üç karye mabeyninde mucib-i kısas olan katl ile maktûl bulundukta, verese zikr olunan karye ehli ile husumet idicek, ehl-i karye Zeyd'i Amr katl etti didikte, Amr inkar idüp inkardan sekiz bin akçe üzerine sulh olunduktan sonra Amr-ı mezburun oğlu Bekr ve Halid-i ecnebi, Zeyd-i mezburu biz katl ettik deyû ikrar eyleseler şer'an verese, Bekr ile Halid'den kısas talep etmeye kâdir olurlar mı?

el-Cevap: Verese Bekr ile Halid'i tasdik iderlerse kâdir olurlar. Sulh münfesi olur.

5. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd-i sipahinin tımarı mahlûl oldukda ol tıardan tapuya müstehak olmuş bir mikdar arzda yıllar yılı Amr ile Bekr iştirak üzre sürüp nadas etdikten sonra Amr ol yerin eyüsünde Bekr'in izni yoğken tohum zer' idecek Bekr ol yerin yaramazın kabul itmeyüp ol tohumdan olan mahsulde seninle müşterek olalım deyû tohm-u mezburdan hissesini Amr'a virmek şer'an elinden gelir mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Câizdir.

6.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd mülk bostanlığını evladına vakf idüp ve evladı münkariz olduktan sonra benim ruhum için günde bir cüz tilavet oluna, mahsûlû ânın için zapt oluna deyû şart idüp tescil olduktan sonra Zeyd fevt olup Zeyd'in sağîr oğluna kıbeli's-şeri'de vasî olan Amr-ı mezbur bostanlığın içinde olan hasılın kemalin bulmadın bir miktar akçeye Zeyd'in zevcesi olan Hind'e bey' idüp

semenin alsa Hind-i mezbure nice müddet tımar idüp hasılın alacak zamanda mezbur oğlan fevt olup evlatdan kimesne kalmıyacak, ol bostanlığa mütevellî olan Bekr Hind'e ol iştirâ ettüğü hasılı virmemek istese şer'an virmemek elinden gelür mi? Beyan oluna.

el-Cevap: Ve dahî elinden gelmez.

7. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd fevt olup Zeyd'in varisleri Zeyd'in hatunu Hind'in davarları Zeyd'indir deyû da'vâ ettiklerinde Hind-i mezkure babasından irsle kendüye intikal ettüğün ispat idüp sicil olunup ba'de zaman Zeyd'in varisleri mezkur davarların her nev'i için sicil gerek idi. Mecmularına bir sicil kifayet itmez diseler şer'an da'vâları mesmu' olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

8. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd bazı kimesnelerden mudarabeye akçe alup, ol akçe ile bir gemi yapmaya mübaşeret etdikte, akçe sahipleri bilüp ol mal-ı mudarabe ile Zeyd gemi bina itmekten men itmeyüp sarîhan icâzet dahî virseler, Zeyd mal-ı merkumla bir gemi bina idüp gemi ile bir kaç sefer idüp bu mezburlara birer miktar virüp gemi deryada gark olup helak olcak, ol kimesneler mal-ı merkumu Zeyd'e tazmin ettirmek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Elllerinden gelmez.

9. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd ile Amr'ın müşterek birkaç bin akçesi olsa Zeyd Amr icazetsiz ol akçe ile ba'zı meta' iştirâ idüp geri bey' idüp bir miktar ribh hasıl olsa ol ribh şer'an müstekıl Zeyd'in olur mu? Yoğsa Amr ile müşterek mi olur? Beyan buyurula.

el-Cevap: Zeyd'in olur.

10. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir mecliste birkaç nefer kimesneler sohbet iderlerken ol kimesnelerin içinde Zeyd'in kolu ovanup Zeyd ol kimesnelerden Amr'a sen beni darp eyledin kolum senin darbından ovandı deyû da'vâ etdikte ol mecliste hazır olan kimesneler Zeyd'in da'vâsına muvafık Amr'ın üzerine şehadet eyleseler şehadetleri makbul olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Makbul olur adillerse.

11. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i müteehhil ile Amr-ı müteehhil Hind için her biri menkûhumdur deyû dâvâ etdikte ikiside talak-ı selâseye şart eyledikte Hind'i meclis-i şer'a götürülü, her gangimizi Hind tasdik iderse âharımız da'vâsından ferâgat eylesün deyüp ba'dehü Zeyd-i mezbûr Hind'i, meclis-i Şer'iden âhar yerde bulup, bazı kimesneler mahdarında da'vâ etdikte, Hind Zeyd'i tasdik idüp Zeyd de, Hind'i tasdik eylese, şer'an bu surette Zeyd'in zevcesine talak vâki olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Bu tasvir üzerine vâki olmaz.

12. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Gemide olan azablardan altı nefer azab taşra çıkup su olunmak istediklerinde bunlardan her biri kaçanların yerine bedel tutmağa kefiller olıcak reisleri bunların üçünü taşra çıkarsa ol taşra çıkanlar kaçıcak, reis gemi içinde olanlara bedel tutturup bedel akçesin alsa sonra ol bedel tutanlar kaçanlardan virdikleri bedel akçesin alabilürler mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamazlar.

13. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd karındaşı Amr ile babalarından irsle muntekıl olmuş incir bahçesini nice yıl şirket üzre tasarruf idüp sonra Zeyd fevt olup oğlu Halid dahî ammisı Amr ile mezbur bahçeyi yirmi yedi yıl şirket üzerine tasarruf idüp haliyâ, mezkur Amr, zikr olan bahçe hıyn-i kismette bana müstekıl hisse ta'yin olunmuş, şimdi bildim deyû da'vâ eylese, Amr'ın bu da'vâsı şer'an mesmu' olur mu olmaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima' eylemezler.

14. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in dârında ağaçtan çatma bir anbar olup Zeyd dâr-ı mezburu Bişr'e bey' eyledikte anbarı ifraz eylemeyüp bâ'de'l-bey' ben anbarı Bekr'e sattım deyû Bişr'in elinden almağa kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olmaz. İttisali kararla muttasıldır.

15. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind sağîr oğluna nafaka takdir ettirdikten sonra istidâne etmeyüp kendü malından beslese sonra yetime infak eylediği akçeyi yetimin malından şer'an alabilür

mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alabilür.

16. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Şefi-i şüf'a tutup aldığı evi semenin virmedin şefi' gâib olsa müşteri semenin virmedin gâib oldu ev benüm mülkümdür ben zabt iderin dise şer'an elinden gelür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelmez, şefi'a hüküm olundu ise.

17. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir cemaat bir karye kurbunda konup sakın ola gelmişler. Ol karye ahâlisi bizim mezralarımızı ve meralarımızı davarınız harab ider deyû ol cemaati ol mevzia konup sakın olmaktan şer'an men' idebilürler mi? Ol mevzi' ol karyenin mîrî mezraları olduğu takdirce? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Men' idebilürler.

18. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir karye ehline kasame hüküm olundukta ol karyeden Amr'ın evinde olan balığ oğlu dahî kasamede şer'an bile dahil olur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: Dahil olmaz.

19. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Hind bir maraza mübtela olup Zeyd-i tabip "bana fûlan kadar akçe verin Hind'i halas ideyin" deyüp kavlı olunan akçeyi bî-kusur alsa, tımar iderken Hind fevt olsa, şer'an varisleri akçeyi Zeyd'den almağa kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Ecr-i misilden zaitse alabilürler.

20. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd tilavet-i cüz için bir bezirhane vakf idüp tescil ve teslim ile'l-mütevellî eyleyüp fevt olsa nice yıllardan sonra mezbur vakf harabe müteveccih olduğu ecilden Zeyd'in varisleri mütevelli nâ-bedid olduğun kâdı'yı âharın ile Amr'a bey' eyleyüp Amr vakf-ı mezbur bezirhaneyi ta'mir idüp ol hakk-ı tilavet-i cüz için vakf eyleyüp fevt olsa nice yıllardan sonra Zeyd-i mezburun varisleri mezbur bezirhane bizim babamızın vakfıdır. Amr-ı mezburu ettüğümüz bey' sahih ve câiz değildir deyû bey'i fesh idüp babalarının vakfını mukarrar itmek isteseler şer'an ellerinden gelür mi? Beyan olunup müsâb

oluna.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

21. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Birkaç nefer kimesneler katl kastına gice ile Zeyd'in evi üzerine gelseler adamı katl idüp mal garet[yağma] itmeksüzün duyulup kaçsalar ol gice gelen hırsuzlardan Amr bile anda[kanka,yoldaş] idüğüne şahitler olup Amr'ın üzerine sabit olıcak şer'an Amr'a ne lazım olur? Beyan buyurula.

el-Cevap: Hapis ve ta'zire müstehak olur.

22. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind dokuz yaşında olduğu halde li-eb ve üm' ammisi hakim izniyle Hind'i Zeynep'in on bir yaşında oğlu Zeyd'e bir miktar akçe mehr-i muaccel vermek şartıyla nikahlandırırsa, meğer Zeynep ben ol akçeyi Hind'e baliğa olduğu zamanda harc iderin deyû ol akçeyi virmedin. Hind'i Zeyd ile cem' itmek şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: er-Ra'yü ile'l-Hakim.

23. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir evini havlısıyla kendünün dıvarı dibinde ev bina etmemek şartıyla Amr'a bey' eylese ba'de zaman Amr ol havlı içinde Zeyd'in dıvarı dibinde ev bina etmeğe şer'an kâdir olabilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Bey' sahih değildir.

24. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd mülk değirmenini sayir oğullarından kaçurup bir sağır oğluna hibe eylese amma sağır için kabz idivirmemiş olsa Zeyd fevt olduktan sonra sayir oğulları ol hibeyi kabul etmemek isteseler şer'an ellerinden gelür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Ellerinden gelmez.

25. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd İstanbul kadısından fûlan kazanın kadısına Amr için nakil getürdükte, Amr-ı mezkur zikr olan kazada bulunmayup oradan bir âhar kadılığa dahî gitmiş olsa, ba'dehü nakl-i mezkurun içinde mesdur olan gün zikr olan fûlan kazanın kadısından Amr için âhar kadılığın kadısına nakl olmak şer'an caiz olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Caiz değildir. Ol kâdînin katında şuhud-u tarıkla nakl sabit olduktan sonra tekrar şuhud-u tarık işhad eyleyüp kendünün katında naklin sübutun ve işhad eylediği şahidlerin esamisin naklin zeylinde yazup kâdı-ı âhara irsal eylemek gerektir.

26. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Dört nefer kimesne üç karye halkından dem da'vâsın idüp, kapudan kol getirüp, gelen kol karye halkını tutup Şer' ile üzerlerine kan sabit değil iken hilafı şer' birer miktar akçelerin alsa, sonra karye halkı akçelerin kol'dan alımayacak. Sebep olmak ile ol dört kimesneden talep eyleseler şer'an alabilürler mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Talep idebilürler.

27. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Hind kızı Hafsa-i nâ-bâliğayı Zeyd'e virip tezviç eylese, Zeyd onunla bâliğa olunca bir yerde bile olup yatup dursa hîynı bülüğunda Hafsa anasının nikahın kabul etmeyüp tefrikin talep eyledikte hâkimü'ş-şer' onun tefrikinde hüküm eyleyüp tefrik olursa ba'dehü Hafsa geri gelüp Zeyd'in evine girüp oturmağla şer'an Hafsa evvelki nikahı kabul etmiş olur mu? Olmadığı takdirce Zeyd Hafsa'nın nafakasına ve kisvesine ettiği harcın Hafsa'dan talep eylese Şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Nikah-ı cedid olmayınca menkûhası olmaz ve Zeyd Hafsa'dan nesne alamaz.

28. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd iki değirmen ocağın sipahiden tapulayup alsa ba'de zaman Amr ol iki değirmenin ortasında bir miktar yer tapulayup alup değirmen ihdas eyledikten sonra Zeyd ben bu değirmenlerin ocağın ve suyun sabıkan senden ilerü tapulayu dururin dimekle Amr'a ol sonradan ihdas eylediği değirmeni raf' ittirmek istese şer'an kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd'in değirmenlerine zararı olmıcak kâdir olmaz.

29. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd Amr'dan bir cariye satun alup kırk gün cariye Zeyd'in yanında olup hayız görmese Zeyd cariyeyi hayız görmez zan idüp vat' eylese ba'de zaman cariye-i mezbure hayız görse bu surette cariye-i mezbureye kable'l-istibra

vat' eylemek ile şer'an Zeyd'e fisk lazım olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Nesne hüküm olunmaz.

30.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind'in bir ağaçtan yapma anbarı olup Zeyd Hind'e "anbar yerini ver senin anbarını senin için bir âhar yerde yapıvereyin" deyüp Hind razı olup Zeyd anbarı bozup yerine kendü ev yapup Hind'e anbarı yapıvermeyüp anbarın ağaçları çürüyüp amelden kalsa şer'an Hind Zeyd'e anbarı tazmin ettirmeye kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olmaz yerini alır.

31.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a iki ay miktarı hizmet eylese amma Amr-ı mezkur sabikan ta'yin-i ücret eylemese ve "hizmet ile emeğin zâyi olmaya" dimese ve bi'l-cümle ecrini ifham eder nesne söylemese bu surette şer'an Amr'dan Zeyd'e nesne hüküm olunur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Hüküm olunmaz.

32.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in tasarrufunda olan yerlerini Amr bi-tarîki'l-gasb ziraat ve hırsaset eylese şer'an Amr-ı gâsıbdan Zeyd-i mağsubun minh'e ait olan nedir? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Yerini alır ve noksan-ı arz hüküm olunur.

33.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd

hasmı Amr'la nâibe murafaa olunmağa razı olmasa nâibin Amr'a nisbet-i tutum eylediği haysiyetten kâdı-i asla murafaa olunuruz dise sonra mezkur nâib mezbur Zeyd'e mahdar gönderüp getürdüp Zeyd'in üzerine hüküm eylese şer'an ol nâibin hükmü nafız midir? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Şer'î ise nâfizdir.

34.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd

bir yaya yerinde olan harap değirmen ocağına, benimdir deyüp bey' eylese şer'an onun bey'i sahih midir? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Sahih değildir.

35.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd

hal-i sıhhatinde bağını bi'r için vakf etdikten sonra fevt olsa şu halde verese

biz Zeyd-i müteveffanın vakf ettiğin tutmazız diseler şer'an ellerinden gelir mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Teslim ile'l-mütevelli oldu ise ellerinden gelmez.

36. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd zevcesi Hind'i boşadıkda Hind'in bir ineğin ve bazı dahî ancak nisaya salih olur esbabın alıkosa sonra Hint ol ineği ve ol esbabı şu kadar deyüp aleni eylese yemini ile şer'an Zeyd'den alabilür mi? Zeyd'in kendi mülkü idüğüne şahitleri olmicak. Beyan buyurula.

el-Cevap: Hint hassaten nisaya salih olur esbabı alabilür.

37. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir kuluna beş yıl hizmet ile âzât ol deyüp abd-i mezkur bir miktar hizmet idüp Zeyd benim muradımca hizmet eylemedin deyû abd'i bey' eylemek şer'an elinden gelir mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Sene üzerine kitabet kesdi ise mükatebin rızası olmayınca bey' eylemek elinden gelmez.

38. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hint maraz-ı mevtinde mehrini zevci zeyd'e hibe idüp fevt olsa Hind'in sair varisleri maraz-ı mevtinde hibe etti kabul etmeziz deyû mehrini zeyd'den talep eyleseler şer'an alabilürler mi? Alamazlar mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Hisselerin alabilürler.

39. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olup nâ-bâliğ oğlanların terk eylese, vasî olan kimse yetimlerin kemalin bulmuş hasılını Amr'a bey' eylese Amr hasılı biçüp cem' idüp der-anbar idincek yetimlerin velisi vasînin bey'in kabul etmeyüp Amr'dan yine talep eylese şer'an alabilür mi? Alamaz mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Alamaz

Suret-i mezkurede; Amr hasılı biçüp cem' idüp der-anbar edincek Bekr gelüp ziyade eylese şer'an Bekr hasılı Amr'dan alabilür mi? Alamaz mı? Beyan buyurup müsâb ve mecur olasız.

el-Cevap: Alamaz. Vasî'nin Amr'a bey'inde gabn-i fahiş verdiği sabit değilse.

40. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i mütevellî Amr imama vakıftan vazife ta'yin olunan galle'yi zapt idüp Amr'a teslim etmedin uclen fevt olacak Amr galle-i merkumeyi Zeyd'in metrûkatından şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alamaz.

41. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in ve Amr'ın üzerine kan iftira olunsa inkardan evliya-i maktül ile ol diyarda durmamak şartı ile bin akçe üzerine sulh olunsa şe'ran bu şart ile olan sulh sahih midir? Beyan buyurula.

el-Cevap: Şart fasittir sulh sahihtir.

42. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a meclisi şer'iden hariçte "bana benüm murisim olan Bekr'den intikal etmiş senette Bişr'de yüz akçem vardır talep idersin" didikte Amr i'tiraf eylese ba'de zaman Zeyd Amr'dan mal-ı merkum talep idicek Amr "benim Bişr'e beşyüz akçe deynim var idi. Ol akçeye Bekr kefil olmuş idi. Bekr'in bende akçesi var didigüm ol akçe idi" dise şer'an istima' olunur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

43. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd eğer şürb-i hamr idersem zevcem Hint benden üç talak boş olsun deyüp ba'dehü Zeyd-i mezbur arak içmek ile Zeyd'in zevcesine talak vâki olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Vâki olmaz.

44. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd mücerret iken eğer hamr içecek olursam ve hamr olan sohbe varacak olursam dünyada....avret çıkınlanup Bana helal oldukça üç talak boş olsun dedikten sonra Hind'i nikahlansa haliyâ Zeyd hamr sohbetine varup hamr içse Hind'e şer'an üç talak vâki olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Vâki olmaz.

45. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i hatip Amr-ı hatib'e hımar dise şer'an Zeyd-i mezkura ne lazım olur? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Nesne hüküm olunmaz.

46. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr'ın müşterek yüz yundu olup mezkur Bekr'e "gel bize yoldaş ol varalum yundları satalum fâidesin beraber taksim idelüm" deyüp Bekr razı olup mezkurlarla sefer idüp yundlar satıldıkta Bekr'e fâideden nesne virmemek isteseler şer'an kâdir olurlar mı? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olurlar. Bekr ecr-i misil alır.

47. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'dan öğretmeye aldığı taya bir miktar buğday tahmil idüp degirmene iletüp degirmende bağladığı yerden bendin bozup kaçup yolda giderken düşüp helak olsa şer'an Amr Zeyd'e tayın kıymetin tazmin itdirebilür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd sarîhan veya delâleten me'zünse tazmin ettirilmez.

48. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'le Amr'a babalarından irsle intikal eden evleri taksim olunmadın ol evler kurbunda Bekr, evinin zikr olunan evler canibinden kapu ve pencere açup ol kapu ile pencereden zikr olunan evler içinde ehl-ü ıyâl olıcak yerler görünmekle havale[görmeyi engelleyen duvar gibi perde] olsa Zeyd'le Amr ba'de zaman zikr olunan evleri taksim ettiklerinde Zeyd havale-i mezbureyi Bekr'e def' ettirmek şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelür.

49. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in Amr'a bir miktar akçe deyni olup zevcesi Hind ol akçeye kefil olsa ba'dehü Zeyd âhar yere gidüp eğer Hind ol akçeyi zimmetine alursa Hind'e sen talak vir deyû Bekr'i vekil eylese Bekr gelüp Hind'e sana talak viriz kefil olduğun akçeyi zimmetüne al didikte, Hind ol akçeyi kendi üzerine alup Bekr Hind'e talak virse Hint ol akçeyi Amr'a eda ettüğü takdirce Zeyd geldikte Hind ol akçeyi Zeyd'den talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Alamaz.

50. Bumes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Yetimlerin babasının annesi ile eytâmın annesinin annesi velâye ile eytâmın malını zapt eylemede niza' etseler ana baba tarafından cedleri ben eytâmı

nafakasuz barınmalarını dahî zapt ederin dise ve hem kendünün elinde malı olup eytâmın malını telef itmek ihtimali ekser olsa ve ana tarafından cedleri fakir olsa bu surette eytâmın malın zapt itmeye anne tarafından cedleri şer'an müstehak olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Vasî zapt eder.

51. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind fevt olup sağîrini ve sağîrasını ve zevci Zeyd'i terk eylese ba'dehü sağîrin ve sağîranın anaları Hind'den cihet-i irsle intikal iden akçe ve esbabı babaları Zeyd-i mezkur kabz idüp mezkurun kabzında iken ol dahî fevt olup zikr olan sağîr ile sağîra ve zevcesi Zeynep'i terk eyledikde hüküm ol vakit Zeyd-i müteveffanın muhallelfatını kısmet iderken mezkurlar bize anamızdan intikal iden akçe ve esbabı babamız bize zapt ve hıfz idivirmek içün alup dururdu, fevt oldu üzerinde kaldı dediklerinde şahit lazım olup Hind'in li-eb ve li-üm karındaşları bizim kız karındaşımız Hind'den mezkurlara cihet-i irsle intikal eden akçe ve esbap babaları Zeyd fevt oldu üzerinde kaldı deyû şahadet eyleseler bu surette mezkurların dayılarının şahadeti udûl oldukları takdirce şer'an makbul olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Makbul olur.

52. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr boyacıya yetmiş dokuz altınlık lök virüp bununla bana ipek boyası vir dise Amr'ı mezbur dahî alup ipeği löke boyamayup bakkama boyayacak sonra Zeyd-i mezbur lökün kıymeti ziyadedir bakkamın kıymetinden deyû Amr-ı mezkurdan bir miktar akçe alsa şer'an ol akçe Zeyd'e haram olur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: Haram denilmez.

53. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind'in sakine olduğu vakıf dükkân yanıp Hind kudretine göre ol dükkânı ta'mir idüp sakine olurken vakfın mütevellisi dahî eyüce ta'mir idemezsen senden aluruz âhara viririz dise şer'an elinden gelür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelmez. Bu cins teklîf şer'î değildir.

54. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i zaggının ebâ an-ced altmış yıldan beru irsle intikal ide gelen mülk evlerine cemaat-ı zaggıden bir taife bu evler âyende ve revende içün vakıftır diseler şer'an bunların sözleri ile ol evler vakıf olup Zeyd-i mezkurun yedinden alınur mı? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Şehâdet iderlerse hüküm olunur.

55. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in bî-harap bâğı olup Amr-ı âlime bâğ-ı mezkurun nısfını hazret-i rasül aşkına sallallahü aleyhi ve sellem hibe ettim tımar eyle deyüp, Amr tımar idüp, on yıl miktarı tasarruf idüp, Amr fevt olup, oğlu Bekr'den Zeyd bâğ'ı talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: İstima' eylemezler.

56. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i müteveffanın muhallefâtı kısmet olunurken Amr bile hazır olup Zeyd'in zimmetinde şu kadar akçe vardır deyû da'vâ etmeyüp beş sene sonra Zeyd'in zimmetinde şu kadar akçe kaldı deyû da'vâ eylese şer'an da'vâsı istima' olunur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: İstima' olunur.

57. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr ile bir miktar müsahabet idüp hîn-i müfarakatte Zeyd Amr'a seni Allah'a ısmarladım dise şer'an Zeyd'e ne lazım gelür? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Nesne lazım olmaz.

58. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd anasından intikal iden bâğını on üç yıl miktarı tasarruf etdikten sonra Amr ben bu bâğı merhume anandan satın alup dururin deyû huccet ibraz eylese ve huccette mukayyet olan şahitler bizüm huccetten haberimiz yok biz bu kaziyyeyi bilmeziz diseler şer'an Amr'ın da'vâsı mesmu' olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

59. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Bir şehirden Zeyd ile Amr sefere gidüp bir yıldan sonra Zeyd gelüp Amr nice oldu dediklerinde fûlan şehirde kaldı ol dahî gelür deyüp sekiz yıl geçüp

Amr'ın hayatı ve mematı malum olmayup Amr'ın varisleri Amr'ı Zeyd'e bildirmeğe şer'an kâdir olurlar mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Kâdir olmazlar.

60. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'dan bir cariye şirâ idüp dört günden sonra hamli zahir olucak Zeyd-i müşteri fesh itmek istese şer'an kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Şehadet-i ricalle ya racül-ü vahit ve imraeteyn şehadetiyle Amr elinde iken hamli vardığı sabit olursa veyahut hatunlar hamli vardır didükten sonra Zeyd'in hakk-ı reddi olmaduğına Amr'a yemin teklif olunup nükül iderse red idebilür.

61. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir kıt'a vakıf yerini yirmi yıldan beru beratı şahî ile tasarruf idüp öşrünü bir mescidin imamına virir gelse haliyâ imam olan kimesne ol yeri Zeyd'den aliverin ben tasarruf iderin dise şer'an kâdir olur mu? Beyan buyrula.

el-Cevap: Kâdir olmaz imam, gallesi vakıfsa.

62. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in tasarrufunda olan yeri müteveli-i vakf, arz-ı mezbure ben haliyâ müteveli olduğum vakıftandır deyû dava idüp beyyine ikamet eylese Bekr-i sipahi arz-ı mezbure benim sipahilik yerimdendir deyû da'vâ idüp beyyine ikamet eylese her birisi tarih beyan eylemese şer'an gangisinin beyyinesi muteberdir? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Vakıf beyyinesi evvelidir.

63. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Bir yetimin anası er'e varsa ammisi olan Zeyd "ben alurin nafakasız beslerin" dise anası dahî "nafakasız ben beslerin" dise yetim dahî üç dört yaşında olsa şer'an bunların gangisi alır? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Ammisi ehaktır anası zevc-i ecnebiye vardı ise.

64. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Hind'in kızın nikahlanup Hind'in evinde Hind ile sakin olurken Hind fevt oldukça Hind'in evi içinde Zeyd'in bazı esbapları olup ol esbaplar

Hind'indir deyû varisler zapt itmek istiycek, Zeyd benimdir deyû yemin itmek ile esbapları şer'an alabilür mi yoğsa beyyine mi lazım olur? Beyan buyrula.

el-Cevap: Yeminiyle alabilür.

65. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind-i müteveffa cümle emlakını zevci Zeyd'e kıymet-i misliyle maraz-ı mevtinde bey' idüp teslim eylese verese bey-i mezburu kabul etmeyüp fesh itmek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Ellerinden gelür.

Suret-i mezburede; Bekr-i kâdî bey'in sıhhatine ve akçesinin vakfiyyetine hüküm eylese nafiz olur mu? Beyan buyrula.

el-Cevap: Olmaz

66. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd seferde fevt oldukta Zeyd'in oğlu Zeyd'in davarına metrûkatından izn-i hakimsüz harç idüp davara yedirse gayr-ı verese ol harcı kabul etmeyüp mezbura ol metrûkatı tazmin ettirmek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Ellerinden gelmez.

67. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr iştirak üzerine bir cariyeyi dört bin akçeye iştirak eyleseler amma ol cariyenin kıymeti elli bin akçe olsa sonra Amr ol cariyeyi Zeyd'in izni olmadan tasarruf idüp hamile olıcak. Zeyd ol cariyenin Amr'dan kıymet-i nısfını mı alır yoksa semen-i nısfını mı alır? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Hiç birisin alamaz. Ukr alır.

68. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind'in zevci Hind'e rospî didüğün Hind ispat edicek şer'an zevcine ne lazım olur? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Lian lazım olur.

69. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr ile ortak olup Zeyd mekanında kalup Amr haml-i esbab ile sefer idüp vardığı şehirde daralup esbabın bir miktarın satup bir miktarın alup dârü'l-harbe gidüp yolda giderken harâmîler Amr'ın esbabın elinden alsa Zeyd Amr'a kendünün olan malı tazmin ettirmek istese şer'an ettirebilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Tazmin ettiremez Amr muhalefet etmedi ise.

70. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olıcak, Amr gelüp ben Zeyd'in varisiyin diyüp ve irsini ispat etmedin Zeyd'in anası Hint da'vândan ferağat eyle diyüp Amr'a dört bin akçe verse, Amr da da'vâsından ve nizaından feragat idüp ibra ve iskat olunsa sonra Amr verasetin ispat gene miras talep eylese şer'an istima' olunur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

71. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Birkaç kimesneler Zey'den bir miktar akçe da'vâ ettükde Zeyd-i mezbur ol kimesneler şirret ile ve fesat ile maruflar olmaktan dahî artuk da'vâ ideler deyû havfından da'vâ olunan akçeyi ikrar idüp bir miktar akçe üzre ol kimesneler ile sulh ve ibra idüp bedel-i sulhun bir miktarını teslim idüp ba'dehü Zeyd-i mezbur “ben havfımdan ikrar ittüm idi. İkrarımda kâzip idüm” deyû sulh fesih idüp bedeli sulh deyû verdiği akçeyi zikr olunan kimesnelerden talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

72. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i yetim bâliğ olcak Amr-ı ecnebî yedinde olan ba'zı emlakı babasının mülk idüğün ispat idicek şer'an alabilür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Alabilür. Ecnebî elinde rehin değilse.

Suver-i mezbûrede; Hind-i mezbure on yaşındayım ben baliğa oldum deyüp Zeynep marifeti ile mezbureler rızasız Amr'a nikah olunsa nikahı şer'an muteber olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Olmaz.

73. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd maraz-ı mevtinde Amr'ı metrûkâtına vasî nasp idüp fevt olıcak, Amr

metrûkât-ı mezbureyi kabz etdikten sonra beytû'l-mal emini Bekr ol metrûkâtı Amr'ın elinden alsa ba'dehü Zeyd'in veresei gelecek olsa, ol metrûkâtı Amr'dan mı talep ider yoğsa Bekr'den mi talep ider? Beyan buyurula.

el-Cevap: Bekr'den talep iderler.

74. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd kâdî huzurunda Amr'dan sekiz yüz akçe da'vâ eyledikde nedendir deyû sual olundukda bir defa karz verdim idi dise ve bir defa dahî emanet kodum idi ondandır deyû cevap virdükte kâdî red eyledikten sonra muslihıyn vasıtasıyla dört yüz akçe üzerine sulh olunup ibralaştıklarından sonra Zeyd karz dediğime şahitlerim vardır diyüp tekrar gene da'vâ eylese şer'an da'vâsı mesmu' olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

75. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i müteveffanın varisleri Amr'a babamızın sende bin akçesi kalmıştır deyû on iki yıldan sonra da'vâ idip ispat etmedin Amr' ın dört beş bin akçelik mülk evini zulmen elinden bir âhara bey' etseler sonra Amr ol satılı evini bi-hasebi'ş-şer' müşteriden yahut satan varislerden talep eylese almaya kâdir olur mu? Beyan kılınup musap oluna.

el-Cevap: Zü'l-yedden alabilür.

76. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i imam mahallesi halkından Amr'a gel şu hususu ıslah idelüm didikde Amr dahî mukabelede şimdi senin ardında namaz kılmalı olmazdık dise şer'an Amr'a nesne lazım olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Nesne hüküm olunmaz.

77. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i zimmî Müslüman olup ba'dehu daru'l-harbe varup mürted olsa daru'l-harp'ten gelüp, müslüman olsa Zeyd'e şer'an nesne lazım olur mu? Beyan olunup musab oluna.

el-Cevap: Nesne lazım olmaz.

78. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olup li-ebeveyn ammisi Bekr'i ve zevcesi Hind'i ve li-üm kız

karındaşı Zeynep'i terk eylese şer'an kısmet-i tereke ne vechile olur?

el-Cevap: Hind'e rubu', Zeyneb'e südüs, bâki Bekr'e.

79. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd kendü malıyla ba'zı mülk satun alup eline huccet-i şer'iyye dahî alsa sonra mezbur Zeyd oğlu Amr ile aralarında olan mal-ı müşterekten ba'zı emlak dahî alsalar haliyâ Amr ve Zeyd fevt olup varisleri ihtilaf idüp zıkr olan emlakın ba'zını Zeyd'in varisleri Zeyd müstekıl kendü malıyla almıştır deyû ikamet-i beyyine eyleseler Amr'ın varisleri, cümlesi mal-ı müşterekten alınmıştır deyû ikamet-i beyyine eyleseler şer'an gangisinin beyyinesi evvelidir? Beyan buyurup musap oluna.

el-Cevap: Veresenin beyyinesi evvelidir.

80. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'dan karz-ı hasen altmış akçe alup mülk bağçesini Amr'da rehin koyup mezbur akçeyi eda edince bağçenin meyvesini ekl eylediyse Zeyd mezkur olan akçeyi Amr'a eda etmeden fevt olsa Amr'ı mezbur bağçeyi Zeyd'den iştirâ ettim deyû ikamet-i beyyine eylese müteveffanın varisleri altmış akçeye rehindir deyû ikamet-i beyyine eyleseleler şer'an gangisinin beyyinesi evvelidir? Beyan buyurup musab oluna.

el-Cevap: Amr'ın beyyinesi evvelidir. Bey' beyyinesi rehinden evladır.

81. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in mükatep ale'l-mal'ı Zeyd'in evinde sakin olmayup giceyle âhar yirde sükun murat idecek, Zeyd razı olmayup gice gel evimde yat deyûp ve bedeli kitabet için mükateb-i mezburdan kefil bi'l-mal talep itmek şer'î midir? Beyan buyurup musab oluna.

el-Cevap: Hiç birisi şer'î değildir. Bedeli kitabete kefalet sahih olmaz.

82. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olup bir bâliğ oğlunu ve ümmü'l-veledi olan cariyesini ve cariyeden olan nâ-bâliğ oğlunu terk idüp ve onun dahî cariyesini terk eylese mezbure ümmü'l-veledi olan cariyeye âhar kadılıkda Amr'a nikahlandığı sebepten Zeyd'in bâliğ oğlu "sağır karındaşımı irsle müntekıl olan cariyesiyle

alurun zapt iderin anasına virmezın” dise şer’an alup zapt idebilür mi idemez mi? Beyan oluna.

el-Cevap: Alabilür.

83. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr bir çaydan birer miktar su alup birer değirmen ihdas idüp ba’de zaman su iki değirmene vefa eylemeyüp Zeyd benim değirmenim on yıl evvel yapıldı deyû ispat idüp suyu külliye almak talep eylese şer’an kâdir olur mu? Beyan buyurup musap oluna.

el-Cevap: Mücerret bu sözle kâdir olmaz.

84. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd hatunu Hind’e talak virüp Hind’in elinde Zeyd’den bir yaşında bir oğlu olup Zeyd Hind’in elinden almaya şer’an kâdir olur mu? Beyan buyurup musap oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz zevc-i âhara tezevvüç olmayınca.

85. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd

bir kıt’a vakıf yeri mütevelliden mukataa ile alup üzerine ev bina eylese sonra ol mütevellî ma’zûl olup Bekr mütevellî olıcak Bekr-i mezbur ol yeri Zeyd’den alup âhara mukataaya vermek şer’an elinden gelür mi?

el-Cevap: Elinden gelmez. Ecr-i misille Zeyd elinde ibkâ olunur. Arz-ı vakıfta bina olunan ev kal’ olunmadı.

86. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd maraz-ı mevtinde zevcesi Hind’e bazı esbap hibe idüp Hind ol esbabı kabz etdikten sonra Zeyd fevt olup Hind’den gayrı varisi olmasa ol esbabı Hind beytûlmalcıya göstermeyüp bey’ idüp ekl eylese şer’an helal olur mu olmaz mı? Beyan buyurup musap oluna.

el-Cevap: Helal olur. Hibe-i mariz beytü’l-maldan mukaddem olmaz.

87. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir miktar buğdayını kıtlık zamanında koç konumu va’de ile bir miktar akçeye Amr’a bey’ eylese ol bey’ şer’an sahih olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Müteâkideyn ol vakti bilürlerse caizdir.

88. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd tasarruf ettiği mîrî yerin civarında hınzır sayd için bir kuyu kazsa, âhar

karyeden Amr'ın bir öküzü gelüp ol kuyuya düşüp ol kuyunun içinde helak olsa şer'an ol öküzü Amr'ı mezbur Zeyd-i mezbura tazmin ettirebilür mi? Beyan olunup musap oluna.

el-Cevap: Tazmin ettirilmez.

89. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i mütevellî Amr-ı câbî'yi cibayetden çıktı deyû yerine Bekr'i nâib-i menab gönderüp Bekr-i mezkur birkaç gün hizmet idüp Amr cihet-i cibayete kemâ kâne mutasarrıf idüğü malum olup Amr-ı mezkur Zeyd'den ol mâbeyn'in vazifesini talep etdikte Zeyd, Bekr hizmet etti deyû Amr'a virmemeğe kâdir olur mu? Beyan buyurup musâp oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz.

90. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd elinde tasarruf idedurduğu vakıf yeri âhar köye gitmek ile mütevellisi ol yerin tapusunu alup Amr'a virse Zeyd bi'l-fiil elinde tasarruf idedururken mütevellî tapusun alup âhara vermek şer'an sahih midir? Beyan kılınup musab oluna.

el-Cevap: Sahih değildir.

91. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in kul'u Amr'ın oğlunu katl ile mezbur Zeyd mezkur kulunu Amr'a teslim etdikten sonra ehl-i örf Zeyd'den cerime talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alabilür.

Katilin mevlasından cerime hüküm olunmaz.

92. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in Amr üzerinde mal-ı mudarabeden bir miktar akçesi olsa idi, ol akçeyi Amr'dan almadan Amr üzerinde karz olsun diyüp Amr dahî kabul eylese sonra Amr'ın mebî'i deryada gark olup mal-ı merkum zayi olucak, Zeyd mal-ı merkumu şer'an Amr'a tazmin ettirilebilür mi? Beyan buyrula.

el-Cevap: Tazmin ettirilmez.

93. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd yedinde olan Amr'ı Bekr, "Amr ibakat ideli on aydır abd-i âbıkımdır mülkümdür deyû" beyyine ikamet eylese, Halid Amr iki yıldan beri

mülkümde dir abd-i memlûküm'dür deyû beyyine ikamet eylese, şer'an gangisinin beyyinesi muteberdir? Beyan buyurup musab oluna.

el-Cevap: Bekr'in beyyinesi evvelidir.

94. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Eğer sen iş bu diyeti şu miktar mal üzerine sulh etmezsen katl olunursun deyû Zeyd tahvif olunup Zeyd katl havfinden, husus-u mezburu mal-ı merkum üzerine hasımla sulh eylese şer'an sulh-u mezbur sahih olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Sahih olur.

95. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd Amr'dan mudarebe ile bir miktar akçe alup tasarruf iderken asıl maldan ziyan eylese Amr-ı mezbur ol ziyanı Zeyd-i merkuma tazmin ettirmek dilese şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz. teaddî ve muhalefet eylemedi ise.

96. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd arz-ı meyyitte te'hir-i da'vâya ömrü yoğiken te'hir idüp on yıldan sonra da'vâ eylese şer'an da'vâsı istima' olunur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima' edilmez.

97. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd vakfın bir dükkanında icare ile sakin iken mezbur dükkanı Amr'a virüp yevmî bana iki akçe virüp icaresini dahî vakfa verirsin, ömrün oldukça sakin ol dese, Amr dahî kabul idüp yevmî iki akçe Zeyd'e virüp icaresini dahî vakfa virüp beş ay sakin olduktan sonra Zeyd-i mezkur Amr-ı mezburu dükkandan çıkarup kendi sakin olsa Amr dahî beş aydan beri Zeyd'e virdüğü yevmî iki akçeyi talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Alamaz.

98. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Birkaç nefer kimseler Amr'dan iki bin akçe da'vâ ettiklerinde Amr inkardan mezkurlara bin dört yüz akçe virüp sulh eylese, mezkurlar bedel-i sulhu kabz idüp, yedi sekiz aydan sonra Amr sulhu feshedüp bin dört yüz'den gayrı dokuz bin akçe aldirdunuz ehl-i örfe deyû mezkurlardan iki bin yedi yüz akçesini alsa, mezburlar Amr'dan iki bin yedi yüz akçelerini yine talep

eyleseler şer'an alabilürler mi alamazlar mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamazlar bi-ğayri hakkın almadı ise.

99.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd mutasarrıf olduğu sipahi arzından mezraasını üç yıl ziraat etmeye sülüs-ü hisse hasıl olmak üzerine Amr'a virse ba'dehü üç yıl tamam olmadan Zeyd fevt oluncak oğlu Bekr zikr olan mezraayı Amr'dan talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı?

el-Cevap: Alabilir.

100.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Hind babasından irsle müntekıl olan hissesin kız karındaşının zevci olan Zeyd'e hibe eylese Zeyd ıvaz virüp kabz etdikten sonra Hind-i mezbure âna varıp hibesinden rucu' idüp yine hissesin Zeyd'den talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

101. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd'in hatunu Hind ile nizaları olup, Hind boşanmak talep idüp Zeyd Hind'e bir miktar esbap virüp "var Allah'a ısmarladım" diyüp amma talak zikr etmese şer'an Hind boş olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Niyeti talaksa boş olur.

102.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Hind âhiret oğlu Zeyd'e cemî evlerin ve esbapların bi'l-küllîye hibe idüp eline teslim eylese Zeyd alup kabz eylese ba'de zaman Hind marîza olup yataarken dahî "cemî' ben malik olduğum rızkım ne var ise hep oğlum Zeyd'e hibe idüp dururın kimesne mani olmaya" deyüp vasiyet eylese dahî fevt olsa ba'de'l-fevt beytü'l-malcî "mezkure Hind evlerinden çıkmamış tahliye olunmadı hibesi sahih değildir ben kabul etmezsin hep alrın ben zapt iderin" dise şer'an elinden gelür mi?

el-Cevap: Tahliye ve kabz bulunduğu sabitse elinden gelmez.

103.Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd bir emire şetm itse bir emir dahî Zeyd'e "kafir oldun" dise Zeyd, "kafir sensin" dise şer'an Zeyd'e ne lazım gelir?

el-Cevap: Ta'zire müstehak olur.

104. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a eğer fûlan nesneyi sana hibe etmezsem avratum üç talak boş olsun dise, Zeyd Amr'a ol dediği nesneyi hibe etmese Zeyd'ün avratı üç talak boş olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Âhir ömürlerine dek hibe eylemezse boş olur.

105. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i müteveffadan tapu ile aldığı vakıf yeri mütevellî marifetiyle Amr'a satsa sonra gene rucu idüp almak istese şer'an alabilür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Alabilür. Bey'i sahih değildir.

106. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i sipahinin tımarına müteallık yerde Amr'ın bir değirmeni olup kargir olan değirmenden sipahiy-i mezkur yılda bir müd' buğday alagelmiş olsa ba'de zaman mezkur değirmen harap olup üç yıl miktarı yürümeyüp kalmış olsa haliyâ sipahiy-i mezkur zikr olan üç yılın buğdayını Amr'dan talep eylese şer'an Amr virmemeye kâdir olur mu?

el-Cevap: Kâdir olur amma sipahi dahî yeri gayra verebilir.

107. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd zevcesi Hind'e eğer senin fûlan mekandaki bağına varup üzüm ekl idersem sen benden bâin talak boş ol dise sonra Zeyd Hind'in zikr olan bağından üzüm ekl eylese, dahî bir imamın kavliyle zevcesi Hind'e sen benden bâin talak boş oldun diyüp, şahitsüz "bana helalliğe gelürsin" didikde ol dahî "vardım" Zeyd dahî "aldım" dise şer'an bu surette Zeyd'in Hind'e nikahı sahih olur mu olmaz mı? Beyan oluna.

el-Cevap: Sahih olmaz. La nikaha illa şuhud.

108. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i Müslim Amr-ı Yahudiye bir miktar akçe virüp muamele-i şer'iyye idüp mezbur akçeye Bekr-i Yahudi zevcesi Hind-i Yahudiye ile kefil olup sonra Bekr-i Yahudi gaybet edincek mezbur Zeyd mezkure Hind'e zikr olan akçeye zevcin, "Bekr-i Yahudi ve sen dahî kefilisin" didikde Hind dahî "gerçeksın gerçeksın" dise sabıkda kefil olduğunu ispat idemese Hind'in gerçeksın gerçeksın demesiyle Hind'in kefaleti şer'an sabit olmuş olur mu

olmaz mı? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Hezlen didi ise sabit olmaz.

109. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd....validesi olan Hind’e eğer sen Amr’a nikahlanırsan “ben seni evime getirmem getirirsem avratum üç talak boş olsun” dise sonra Hint Amr’a nikahlanup Zeyd zevcesine bâin talak virüp ba’de’l-idde Zeyd validesini evine götürüp ba’dehü zevcesi Zeyneb’i geri nikahlanup sonra Zeyd’in evine Hint gene gelicek şer’an Zeyd’in avratına talak-ı selâse vâki olur mu? Beyan buyrula.

el-Cevap: Vâki olmaz.

110. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i maktul bulunduğu mevzı’dan nida olunsa, nida avazın nice karyeden istima’ itseler amma ba’zı karye karîb ve ba’zı baîd olsa amma avaz işidilse şer’an Zeyd’in diyeti karîb olan ehl-i karyeye mahsus mudur yoksa nida işidilen karyelere âm mıdır? Beyan oluna.

el-Cevap: Akrabine hüküm olunur.

111. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir

imaret ki nâzırı fevt olup imaret üzerinde vazifesinden birkaç aylık akçesi kalsa varisleri talep idüp alabilürler mi şer’an? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Alabilürler.

112. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd’in cürmü sabit oldukda ehl-i örfün cerime deyû Zeyd’den alduğı akçeyi on yıldan sonra ehl-i örf fevt olucak veresesinden Zeyd talep idüp almaya kâdir olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Kâdılar istima’ eylemezler.

113. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Kafirin kafir üzerine şهادeti şer’an mesmu’ olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Mesmu’ olur adil olucak.

114. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i Müslim Amr-ı Müslime “sen tamam müslüman değilsün. Zira mahalle halkı ile da’vân olmayınca mescide gelmezsin” dise şer’an Zeyd’e nesne

lazım olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Nesne lazım olmaz.

115. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd oğlu Amr'ı övdükde Amr'a ba'zı esbab vireyin deyû va't eylese ba'dehü Zeyd va't itdüğü esbabın ba'zın virüp ba'zın virmeden Amr fevt olsa, Amr'ın zevcesi Hind bâki kalan esbabı Zeyd'den talep eylese şer'an hüküm olunur mı olunmaz mı? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Hüküm olunmaz.

116. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'ın kızı Hind'i tezevvüç itmek murad ittikte Zeyd Amr'a başlık namına şu kadar akçe virse şer'an Zeyd Amr'a ol kadar başlık namına verdiği meblağ Amr'dan talep idüp almağa kâdir olur mu?

el-Cevap: Olur.

117. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i zimmî hal-i sıhhatinde tasarrufunda olan emlakını evladına ve evlad-ı evladına batnen ba'de batnin vakf eylese şer'an vakfiyyeti caiz olur mu olmaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Câiz olur.

118. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a "eğer senin ile bir sofrada taam ekl idersem avratım boş olsun" didikten sonra Zeyd Amr ile o sofraya oturmayup ayak üzerine dururken tabak içinden Zeyd Amr ile taam ekl eylese bu surette şer'an Zeyd'in avratına talak vâki' olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Vâki' olmaz.

119. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in Amr'dan iştirâ ittüğü Hind-i gayr-ı hamilinden altı aydan ekalde hasıl olan veledi, Hind'e tabi olur Zeyd'in mülkü mü olur yoğsa müddet-i hamlden ekalde vâki' olmak ile Amr'ın mülkü mü olur şer'an? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd'in mülkü olur.

120. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'dan iştirakin da'vâ etdüğü yerde Zeyd ben iştirakten feragat ettim

senin olsun dıcek Amr ol yeri müstekıl kendünün olması üzerine huccet aldıktan sonra Zeyd gene iştirak da'vâsın eylese şer'an da'vâsı mesmu' olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima' olunmaz. Da'vâdan ibrâ eyledi ise.

121. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Şehir içinde tarîk-ı âm üzerinde bir maktûl bulunsa kurbunda bir def'a adam katli ile müttehem olan Zeyd'in mülk kârhanesi olsa şer'an Zeyd-i mezkura nesne lazım olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Hâssaten Zeyd'e nesne hüküm olunmaz.

122. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'dan bir meta' iştirâ etdikte şu miktar akçeye iştirâ ettim dise amma tüccar beyinde bey' şira altun ile olur olsa sonra Zeyd Amr'a altun virmek istedikde Amr altunu almayup ta'yin olunan akçeyi almak şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Elinden gelür.

123. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir miktar akçe vakf idüp muamele-i şer'iyye olunup ribhi imamla müezzine verile deyû şart eylese haliyâ imam olan Amr muamele-i şer'iyye ile olan ribih haramdır dise şer'an Amr imama ne lazım olur? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Tевbe ve istiğfar lazım olur.

124. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind bazı kimesneler huzurunda Zevci olan Zeyd'e yüzi örtülü iken mehr-i müeccelin hibe eylese ba'de zaman Zeyd fevt olup Hind mehrini Zeyd'in metrûkatından talep etdikte hibeye şahit olan kimesneler Hind'in üzerine şehadet etmeli olıcak, Hind bazı hatunlar içine girüp yüzüm örtülü iken şahitler beni bilsünler deyû teklif edebilür mi yoğsa hasım Hind'e yüzünü aç şahitler seni görüp şehadet eylesünler deyû şer'an teklif idebilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Teklif idebilürler.

125. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir

hususta şer' ile Zeyd'in üzerine ta'zir lazım olıcak nâibü's-şer' Zeyd'e ta'zir

idüp o gün içinde Zeyd fevt olıcak. Varisler Zeyd ta'zir darbından fevt oldu deyüp ispat idicek. Varislerin talepleriyle şer'an Zeyd'in fevtinden nesne hüküm olunur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Nâibten hüküm olunmaz dâripten hüküm olunur.

126. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd zevcesi Hind'e "eğer ben senin döşeküne girersem, sen benden üç talak boş ol" dise sonra Zeyd zevcesi Hind'in döşeküne girse Hind'e cima' etmese ben senin döşeküne girersem demekten muradım sana cima' idersem demek idi dise, bu surette Hind Zeyd'den şer'an üç talak boş olur mu olmaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: İla'dır. Dört ay kırban etmemekle bâin olur.

127. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'den kelime-i küfr sadır olup zevcesi Hind'e tecdid-i nikah eyleyüp altı ay Hind ile muaşeret etdikten sonra Hind'in babası ve karındaşı sen tecdid-i iman etmedin Hind'i nikahlandın sonra tecdid-i iman ettin senin nikahın sahih değildir deyû Hind-i merkumeyi Zeyd'den tefrik itmek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Elllerinden gelmez. Zeyd mukaddemen tecdid-i iman eyledim der ise.

128. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Te'hiri da'vâda özür yok iken on beş yıldan sonra da'vâ mesmu' olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Karzla vakıftan gayrıda kuzât istima' eylemezler.

129. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'ı meclis-i şer'a davet etdikte Amr Zeyd'e "hoş şer'a mutî'sin amma sen ehl-i heva ve ehl-i bidatsın. Ben ehl-i arz ol asıl şerif makama senin ile varmazım. Var mahdar getir" dise şer'an Amr'a nesne lazım olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Nesne hüküm olunmaz.

130. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd sipahiye verdiği öşrünü zekatına niyet eylese şer'an andan zekat verilen öşür sakıt olur mu yoğsa tekrar fukaraya öşr'ü âhar ihraç itmek lazım mıdır?

Beyan buyurula.

el-Cevap: Sipâhî fakir ise veya arz-ı harâcî ise lazım değildir.

131. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd mülk dükkanını bir mescide vakf idüp vakıfname yazdırmayup amma tescil ettirse mütevellîye teslim dahî ettirmese ba’dehü pîr-u fakîr olduğu sebepten mezkur dükkanın vakfiyyetinden rücu’ idüp bey’ itmek istese şer’an bey’ idebilür mi idemez mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Bey’ idemez.

132. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir

yetimin vasî’yy-ı muhtar yedinde olan malını hakim’ü-şer’ onda on bire vasî’yy-ı mezbur ile şer’î muamele eylese şer’an muamele-i mezbure sahih olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Sahih olmaz.

133. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i mütevellî vakıf mahzen harap oldukta sekiz bin akçeye nakzını bey’ eylese sahih olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Olmaz.

134. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd zevcesi Hind’e hîyn-ı gadapta “ihtiyarın elinde olsun” dise Hint dahî ol hîynde Zeyd’in huzurunda “ben nefsimi senden üç talak boşadım” dise Zeyd-i mezbur dahî sükut eylese şer’an bu suret-i mezburede talak-ı selase ile boş olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Boş olmaz.

135. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd’in kadîmü’l-eyyamdan aka gelen suyunun karîzi[lağım] Amr’ın bağçesinde olup ol karîzin etrafına Amr bazı ağaçlar diküp zikr olan karîze zararı olsa Zeyd ol zararın raf’ına şer’an kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Kâdir olmaz.

136. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? İki

üç yüz kimesnelerin Zeyd’de müşterek malları olup zikr olunan kimesnelerin ba’zı Amr’ı vekil idüp eğer mezbur Zeyd’den mezkûr malı alursan sana bir

miktar ücret virelim deyüp Amr-ı mezkûr Zeyd'den malı alsa mezbur kimesnelerin ba'zı âharı Amr'a ücret vermeye razı olmadığı takdirce Amr-ı mezbur kimesnelerden kavlı olunan ücreti tamam alur mı şer'an? Beyan buyurula.

el-Cevap: Kavlı etmeyenlerden alamaz.

137. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olup nâ-bâliğ yetimleri kalup zevcesi Hind'i terk eylese mezkure Hind zevc-i âhara varmayup yetimleri nafaka ile beslerin deyû talep eylese, yetimlerin baliğ olan karındaşı Amr ben nafakasız beslerin deyû talep eylese şer'an gangisine hüküm olunur? Beyan buyurup müsâb ve me'cur olasız.

el-Cevap: Hint ehaktır.

138. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'ın huzurunda yirmi yıldan beri babasından irsle intikal eden meyve ağaçlarının meyvesini müstekıl tasarruf eylese haliyâ Amr müşterek mutasarrıf olduğumuz arzdadır deyû mezbur ağaçlardan meyvesini dahî şirket üzerine tasarruf ideriz dise Zeyd razı olmasa şer'an şirket üzerine tasarruf idebilür mi idemez mi? Beyan buyurup müsâb ve me'cur olasız.

el-Cevap: İstima' olunmaz.

139. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd akçesini âhar ile muamele etmeye Amr'ı yılda yüz elli akçeye icareye tutup Amr'a on bin akçe teslim eylese Amr ol akçeyi bazı kimesnelere muameleye virir dururken Amr'ın kulu ol akçeden bin akçesini alup gaybet idicek. Zeyd ol bin akçeyi Amr'a şer'an tazmin ettirebilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Amr'dan taksîr ve teaddî olmicak tazmin etdüremez.

140. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i müteveffanın bir hamile cariyesi müstebînü'l-âzâ bir düşük düşürse amma canı olmasa şer'an ol cariyeye Zeyd-i müteveffanın ümmü veled'i olmasına hüküm olunur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd hamli kendinden olduğuna mu'terif oldu ise hüküm olunur.

141. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr-ı ecnebiyi “avretim ile öpüşüp musahabet ederken evim içinde buldum” deyû da’vâ idüp beyyine ikamet eylese, Amr Zeyd beni beyâbanda[kır-çöl] tutup bağlayup getirüp evi içine kodu deyû beyyine ikamet eylese şer’an gangisinin beyyinesi muteberdir? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd’in beyyinesi evvelîdir.

142. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Yetim-i nâ-bâliğ karındaşı nafaka ile beslerüm dise, karındaşı oğlı nafakasız beslerüm dise ol yetim şer’an gangisine hüküm olunur? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: er-Ra’yü ile’l-hakim.

143. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd kervansaraycı ile Amr kervansaraycı icare-i muayyene ile tuttukları vakıf kervansaraylarını mütevellîleri marifetlersiz birbiriyle istibdal idişseler sonra Zeyd iki aydan sonra aylık icaresinde ziyan idicek Amr Zeyd’in elinden kervansarayı alup ve ziyanı tazmin ettirmeğe ve kendi elinde istibdalen tasarruf ettiği Zeyd’in kervansarayın Zeyd’e virmemeye şer’an kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: İcare-i sahiha akd eylediler ise kâdir olur.

144. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Nesep ispatta şهادet iden şahitler “Zeyd Amr’ın nesepten oğludur şahidiz şهادet ideriz” diseler amma Amr’ın annesin ve dedesin bilmeseler şer’an ol şahitlerin şهادetleri makbul olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Makbul olmaz.

145. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd birinin değirmenine un öğütmeğe buğday iletse rüzgar olmayup gene alup gitmek istiycek, değirmen sahibi “koy dursun rüzgar olursa ben öğüteyim” dise sonra buğday sirkat olıncak, Zeyd değirmen sahibine şer’an tazmin ettirebilür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Taksir ve teaddî etmedi ise ettiremez.

146. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr’ın kızı Hind’e namzetlü olup mehr-i muaccelin cümlesin teslim

idüp Hind-i mezburenin babası Amr-ı mezbur Hind'i Zeyd'e nikahlandırıp üzerine iki yıl geçüp halvet-i sahiha olmayup bayramlık canibinden birbirine esbaplar dahî gönderürlerken Hind-i mezbure ben nikahı istima' eyledüğim hîynde kabul etmedüm deyû yemin eylese suret-i mezburede Hind-i mezburenin yemini ile şer'an tasdik olunur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: Yeminsüz dahî tasdik olunur.

147. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir yetimin anası Hind, yetimin ba'zı emlakın yetimin nafakası zaruretsiz Amr'a bey' eylese, yetim baliğ olıcak, Hind'in bey'in kabul etmemek şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelür, Hind vesayetle bey'i musahhih özür olduğu için satmadı ise.

148. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd vakıftan tasarruf idedurduğu yeri kâdı marifetiyle oğlu Amr'ın üç yüz akçesin alup eline huccet virse sonra Bekr-i mütevellîye ağırlık virüp Amr'ın elinden almak istese şer'an kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd'in bey'i şer'î değildir. Mütevellî Bekr'e virebilir.

149. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd bir cariyesini kuluna virüp....sonra kulun mezbur cariye den yılları tamam olmadın bir oğlu olsa ol oğlan Zeyd'in kulu olur mu olmaz mı? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Kitabette bile dahil olur. Anların ıtkıyla mu'tak olur.

150. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd Amr'ın kızını tezevvüç ettikde mehr-i muaccel takdir ettikleri akçenin ba'zına tuta Amr'a iki katır virüp ba'zına dahî nefsinin yedi yıl icareye virse Zeyd üç yıl hizmet idüp min ba'di etmezin didikte Amr dört yıl mukabelesinde olan akçeyi Zeyd'den talep eylese şer'an almaya kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Mehr-i misil hüküm olunur. Zeyd Amr'dan ecr-i misil alır.

151. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd imam imamet iderken boynunu döndürüp iki canibine bakmak adet idinse şer'an imameti caiz olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Câizdir amma terk-i huşû'dur etmemek gerektir.

152. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a yüz elli akçeye sattığı dülbendi (tûlbent) Amr üç yıldan sonra al dülbendi vir akçeyi dise, şer'an Zeyd'e dülbendini virüp akçesini almağa kâdir olur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Olmaz bey'in fesadı yoksa.

153. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i yââ Amr'ı on iki günlük yola yayalık hizmeti için bir miktar akçeye yerine bedel tutup amma akçeyi eda-i hizmet idüp geldikten sonra virecek olsa Amr yayalık hizmeti için vardıkta Sancağı Beği, mezbur Amr'ı kabul etmese şer'an Amr'ı mezkur kavlı ettiği akçeyi Zeyd'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevap: Kâdir olmaz.

154. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in kulu ibakat idüp Zeyd kulını ibakat ettiği yerde bulup varup kulu anda bey' idüp ba'dehü kul gerü Zeyd'e gelüp Zeyd kulu gerü istihdam idüp yâveci[yâve: sahipsiz hayvan] Zeyd'e "kulu varup bulunduğu yerde bey' ettin alup zapt ittin" deyüp bunun üzerine beyyine ikamet eylese Zeyd dahî "vardığım yerde bey' etmedüm hapis ettim kodum idi" deyüp beyyine ikamet eylese şer'an gangisinin beyyinesi mesmu'dur? Beyan kılınup indellah müsâb ve me'cur oluna.

el-Cevap: Yâveci hasım değildir. Şahidi istima' olunmaz.

155. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'ı vekil idüp "dükkanımı bey' idiver deynimi eda idüp beni hapisten halas eyle" dise, Amr dahî vekalet ile mezkur dükkanı Bekr'e bey' idüp medyun-u mezkurun deynin eda idüp hapisten halas eylese haliyâ Zeyd-i mezkur zikr olan dükkan kıymetinden eksüke bey' olunmuş deyû Bekr'den dükkanı talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Ğabn-ı fâhiş ile bey' olunmuş ise alabilür.

156. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd doksan üç arşun vale'dir[bir çeşit ipek kumaş] deyüp Amr'a iki top vale bey' eylese Amr dahî kabul idüp valeyı alup kesse yirmi beş günden sonra

pişman olup vale arşunlanmamış idi deyüp valeyı Zeyd'in üzerine red eylemek istese şer'an elinden gelür mi? Beyan oluna.

el-Cevap: Elinden gelmez doksan üç arşundan eksük değilse.

157. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd hergeleci olan Amr'a gütmeğe ücret ile üç katır virüp gündüzün güderken katırın birisi ormanda dereye düşüp kalkamayup kalsa hariçten Bekr Amr-ı mezbura katır dereye düşüp helak oluyor deyû tenbih eylese Amr ihmal idüp varup ol katır halas eylemeyüp katır ol mekanda helak olsa şer'an Zeyd Amr'a katırın kıymetin tazmin etdürmek elinden gelür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelür.

158. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Vakıf akçeyi onda on birden ziyade üzre muamele-i şer'îyye itmek caiz olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Câiz olur, şart-ı vâkıf muhalif değilse.

159. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir pare bezini vade-i muayyene ile elli akçeye Amr'a bey' idüp ol bezi Amr'a teslim etdikten sonra Bekr'e bir miktar akçe virüp Bekr ol bezi otuz akçeye geri Zeyd için Amr'dan iştira idiverse vade-i mezbur tamam olıcak Zeyd ol elli akçeyi Amr'dan talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Bey-i sâni fasittir fesh olunur. Amr bezi alır Zeyd akçeyi alır.

160. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a olan deyni için ba'zı esbaplar rehin ko'sa, ol rehn Amr'ın hıfzında iken Amr'ın cariyesi Amr-ı mezkurun ba'zı esbabı ile Zeyd'in rehnini alup ibak eylese ol rehn cariyeye-i mezburenin yedinde zâyi olıcak şer'an müstevfi li-deynihi olur mu yoğsa Zeyd'den malını talep idebilür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Cariye muâhaze olunur.

161. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir evini ügey kızı Hind'e on bin akçeye bey' idüp sekiz bin akçesini kabz idüp sefere gitse sonra Zeyd seferden gelüp bâki iki bin akçesin de talep

itmek istiycek, Hind'in anası Zeynep Zeyd'in zevcesi olduğu halde ol iki bin akçeyi ben senden kabz ittüm gerü sana vireyin dise haliyâ Zeynep fevt olıcak Zeyd ol iki bin akçeyi Zeyneb'in metrukatından mı talep ider yoğsa Hind'den mi talep ider? Beyan buyurula.

el-Cevap: Zeyneb'in muhallefatından talep ider.

162. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir vakıf hamam tuttukta mütevellî ile hamamın battaliyesi tutulmayup ve kızdırması vakıftan olmak kavlı idüp sonra yıl tamam oldukta mezbur mütevellî battaliye için kıst [Hisse] talep idüp ve kızdırma harcı tutmamağa şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Kâdir olur.

163. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in Amr'a olan iki bin dört yüz akçe deynine Bekr ile Bişr kefil olsalar sonra Amr Bekr ile Bişr'den akçe talep etdikte Bişr Bekr'e varup "kimesneden muamele ile iki bin dört yüz akçe al Amr'a teslim eyle bin ikiyüz akçesin aslını ve muamelesini ben sana eda iderim" dise Bekr muamele ile iki bin dört yüz akçe alup Amr'a teslim eylese sonra Bekr bin iki yüz akçenin aslını ve ribhini Bişr'den talep idüp şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alamaz. Tevkil sahih değildir.

164. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in bir evi penceresi kadimü'l-eyyamdan bir evin havlısına havale olsa, haliyâ ol evi Amr alıcak, ol pencere benim evime havaledir deyû havale-i mezbureyi Zeyd'e def' ettirmeğe şer'an kâdir olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Kıdem sabitse kâdir olur. ?

165. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'ın tasarruf eylediği yer üzerinden yirmi beş yıl miktarı mürur idüp Amr bi-lâ özr Zeyd'i men' eylese haliyâ Amr Zeyd'i mürurdan men' itmek şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Elinden gelür.

166. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i müderris cuma ve düşenbih/düşenbe[pazartesi] ve seşenbih/si-

seşembe[Salı] gün eyyam-ı ta'tildir deyû ders dimeşe ve bazı eyyamda dahî seyre gidüp ders dimeşe, vazife mukabele-i derste şart olunmuş olsa şer'an mütevellî-i vakf eyyam-ı merkumenin vazifesini Zeyd'e virmemek elinden gelür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Elinden gelmez.

167. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd tasarrufunda olan arz-ı mîr tarlalarını izn-i sahib-i arzla torunu Hind'e ferağat ve kasr-ı yed ider iken ol arazide vâki olan eşcar meskût'ün anı kalsa ol eşcar araziye teberiyetle Hind'in olur mu?

el-Cevap: Olur.

Bu surette; Zeyd fevt olsa ol arazide vâki olan eşcara vereseşi dahl ve taarruz itmeğe kâdir olurlar mı?

El-cevap:

168. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Müşteri nâ-bedid oldukta mebî'in semenin bâyi' kendi vekil eyleyüp sattırduğı vekilden talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

169. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olup yetimlerin kosa, anası ere varup ol yetimleri nafakaya yazdırırsa, yetimlerin dedesi kıbeli's-şerî'den vasî olup ben yetimleri nafakasız beslerin dise yetimlere de malını anasından almak vasiyyet etse şer'an kâdir olur mu?

el-Cevap: Kâdir olur.

170. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in Amr'da hakkı olup talep ettikde Amr Bekr'de olan yedi müd tereke ile Zeyd'i da'vâ ettiği hakdan sulh ve ibra idüp Bekr'den tereke-i salyâna[tevzi'] idüp Bekr dahî kabul idüp mezbur Zeyd tereke-i salyâna olunduğı zamanda almayup te'hîr idüp ba'de zaman tereke bahaya çıkup Bekr Zeyd'e terekeyi vermeyüp salyâna olunduğı zamandaki narh üzre kıymetin virmek isteyüp Zeyd kıymetin almayup salyâna olunan terekeyi talep idüp şer'an alabilür mi? Beyan buyurula müsâb oluna.

el-Cevap: Terekeyi alır.

171. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr’a validelerinden bir bağ intikal idüp Zeyd-i mezbur hissesini Halid’e bey’ eyleyüp karındaşı mezkur Amr bey’ eylemezim dise ba’dehü mezbur Halid ben bu bağın cümlesini Zeyd’den satun aldum deyû da’vâ idüp almağa kâdir olurlar mı? Beyan buyurula.

el-Cevap: Amr’ın bey’i kabulünü da’vâ idüp şahit ikame ederse kâdir olur.

172. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd zevcesi Hind’e verdüğü akçeyi karz virdim deyû beyyine ikamet eylese Hind-i mezbur akçeyi “esbap al nefsin için deyû bana tenbih ettin” deyû beyyine ikamet eylese şer’an gangisinin beyyinesi muteberdir? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Karz beyyinesi evvelîdir.

173. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i yetimin Amr-ı vasî elinde olan malından Bekr ile Bîşr muamele ile beşer biner akçe alup Halit mala kefil olsa ba’de zaman Amr Halid’e seni kefaletten ibra ve iskat ettim deyüp eline huccet-i şeriyye virse ba’de zaman Zeyd baliğ olup Bekr ile Bîşr müflis olıcak Zeyd Amr’ın ibrasını kabul etmeyüp Halid’den beşer biner akçeyi şer’an talep edebilür mi?

el-Cevap: Talep edebilür.

174. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hint fevt olduktan sonra varisleri bazı esbapda Hind’indir deyû da’vâ ve talep iderlerken Hind’in zevci Zeyd kat-ı niza’ ve fasl-ı husumet için bir miktar nesne üzerine sulh idişip münâzaun fihi esbabları mirasa katup kısmet ettirseler ba’dehü Zeyd ol esbaplara tekrar yine da’vâ eyliceş şer’an Zeyd’in da’vâsı istima’ olunur mu? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: İstima’ olunmaz.

175. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir

müzevvir[kalpazan] telbîsen[aldatma] Zeyd’in beşyüz akçesini alsa sonra Zeyd hilâf-ı şer’ olduğunu ispat idiceş şer’an verdiğı akçesini ol müzevvirden alabilür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Bi-gayri hakkın almış ise alabilür.

176. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? İki kaçkın kul Zeyd’e teslim olunup Zeyd ol kulları Hüküm-bend idüp hapis eylese, on beş günden sonra ol kullar zincir bozup gaybet eyleseler, sonra kulun biri gerü tutulup sual olundukda ol kul zinciri biz bozup kaçtık deyû itiraf eylese, ol kulların efendisi gelüp ol bulunmayan kulu Zeyd’e buldurmağa şer’an kâdir olabilür mi? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Kâdir olmaz.

177. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd fevt olup bir ana bir er karındaşın terk ile bir de anneanne bir er karındaşının oğlunu terk eylese birde ammüsi oğlun terk eylese Zeyd’in metrûkatı beyne’l-verese şer’an nice taksim olunur? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Miras karındaşı ihraz eder.

178. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Bir kimesne imamıyla çekişüp imamını döğse hariçten Amr gelüp ol kimesneye peygamberini döğersin dise şer’an Amr’a ne lazım gelür? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Tecdid-i iman.

179. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd-i müslim-i cahil Amr’ı alimin cima’ lafzî ile femine şetm eylese şer’an cahil-i mezbure ne lazım olur? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Ta’zire müstehak olur.

180. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Hint fevt olduktan sonra Hind’in varisi olan Zeyd Amr’a “Hint hal-i sıhhatinde sana şu kadar esbap emanet virdi idi” deyüp da’vâ ve talep idicek Amr-ı mezkur Hind-i mezbure “bende emanet esbab komadı” deyû inkar idüp gene ol mecliste Hint “bende emanet esbap kodu idi amma ol esbabı Hind’in ügey oğlu olan Bekr’e teslim eyledüm idi” deyüp beyyine ikamet eylese şer’an beyyinesi istima’ olunur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: İstima’ olunmaz.

181. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'dan min külli'l-ayp iştira ittüğü abde veba mısın? dedikte abd “değilin” demek ile itimat idüp nice zaman kullanup sonra Bekr’e bey’ etdikte Bekr abdin vebalığına muttali olup Amr’a red ile Amr dahî ben abdin sözüne itimat ettim vebalığını görmeksizin kabul ettim deyû abd’i Zeyd’e red eylese şer’an elinden gelür mi?

el-Cevap: Elinden gelmez.

182. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd’in Amr’dan on dört bin akçe alımı olsa Amr zıkr olan akçenin dört bin akçesini bana hibe eyledin deyû ikameti beyyine eylese Zeyd on dört bin akçeyi nakit bana on bin akçe vermek üzerine sulh eyledik deyû ikameti beyyine eylese şer’an gangisinin beyyinesi evvelidir? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Amr’ın beyyinesi muteberdir.

183. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind sağır oğluna “bre çocuk” dediği vakitte zevc Zeyd Hind-i mezbura “hınzır sen misin benmîn? Eğer hınzır sen olup ben değil isem benden üç talak boş ol. Ve eğer hınzır ben olup sen değilsen benden üç talak boş ol” dise Zeyd-i mezkur “hınzır demekten muradın nedir” deyû sual olundukta “muradım hınzır huyu ile sanatlanmaktır” dise bu surette şer’an talak-ı selase vaki olur mu? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: İstiğfar ve tevbe lazım olur. Etmezse bir talak vaki olur.

184. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir cemaatin ecr ile davarların ra’y iderken ol cemaatten Amr’ın bargiri[beygir] zayi olup Zeyd’e sual olundukta Zeyd ne vech ile zayi olduğun bilmezsin deyû cevap virse bu surette Amr bargirini şer’an Zeyd’e tazmin ettirebilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Tazmin ettüremez.

185. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr şirket üzerine esbap satun alup bey’ şıra iderlerken Zeyd Amr marifetsiz bir kimesneden karz akçe alup ol akçe ile bazı meta’ satun alup şirket üzerine oldukları esbaba bir zam idüp bey’ eylese sonra Amr Zeyd’in halt ettiği esbabı münkir olıcak ben Zeyd’e meta’ zam eyledim deyû yemin

eylese şer'an yemini ile tasdik olunur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Tasdik olunur.

186. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'ın kızına namzet olduğu vakitte bin akçe ağırlık virse Amr'a, Zeyd kızını almadan Amr fevt olsa, sonra Zeyd kızıdan ferağat idüp virdiği akçeyi metrûkat-ı Amr'dan talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan olunup müsâb oluna.

el-Cevap: Amr'ın talebiyle verdi ise alabilür.

187. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'ı vekil idüp "Var Hind'i bana yüz akçe mehir ile nikah eyle." dise Amr Hind'i üç yüz akçe mehir ile Zeyd'e nikah eylese Zeyd mehir üç yüz olduğunu bilmeyüp Hint ile cem olup sonra Hind'e talak virecek Hind Zeyd'den üç yüz'î alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alabilür. Zeyd'in da'vâsı istima' olunmaz. Amr vekaletle nikah ettüğü sabit olıcak.

188. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a sattugî mebî'in semenini Amr virmedin nâ-bedid olsa malını beytûlmalci zapt eyledikte Zeyd Amr'da olan semeni beytûlmalci yüzüne ispat itmek ile Amr'ın fevti sabit olmadın şer'an beytûlmalci'den alabilür mi? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

189. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olup evlad-ı zükurundan kimesnesi kalmadığı bâisten Amr-ı ecnebi onun mîrî yerini sipahiden tapulayup alsa sonra Zeyd'in karındaşı Bekr "Amr'a virdüğünü ben viririn. Dahî merkum yeri Amr'ın elinden ben alırım" dise şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alabilür.

190. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a bir kulunu virüp "var bu kulı fûlan yerde bey' eyle akçesini davara vir getir ne hasıl olursa ribhinin nısf senin nısf benim olsun dise" kul yolda ibakat idüp yâve zâbıtı kulu tutup zapt idicek, Amr Zeyd icazetsiz kulı varup tuttuğu yerden alınca kul beşyüz akçe harç eyleyüp getirüp kulı Zeyd'e

teslim eylese bu surette Amr ol harç eylediği akçeleri Zeyd'den talep idüp şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alamaz.

191. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in Amr ile mülk ev hususunda olan da'vâsı özü şer'î yoğken on beş yıl te'hir olursa şer'an istima' olunur mu? Beyan buyurulup müsâb oluna.

el-Cevap: Kuzât istima' eylemezler.

192. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr'ın bir havlı içinde birer mülk evi olsa, sonra Zeyd seferde iken Amr evini Bekr'e bey' eylese mezbur Zeyd hazır oldukça ben şefî-i şüf'a dahî tuttum deyû ol evi talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan olup müsâb oluna.

el-Cevap: Şerâit-i şüf'â mürâât olunmamış alamaz.

193. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Hind-i ecnebiyyeyi nikahlayup Hint müslüman olup ba'de zaman Hint gine mürtedde olsa şer'an Zeyd'den tefrik olunur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Tefrik olunur amma islam ve nikah cebr olunur.

194. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Hind'i Yenihisar'da alup nikahlansa sefere gider oldukça İstanbul'a götürüp bunda bir dul eri yok avratın evinde kosa gitse haliyâ Zeyd gelmedin mezkure Hint Yenihisar'da anası evine varup âna gitmek istese şer'an elinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Elinden gelmez.

195. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr'ın müşterek mîrî yerlerinde hüdâyî bitmiş meyve ağaçları olsa şer'an zikr olunan ağaçlar dahî mâbeyinlerinde müşterek olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Müşterek olmaz.

196. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?⁴⁶¹

Bir grup insan bir adamı Zeyd'in evine girip Zeyd'in eşyalarını çaldığı konusunda suçlasalar, fakat o zanlı, bu suçlamaları reddetse, diğer yandan iki adam tutuklu olan bu zanlıyı Zeyd'in evi içinde gördüklerini ifade etseler, halbuki bu adam sabıkasız, daha önce böyle bir şeyle hiç suçlanmamış, iyiliksever ve cömertliği ile meşhur birisi olsa, mücerret iki kişi onu Zeyd'in evi içinde görmekle bu kişi hırsız olur mu?

el-Cevap: Bu iki kişinin bu ihbarı ile hırsız olmazlar.

197. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd fevt olup bir hamile zevcesin ve gayrı varislerin terk eyledikte hakimü's-şeri' metrûkatın beyne'l-verese kısmet idüp hamle gûlam nasibin vaz' etdikten sonra ba'de'l-vilade haml bint zahir olıcak binte nasibin virüp bâkîsin varislere nasipleri miktar tevzi' itmek câiz midir? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Tevzi' ider amma ribh kısmet olmaz.

198. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd mîrî yerini sipahiden izinsiz Amr'a bey' eylese şer'an bey'i caiz ve sahih olur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: Sipahi kabul eylese elinden gelür.

199. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr-ı müteveffâ benim ammüm oğludur deyû da'vâ idüp beyyineye iktidarı olmadıkta müteveffa-yı mezburun hal-i sıhhatinde ben Zeyd-i mezburun ammisi oğluyum didüğine beyyine ikamet eylese Zeyd-i mezkur müteveffa-yı mezburun varisi olur mu? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Vâris-i ma'rûfu'n-nesep yoğsa miras alur.

200. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd bir zahmete mübtela olup deva için hınzır sütünü içmek şer'an câiz midir? Beyan buyurup müsâb olasız.

في جماعة اتهموا رجلا بانه دخل بيت زيد وسرق متاعه فانكر الرجل ذلك فاخبر رجلان بانهما راياه ⁴⁶¹ داخل دار زيد وهو مقبوض عليه والحال ان الرجل ليس له تهمة سابقة وهو رجل مشهور بالجودة والصلاح فهل يكون حراميا لمجرد اخبار الرجلين انهما راياه داخل دار المذكور او لا
الجواب لا يكون حراميا بذلك الاخبار

el-Cevap: Câiz değildir.

201. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Üç kişi şirketi inan ile şerikler olsalar birisi Zeyd'in eyledikte malike tazmine hüküm olıncak şer'an Zeyd malike ve şeriklerine tazmin ettirmede muhayyer olur mu yoğsa ancak malike mi tazmin ettirir? Beyan kılınup müsâb oluna.

el-Cevap: Zeyd'e tazmin olunur. Zeyd malik değildir.

202. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd'in bir kulu kaçup birkaç kimesneler abd-i merkumu tutup Bekr-i sipahide emanet tutup abd-i mezkur Bekr'in bendinden halas olup Bekr'in esbabın sirkat idüp ibakat idüp bir âhar kâdılıkta yâve zâbıtı tutup Bekr abdin tutulduğun işitüp varup esbabın isbat idüp alup abdi talep eyleyüp yâve emini müddeti tamam oldukta abd'i Bişr'e bey' eylese şer'an Zeyd abd-i merkumu Bekr'e tazmin ettirmeğe kâdir olur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Bişr'den kulun alur Zeyd askeri ise. Ve illa semen alur.

203. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd fevt olduğundan sonra varisleri bir nice nefer kimesneye Zeyd'i siz darp ettiniz, sizin darbınızdan sahib-i firaş olup ol firaştan kalkmayup fevt oldu deyû beyyine ikamet eyleseler, onlar dahî Zeyd marîz yaturken benim kimse ile da'vâm ve nizâm yoktur kimesneye iftira ve bûhtan etmeyesiz dedüğü ikrarına şahitler getirsel, şer'an gangisinin şahidi evvelidir?

el-Cevap: Müddeâ aleyhlerin beyyinesi evvelidir. Darp hususunda da'vâm yoktur didi ise.

204. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd'in oğlu Amr Zeyd'in ıyalinden iken, mezkur Zeyd Amr'a elünde olan meblağ benimdir dise, Amr dahî cevap virüp senin ile olurin amma elümde olan meblağ benim mülkümdür dise, şer'an mezkur Zeyd ispat eylemedin Amr'ın elinde olan meblağı alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Amr'ın kesb-i müstekîlli varsa alamaz.

205. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki? Zeyd zevcesi Hind'e eğer bana şu miktar akçe getirüp virmez isen üç talak boş ol dise amma zaman zaman ta'yin eylemese Hint iki günden sonra Zeyd'in

evinden çıkup gidüp akçe virmezsin dise sonra Hind-i mezbure Zeyd'in didiği miktar akçeyi teslim eylese bu surette şer'an Hind'e talak-ı selase vâki olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Vâki olur.

206. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd merîz olup eğer şu marazdan halas olursam fûlan cariyem kırk gün mukaddem benden âzât olsun dise ba'de zaman Zeyd ol marazdan ifakat bulıcak câriye-i mezkûre şer'an âzât olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Âzât olmaz.

207. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in bazı esbabı sirkat olunup esbab-ı mezbure Amr'ın elinde buluncak Amr esbab-ı mezkureyi ben Zeyd'in karındaşı Bekr'den iştira ettüm deyû da'vâ idüp beyyine ikame eylese Zeyd Amr'a esbab-ı mezbureyi ben sirkat ettüm beni kimesneye duyurma deyû ikrar etti deyû da'vâ idüp beyyine ikame eylese şer'an gangisinin beyyinesi evvelidir. Beyan buyurula.

el-Cevap: Amr'ın beyyinesi evvelidir.

208. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i mütevellî vakfın mürtezikasına kendü malından bir miktar akçe virüp sonra virdüğü akçeyi mal-ı vakıftan talep eylese şer'an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Alamaz.

209. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Hind Zeyd-i ecnebiye senin darbından ben vaz-ı haml ettim deyüp ispat eylese şer'an yemin ile tasdik olunur mu? Beyan buyurup müsâb olasız.

el-Cevap: Tasdik olunur.

210. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd ile Amr ecr ile Bekr'in sığırların ra'y iderken Bekr'in bir sığırı zâyî olup Bekr-i mezkurdan sual eyledikte Halid'in sığırlarına karıştı deyüp sonra Halid'in yedinde olan bir sığır için benim zâyî olan sığırımdır deyû Bekr da'vâ idüp Zeyd ile Amr ol sığır Bekr'in idüğüne şهادet eyleseler şer'an şهادetleri makbul olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Adillerse makbul olur.

Suret-i mezburede; mezkurların şehadetleri ile ehl-i örf Halid'e sığır sirkat ettin deyû bir miktar akçesin alsa bunların şehadetleri makbul olmadığı takdirce Halid ehl-i örfe verdiği akçeyi ehl-i örften almayacak, Zeyd ile Amr'dan şer'an alabilür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Alamaz.

211. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd maraz-ı mevtinde malından bin akçe vasiyyet eyleyüp ol akçeyi sonra vasiyyetim olup vakıf olsun dise sülüs-ü maldan vefa dahî eylese bâ'de'l-mevt verese kabul eylememek şer'an ellerinden gelür mi? Beyan buyurula.

el-Cevap: Ellerinden gelür.

212. Bir grup insan beytü'l-mal emininden altmış başak buğday gasp ettiklerini ikrar etseler ve hakim onların ikrarını sicile kaydetmiş olsa, halbuki onlar “biz bir şey gasp etmedik, bu ikrarımız yalandı” deseler, ve kendilerinin gasp etmeyip onun verdiği hususunda beytü'l-mal emininden yemin isteseler, beytü'l-mal emini üzerine yemin etmek gerekir mi?⁴⁶²

213. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd zevcesi Hind'e senden sonra bana avrat nikahlamak haram olsun dise bâ'de zaman Hint fevt olup zeyd kendü bi-nefsihi Zeyneb'i tezviç eylese bu surette şer'an nikah sahih olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Sahih olur.

214. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Yolda giderken Zeyd'in kulu andan düşüp bir ayağı ufansa Zeyd-i mezbur ol kulu Amr'a emanet koyup sonra gelüp alam dise Zeyd'in mâni-i şer'îsi olup gelüp kulu almıcak Amr kula nafaka takdir ettirüp beş yıl kulu kullansa haliyâ Zeyd gelüp kulu Amr'dan talep idicek Amr beş yıllık nafaka akçesini zeyd'den talep eylese şer'an alabilür mi? Amr kulu kullanmış olıcak. Beyan oluna.

el-Cevap: Nafaka akçesi, ücret-i hizmet miktarı ise alamaz.

في جماعة اقروا انهم قبضوا من امين سستين سسنبلا من الحنطة وكتب القاضي اقرارهم في السجل والحال⁴⁶² انهم يقولون ما قبضا منه شيئا و كان اقرارنا بذلك كذبا وطلبوا يمينه فهل يلزمه ان يحلف بالله العظيم انه اقبضهم ذلك

الجواب يلزمه التحليف بطلبهم

215. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd hal-i sıhhatinde vakf'ın arzında mukataa ile mutasarrıf olduğu mülk dârını Amr'a vasiyyet idüp "içinde sakın olup her yılda fûlan mescide on akçe veresin" dise Amr dahî ol dârı tamir idüp içinde sakın olsa sonra her yılda vakfın mütevellisi ta'yin olan mukataayı Amr'dan aldıktan sonra mezbur mescidin mütevellisi dahî her yıl Amr'dan ol akçeyi Zeyd'in vasiyyeti üzerine talep eylese şer'an alabilür mi? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Talep idebilür.

216. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd'in zevcesi Hind, Zeyd bana bir talak virdi deyû da'vâ ettikde Zeyd münkir olup birkaç ay geçtikten sonra Zeyd ben Hind-i mezbureye talak vireli iki ay oldu dise şer'an Hind'in iddeti Zeyd'in ikrarından mı ad' olunur yoğsa ol iki ay muhaseb olur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: İki ay mahsup olur.

217. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i mütevaffanın kızı Hind'in annesi Zeynep ve Zeyd'in kız karındaşları Fatıma ve Aişe ve Hatice olsa Hind'in velisi gangisi olur? Beyan oluna.

el-Cevap: Biri mütevelli olmaz

218. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Amr'a bir ev bey' eyleyüp Amr ol evi görmeksizin ve kabz itmeksüzün gene Zeyd'e mürabaha bey' eylese şer'an Amr'ın Zeyd'e ettüğü bey' sahih ve caiz olur mu? Beyan oluna.

el-Cevap: Câiz olur.

219. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Âyende ve ravende içün konulan sarnıç'ın üzerine Zeyd evler bina idüp evinin taşrasında [dışarı] müslümanlar su içmek içün bir sarnıç kazmak caiz olur mu?

el-Cevap: Vakf sarnıç üzerine binaya kâdir değildir.

220. Bu mes'ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd Diyarbekir tarafında sahrada yürürken bir miktar kızılbaş akçesi bulup Amr'a bey' eylese, sancakbeyi Zeyd'in ol akçeyi bey' ettiğın bilüp bir

çavuşuna emr idüp “var Zeyd’i bana getür akçeyi bana getürmedin bey’ eylemiş. Getirmez isen seni katl iderin” dise Amr çavuş dahî Zeyd’i bulup alup gitmek istedikte Zeyd, kâdî marifetsiz Amr’a cerîme deyû bir miktar akçe virüp Amr ol akçeyi iletüp sancakbeyi’ne virse ba’de zaman Zeyd ol akçeyi Amr’dan talep eylese şer’an Zeyd’in talebi mesmu’ olur mu? Beyan buyurula.

el-Cevap: Mesmu’ olur.

221. Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyyeden cevap ne vechiledir ki?

Zeyd-i ecnebî bir zaviyede imamet meşrut değil iken berat-ı şahî ile ol zaviyeye imam olup eda-i hizmet etmeyüp beraat tarihinden vazifesin alsa haliyâ mütevellî Zeyd’in eda-i hizmet etmeden alduğı vazifeyi Zeyd’den yine talep eylese şer’an alabilür mi alamaz mı? Beyan buyurup müsâb oluna.

el-Cevap: Alamaz.

SONUÇ

Çalışmamızda tahlilini yaptığımız eserin sahibi Sa'di Efendi, Osmanlı'da 16. yüzyılda yaşamış olan, önemli bir şeyülislamdır. Sa'di Efendi'nin çok sayıda eseri olmakla beraber, bunlar genellikle şerh, haşiye ve ta'likat şeklinde kaleme alınmıştır. Eserleri arasında en önemli ve meşhur olanı, Kâdî Beyzâvî Tefsiri'ne yazmış olduğu Haşiyedir. Tahlilini yaptığımız *Mecmû'u'l-fetâvâ*'dan ise yeterli miktarda istifade edilmediği ve bu eserin, yeteri miktarda, bilinmediği görülmektedir. Diğer yandan bu eserin, Latin harflerine çevrilerek yayınlanmamış olması da eserden istifade edilememesinde ve yeteri kadar tanınmamasında önemli bir etken olmuştur. Bu yönüyle çalışmamız, önemli bir İslam Hukuku eserinin latin harflerine çevrilerek, herkesçe okunmasını sağlamayı amaçlamıştır.

Sa'di Efendi'ye ait *Mecmû'u'l-fetâvâ*'yı tahlil ettiğimizde, eserde yer alan soru ve cevapların muhteviyatı, bize fıkıh ilminin durağan olmadığını ve zamanın şartlarına göre çözümler sunduğunu göstermektedir. İslam hukukunun hemen her alanına dair sorulan birtakım sorulara cevapların verildiği bu eserde, en çok ele alınan konular sırasıyla “dava”, “vakıf”, “bey” konularına ait soru ve cevaplardır.

Söz konusu eserde, ibadet konusuna neredeyse hiç yer verilmemiş, namaz bahsiyle ilgili sadece bir soruya cevap verilmiştir. İnsanlar arası ilişkilerle ilgili konularda çok sayıda sorunun yer almasına karşılık, ibadet alanına dair soruların yer almaması; ilgili dönemde insanların ibadetle ilgili, temel bilgi seviyesinde, malumat sahibi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Her eserde olduğu gibi, incelemesini yaptığımız “*Mecmu'u'l-Fetava*”nın da sahibi olan Sa'di Çelebi'nin yaşadığı dönemin genel kültüründen izler taşıdığını görmekteyiz. Eser o dönemin dili, sosyal yapısı hakkında bir takım bilgileri bize aktarmakta ve dönemin sorunlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.⁴⁶³ Çünkü fetvalar, cevaplandığı dönemin gerek sosyal ve ekonomik, gerekse siyasi ve hukuki yönünü anlamamızda ışık tutmaktadır.

⁴⁶³ Örsten, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetvâ Mecmûaları”, s. 36.

Diğer yandan fetva mecmualarında dil ve anlatım özellikleri ile ilgili de bilgi sahibi olmaktayız. Zira fıkıhın furu'una ait eserlerden farklı olarak bu tarz eserler, güncel meselelere cevap vermeye yönelik olmasından dolayı, kendi döneminde kullanılan canlı bir dil yapısıyla ele alınmıştır. Bu da bize o dönemin dili, edebi uslubu ve bunların fıkıh diline nasıl yansıdığını göstermektedir.

Genelde eserde yer alan soru ve cevaplar Türkçe olmakla birlikte, bazı sorular Arapça sorulmuş ve Arapça cevaplanmıştır.⁴⁶⁴ Türkçe olarak verilen cevap ve sorularda ise yer yer Arapça kavram ve kelimelerin de geçtiğini görmekteyiz. Bu durum dönemin ilgili kavramlarının güncel dilde de kullanıldığı şeklinde değerlendirilebilir.

Eserde yer alan fetvaların tamamı düz metin (nesir) şeklinde soru ve cevaplar içermektedir. Müsteftinin (fetva talep eden kişinin) sorusu açık ve net bir şekilde düz yazı olarak sorulmuş, Sa'di Efendi'nin cevabı da aynı sadelik ve netlikte kaydedilmiştir.

Eser incelendiğinde ilgili toplumun farklı kesimlerini konu alan sorular geldiği görülmektedir. Diğer yandan sorulara verilen cevaplarda sultanın emirlerinin son derece önemli bir yere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Şer'î ve örfî hukukun birlikte uygulanıyor olması şeriat kurallarına uymakla yükümlü oldukları kadar, ilmiye sınıfını örf'e de uymaya zorunlu tutmuştur.

Eser, fıkıh bâbları sistematğine göre ele alınmamış ve muhtelif konular sorular içinde dağınık bir şekilde yer almıştır. Bu bablardaki soru yoğunlukları aynı olmayıp, farklılık göstermektedir. Soru ve cevaplarla ilgili şu tespitleri yapmak mümkündür.

Eserde yer alan sorular, ülkenin hangi bölgesine ait soru-sorun olduğu belli değildir. Sa'di Efendi'nin Şeyhülislam olduğu ve İstanbul'da bulunduğu düşünülürse, kendisine yöneltilen soruların cevaplanmasından müteşekkil bu eserin, İstanbul içinden ve dışından gelen sorulara cevap vermek şeklinde oluştuğunu söyleyebiliriz. Eserde "Diyarbakir" ismi dışında bir bölge ya da vilayet ismine

⁴⁶⁴ Sa'di Çelebi, a.g.e. Fetva s. 196, 212.

rastlanamamıştır. Dolayısıyla sorunların hangi bölge ile ilgili olduğuna dair bir fikir yürütmek mümkün olmamakla birlikte, söz konusu sorunların mevcut dönemde yer alan sorunlar olduğu söylenilebilir.

Sa'di Efendi Mecmûa'da ele aldığı sorulara genel olarak Hanefî mezhebinin görüşlerine göre cevap vermiştir. Yer yer değindiğimiz fetvalar, Hanefî İslam Hukuku temel kaynaklarına göre incelediğinde, Hanefî mezhebiyle birebir örtüştüğü görülmektedir. Bu durum, dönemin ilmiye sınıfının geleneğe bağlı kaldığı ve ilgili meselede gelenekte bir fetva varsa onu devam ettirdiği şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

Abdullah b.Mahmut b.Mevdud
el-Mevsılî:

el-İhtiyar li ta'lîli'l-Muhtar Çev.
Mehmed Keskin, Hikmet Neşriyat,
İstanbul, 2008.

Adivar, A.Adnan:

Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi
Kitapevi, İstanbul, 1970.

Ahmet b. Hanbel:

el-Müsned, II, 207.

Akgündüz, Ahmet:

**Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki
Tahlilleri**, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul,
1990.

Aktan, Hamza:

“Miras”, **DİA**, İstanbul, 2005, XXX.

Alim b. el-Ala el-Ensârî ed-
Dihlevi el-Hindi

el-Fetâva't-Tatarhâniyye,
Beyrut, 2005.

Altınsu, Abdulkadir:

Osmanlı Şeyhülislamı, Ayyıldız
Matbaası, Ankara, 1972.

Arı, Abdüsselam:

“Vasiyet”, **DİA**, İstanbul, 2012,
XLII, 552-555.

Arslan, Emine:

**Nükûllü Fetva Mecmûaları ve
Mehmed Fıkhî'nin el-Ecvibetü'l-
Kâni'a Adlı Eserinin Bunlar
Arasındaki Yeri**, (Yayınlanmamış
Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi,
2010.

Atar, Fahreddin:

İslam Adliye Teşkilatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Atar, Fahrettin:

“Mükatebe”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXI, s.531-533.

Aydın, Mehmet Akif:

“Gasp”, **DİA**, İstanbul, 1996, XIII.

Bardakoğlu, Ali:

“Bey”, **DİA**, İstanbul, 1992, VI.

“Diyet”, **DİA**, İstanbul, 1994, IX, 473-479.

“Hidâne”, **DİA**, İstanbul, 1998, XVII.

“Had”, **DİA**, İstanbul, 1996, XIV.

Başoğlu, Tuncay:

“Tazir”, **DİA**, İstanbul, 2011, XL, 198-202.

Berki, Ali Himmet:

Miras ve Tatbikat, İstanbul, 1974.

Beroje, Sahip:

İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hâkim Esaslar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1999.

İslam İspat Hukuku, Fecr Yay. Ankara, 2007.

Bilmen, Ömer. Nasuhi:

Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul, 1967.

Buhârî, Muhammed b.İsmail:

el-Camiu's-Sahih, Dımeşk, trs.

Burhanpurlu eş-Şeyh Nizâm:

el-Fetâvâ'l Hindiye (Alemgiriyye),
Beyrut, 2000, II.

el-Fetâvâ'l-Hindiyye (Alemgiriyye)

Çev. Mustafa Efe, Huzur yayınevi,
İstanbul, 2014, XI.

Çelik, Ersin:

“Şeyhülislam Sa'di Çelebi ve Kâdî
Beyzâvi Haşiyesinin
Değerlendirilmesi”, **II. Uluslararası
Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu**,
Kastomonu, 2014.

Damat Efendi, Abdullah b.Şeyh
Muhammed b.Süleyman:

**Mecme'u'l-Enhur fi şerhi multeka'l-
ebhur**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi (1316
tarihli “Matbaatü'l-Amire” nüshasından),
II, 249.

Dânişmend, İsmail Hami:

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,
Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, V.

Demir, Ziya- İpşirli, Mehmet:

“Sa'di Çelebi”, **DİA**, İstanbul, 2008,
c. XXXV.

Karagöz İsmail-Canbulat

“Cibayet”, **Dini Kavramlar**

Mehmet-Karaman Fikret-Paçacı İbrahim:

Sözlüğü, DİB. Ankara, 2006,

Döndüren, Hamdi:

Delilleriyle Islâm Hukuku, Uludağ

Üniv. Yay. Bursa, 1983.

Dönmez, İbrahim Kafi:

“Şüf’a”, **DİA**, İstanbul, 2010, XXXIX.

Dursun, Davut:

Din Bürokrasisi, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

Dursun, Davut:

Osmanlı Devleti’nde Siyaset ve Din, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989.

Ebu Bekir el-Haddâd:

el-Cevheratu’n-Neyyira,
Mektebetü’l-Hakkaniyye, Pakistan,
trs. II.

Ebû Dâvûd, es-Sicistani:

es-Sünen, Talak, 7.

Ebü Abdullah Muhammed b.
Abdusselâm b. Said İbn Sahnün

el-Müdevenetü’l-Kübrâ, Beyrut, 1994.

Ebû Zehra:

el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye, Daru’l-Fikr
u’l-Arabi, Kahire, 2005.

el-Alemgiriyye:

el-Fetevâ’l Hindiye, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

el-Kuduri, Ebu’l-Huseyn Ahmed
el-Bağdadi:

el-Muhtasar, Çev. Süleyman Fahir,
Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.

el-Haskefi, Muhammed b. Ali:

ed-Dürrü'l-muhtar şerhu

Tenviru'l-Ebsar, (Tekmiletü Reddi'l-muhtar ile birlikte), Daru'l-kütübu'l-ilmîyye, Beyrut, 1994, XI.

el-Kübeysi, Muhammed Ubeyd
Abdullah:

Ahkam'ül-Vakıf fış-Şeriatil-İslamiye,
Bağdat, 1977, c.II.

el-Merğinanî,

el-Hidâye, Çev. Ahmet Meylani,
Kahraman Yayınları, İstanbul, 2001. c.III

el-Mevsilî:

el-İhtiyar li Ta'lîl'l-Muhtâr, Dâru'l-
Ma'rife, Beyrut, 2007.

Emecen, Feridun:

“Bedel” *DİA*, İstanbul: 1992, V/301.

Erbay, Celal:

**İslâm Ceza Muhakemesi Hukukunda
İspat Vasıtaları**, Marmara Üniv. İlahiyat
Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Ergüney, Hilmi:

Türk Hukukunda Lügat ve İstılahlar,
Yenilik Basımevi, İstanbul, 1973.

Ertan, Veli:

Meşhur Şeyhülislamlar, Bahar
Yayınevi, İstanbul, 1969.

eş-Şirbini, Muhammed b.Ahmed
el-Hatib:

**Muğni'l-muhtaç ila ma'rifeti meâni
elfazı'l-Minhac**, Daru'l-Marife,
Beyrut, 1997, IV, 461.

eş-Şevkânî, Ebu Abdullah
Muhammed b.Ali:

Neylû'l-Evtâr, Daru'l-Kütübü'l-
İlmîyye, Beyrut, 2011, IV, 292.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddin
Muhammed:

el-Kamusu'l-Muhit, Beyrut, 1987.

Haydar, Ali:

Düreru'l-Hukkam şerh'u Mecelleti'l-Ahkam, II. 614.

Halaçoğlu, Yusuf:

Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

Haskefi, Muhammed b.Ali:

ed-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenviru'l-Ebsar ve Camiu'l-Bihar, thk. Abdulmunim Halil İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

Heysemî, Nureddin:

Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevaid, Ocak Yay. İstanbul, 2012.

İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin el-Hanefi:

Fethu'l-Kadir li'l-acizi'l-fakir, Daru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1991, V.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b.Ömer ed-Dımeşkî:

Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr ve yelîhi Kurratü Uyûni'l-Ahyâr li-Tekmileti Reddi'l-Muhtar, Dâru'l-Alemi'l-Kütüb, Riyad, 2003, IX.

İbn Kudame, Ebu Muhammed
Abdullah b. Ahmed:

el-Muğni ala muhtasari'l-Hirakî,
Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye,
Kahire, trs., XII.

İbn Mâce:

es-Sünen, Talâk, 17.

İbn Manzur, Cemalüddin
Muhammed b.Mükerrem:

Lisânü'l-Arab, Beyrut, 1990, X,
226.

İbnü'l-Kayyım el-cevziyye:

İ'lâmu'l-muvakkîn, Demmâm, 1423.

İbn Kudâme, Muvafakuddin Ebü
Muhammed b. Abdullah,

el-Muğnî, Dârü'l-Âlemil Kutup, Riyâd,
1997.

İbn Rüşd:

Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-
Muktesid, Çev. Ahmet Meylani,
Beyan Yay. İstanbul, 1991.

İpşirli, Mehmet:

"Kazasker", *DİA*, Ankara, 2002, XXV.

"Şeyhülislam", **DİA**, İstanbul, TDV
Yayınları, 2010, XXXIX.

"Ahizâde Hüseyin Efendi". **DİA**,
İstanbul, 1988, I.

Kallek, Cengiz:

"Mudarebe", **DİA**, İstanbul, 2005, XXX.

Kâsânî, Alaaddin Ebu Bekr b.
Mesud:

Bedaiu's-Sanâi fi tertibi's-Şerâi,
Beyrut, 1974, V, 133.

Kaya, Süleyman:

“Fıkıh Tarihi Bağlamında Osmanlı
Tecrübesini Doğru Anlamak”,
**Sakarya Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi**, 18-33, Haziran
2016.

Kaya, Süleyman:

“Osmanlı Tatbikatında Tek Mezhebe
Bağlılık”, **Uluslararası Rahmet ve
Çatışma Bağlamında İslam
Mezhepleri Sempozyumu**, ed. Halit
Çalış, Konya, Karamanoğlu
Mehmetbey Üniversitesi İslami
İlimler Fakültesi Derneği Yayınları,
2016.

Kaydu, Ekrem:

“Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislamlık
Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, **Atatürk
Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi
Dergisi**, 2. Sayı, 1977.

Kazıcı, Ziya:

İslam Müesseseleri Tarihi, Kayıhan
Yayınları, İstanbul, 1991.

Koca, Ferhat:

“Mekruh” **DİA**, Ankara, 2003,
XXVIII.

“İbnü'l-Hümmam”, **DİA**, İstanbul, 2000,

XXI, s.87-90.

Köprülü, Orhan Fuat:

"Feyzullah Efendi", **İA**, İstanbul, 1965, IV.

Kuru, Baki:

Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, İstanbul, 2018.

Mecdi, Mehmet Efendi:

Şekayık-ı Numaniye ve Zeyilleri, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmud:

el-İhtiyar li ta'lili'l-Muhtar, Daru'l-Marife, Beyrut, 2007.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramuz:

Düreru'l Hukkam şerh-u Gureri'l-Ahkam, İstanbul, 1302, II.

Muhammed b.el-Hüseyn el-Halef el-Ferrâ':

el-Ahkamu's-Sultaniyye, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1983.

Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi':

el-Ümm, Daru'l-Vefa, Beyrut, 2001.

Muhammed Fuad Abdülbaki:

el-Mucemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1945.

Muhammed ez-Zühayli:

Tarihu'l-Kadı fi'l-islam, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 1995.

Muhammed Kadri Paşa:

**Mürşidü'l-ḥayrân ilâ ma'rifeti
aḥvâli'l-insân fi'l-mu'âmelâti's-
şer'iyye alâ mezhebi'l-İmâm Ebî
Ḥanîfe en-Nu'mân,** Daru's-Selam,
kahire, 2011, md. 256.

Müslim b.Haccac:

el-Camîu's-Sahih, Kahire, 2014.

Müstakimzade, Süleyman
Sadeddin Efendi:

Devhatü '1-Meşayih, Çağrı
Yayınları, İstanbul, 1978.

Nesâî:

es-Sünen, Imân, 44.

Oğuz, Tuba:

“Muhasebecilerin Eserlerinde
Muâmele-i Şer'iyyenin Yeri”,
**Muhasebe ve Finans Tarihi
Araştırmaları Dergisi,** Temmuz,
2017.

Örsten, Seda:

“Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı
Olarak Fetva Mecmuaları”, **Türk
Hukuk Tarihi Araştırmaları,** Sayı,
4, 2007.

Osman b.Ali ez-Zeylaî:

**Tebyinü'l-Hakaik şerh-i Kenzü'd-
Dekaik,** V.

Özcan, Tahsin:

**Osmanlı Para Vakıfları, Kanuni
Dönemi Üsküdar Örneği,** Türk tarih
Kurumu, Ankara, 2003.

Özen, Şükrü:

“Osmanlı Döneminde Fetva
Literatürü,” **Türkiye Araştırmaları
Literatür Dergisi 3-5**, İstanbul,
Bisav Yayınları, 2005.

Pakalın, Mehmet Zeki:

**Osmanlı Tarih Deyimleri ve
Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim
Basımevi, İstanbul, 1946, III.

Paşa, Mustafa Nuri:

Netayıc’ül-Vukuat, Çev. Neşet
Çağatay, Türk Tarih Kurumu, Ankara,
1987, II.

Razi, Ebû Bekr Zeynuddin:

Muhtaru’s-Sıhah, İstanbul, 1980.

Sa’di Çelebi:

Fetvalar Mecmuası, Amasya
Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Kayıt
No: 439,

Sami, Şemseddin:

Kamusu Türki, İdeal Kültür yay.
İstanbul, 2015.

Serahsî, Ebû Bekir Muhammed
b.Ebi Sehl:

el-Mebsût, Darü’l-Ma’rife, Beyrut,
1989, IV.

Süleymân b. Muhammed b. Ömer
Büceyrimî, Büceyrimî âle'l- Hatip:

Tuhfetü'l-Habib alâ şerhi'l-Hatip,
Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Şeker, Mehmet - Kazıcı, Ziya:

İslam-Türk Medeniyeti Tarihi,
Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Şener, Abdulkadir:

İslâm Hukukunda Hibe, Ankara
İlahiyat Fak. Yay. Ankara, 1984.

Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî:

ez-Zahîre, Dârü'l-Garibü'l-İslâmî,
Beyrut, 1994.

Şîrâzî, Ebu İshak:

el-Mühezzeb, Beyrut, 2000, III, 455.

Taşköprüzade:

Osmanlı Bilginleri: eş-Şekaiku'n-Numaniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye, çev. Muharrem Tan,
İstanbul: İz yayıncılık, 2007.

Tahtavi, Ahmed b.Muhammed:

Haşiye ale'd-Dürri'l-Muhtar, Beyrut,
1987, IV.

Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa:

Sünenü't-Tirmizî, Ahkâm, 17.

Turan, Şerafettin:

“Hoca Sâdeddin Efendi”, **DİA**,
İstanbul: 1998, c.XVIII.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu
Yayınları, Ankara, 1984.

Yaman, Ahmet:

İslâm Âile Hukuku, Seçil Ofset
Matbaacılık, İstanbul, 2011.

Yıldız, Hakkı Dursun:

Doğuştan Günümüze Büyük İslam

Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul,
1993, XII.

Yıldız, Kemal:

“İslam Hukukunda Davanın Şartları
ve Muhakeme Süreci”, **Ekev
Akademi Dergisi**, y. 9, S.24.

Yıldız, Kemal:

**İslam Muhakeme Hukukunda
İspat Vasıtası olarak Şahitlik**,
(Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi)
Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst.
İstanbul, 1989.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi:

İslam Tarihi Dersleri, Ankara Üniv.
İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara,
1987.

Zebîdî, Muhammed Ebul-Feyd:

Tâcu'l-Arus Min Cevahirül-Kamus,
Daru'l-Hidaye, Beyrut, ty. XXIV.

Zeydan, Abdulkerim:

**el-Mufasssal fi Ahkami'l-Mer'e ve'l-
Beytil-Müslim fi's-Şeriatî'l-
İslamiyye**, Müessesetü'r-Risale,
Beyrut, 1993, XI.

Zeyleî, Abdullah b.Yusuf:

**Nasbu'r-Râye li-tahrîci ehâdîsi'l-
Hidaye**, Çev. Şükrü Arslan, Anatolia
Yay. İstanbul, 2014.

Zirikli, Hayreddin:

el-A'lam (*Kamusu Teracim*), I-XI,
Daru'l-İlim, Beyrut, 1990, III.

EKLER

Ek-1 Mecmû'ü'l-Fetâva'dan Örnek Sayfa

